

ISSN: 2602-4969

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and Education

Editör
Dr. Serdar BULUT

www.isorej.com

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and National Education

ISOREJ dergisi yılda 4 kere (Mart-Haziran-Eylül-Aralık) yayın yapan ulusal/uluslararası hakemli bir dergidir.

*ISOREJ dergisinde yayınlanan yazıların
bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.isorej.com'a aittir.
ISOREJ'de yayınlanan yazılar dergi yayın kurulunun haberi olmaksızın çoğaltılamaz.
Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.*

The Journal of International Social Research and National Education (Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi), Ulusal/Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

Tarandığımız İndeksler

SOBİAD, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), OpenAlex, ROAD Index, Crossref, Research Bible, Index Copernicus, MLA Index, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

Editor
Prof. Dr. Serdar BULUT

e-ISSN: 2602-4969 / p-ISSN: 2602-4969
Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
Alanya/Antalya-TURKEY
30 / 06 / 2026

Year: 10 - Number: 14 – Summer 2026

The Journal of International Social Research and National Education
Year: 10 - Number: 14 - Summer 2026

Prof. Dr. Abdullah Şengül
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Ali Temizel
Prof. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Prof. Dr. Faruk Kaya
Prof. Dr. Hamdi Alper Güngörmüş
Prof. Dr. İlknur Meşe
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Prof. Dr. Mustafa Oral
Prof. Dr. Sare Şengül
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Şafak Ünüvar
Prof. Dr. Şuayip Özdemir
Prof. Dr. Yusuf Genç
Prof. Dr. Yusuf Şahin
Asoc. Prof. Dr. Mustafa Aça
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Şahin
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık
Assoc. Prof. Dr. Ceyhan Ersan
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. İzzet Yücetoker
Assoc. Prof. Dr. Merve Güven Özkerim
Assoc. Prof. Dr. Sibel Sönmez
Assoc. Prof. Dr. Tarana Khalilova
Assoc. Prof. Dr. Tolga Özşen
Assoc. Prof. Dr. Hüsne Hilal Şahin
Asst. Prof. Dr. Rasim Bayraktar

Alan Editörleri / Field Editors

Turkish Language and Literature
Turkish Education
Persian Language and Literature
English Language and Literature
Geography
Sports Science
Sociology
Contemporary Turkish Dialects
History
Math Education
International Relations
Tourism
Theology
Social Service
Linguistics / Language Teaching
Turkish Folk Science
Educational Sciences
Radio Television-Cinema
Pre-School Education
World Languages and Literatures
Fine Arts Education / Music
Fine Arts Education / Picture
Child Development
Language and Literature
Japanese Language and Literature
Indology
Sociology of Religion

N. H. Bektaş Veli University
Başkent University
Selçuk University
Yüzüncü Yıl University
Ağrı İbrahim Çeçen University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Giresun University
N. H. Bektaş Veli University
Giresun University
Marmara University
Gazi University
Selçuk University
Amasya University
Sakarya University
Giresun University
İzmir Demokrasi University
Alanya Alaaddin Keykubat Univ.
Marmara University
Alanya Alaaddin Keykubat University
Ankara Hacı Bayram Veli University
Marmara University
Giresun University
Ege University
Azerbaycan Devlet İktisat Univ.
Ç. Onsekiz Mart University
Giresun University
Giresun University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif Tüzer
Prof. Dr. Ali Çelik
Prof. Dr. Ayşe Özcan
Prof. Dr. Beşir Mustafayev
Prof. Dr. Emine Eratay
Prof. Dr. Fatma Koç
Prof. Dr. Funda Toprak
Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Prof. Dr. Hayrettin Gümtüşdağ
Prof. Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa
Prof. Dr. Leyla Karahan
Prof. Dr. Mirjana Teodiseviç
Prof. Dr. Mustafa Altun
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Orhan Küçük
Prof. Dr. Peter Golden
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ebru Onurlubaş

Muş Alparslan University
Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Giresun University
Siirt University
Abant İzzet Baysal University
Gazi University
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ege University (President of TDK)
Bozok University
Bakü Devlet University / Azerbaijan
Gazi University
Belgrad University / Serbia
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Kastamonu University
Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Gazi University
Trakya University

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Salim Küçük
Prof. Dr. Serkan Güzel
Assoc. Prof. Dr. Burak Telli
Assoc. Prof. Dr. Mihalis Kuyucu
Assoc. Prof. Dr. Sevdâ Rafiğ İmanova
Assoc. Prof. Dr. Sima Pouya
Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk
Asst. Prof. Dr. Merve Karaçay Türkal

Kyrgyzstan –Turkey Manas University
Ordu University
Pamukkale University
Kahramanmaraş Sutcu İmam University
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Azerbaijan University of Language
Inonu University
Adiyaman University
Gümüşhane University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Assoc. Prof. Dr. Burak Telli

Kahramanmaraş Sutcu Imam University

Hukuk Danışmanı / Legal Advisor

Av. / Lawyer Rahman Güdük

Bar Association of Giresun-Registry Number: 609

Yabancı Dil Uzmanları/Editörleri / Foreign Language Experts/Editors

Prof. Dr. Gülhanım nsal

Marmara University (French Language)

Assoc. Prof. Dr. Gamze ksz

Ankara Haji Bayram Veli University (Russian Language)

Assoc. Prof. Dr. Bahar İřigüzel

Nevsehir Haji Bektas Veli University (German Language)

Assoc. Prof. Dr. Hany I. M. Ramadan

Giresun University (Arabic Language)

Asst. Prof. Dr. İnönü Korkmaz

Trakya University (English Language)

Asst. Prof. Dr. Turgay şafak

Istanbul Medeniyet University (Persian Language)

Asst. Prof. Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya

Dicle University (English Language)

Lect. Mehmet Kılınç

Siirt University (English Language)

Teacher / Öđrt. Hazal Kangalil Kara

Özel Ordu Dođa Koleji (English Language)

Türk Dili Uzmanları/Editörleri / Turkish Language Experts/Editors

Prof. Dr. Nadir İlhan

Kırşehir Ahi Evran University

Prof. Dr. Nezir Temur

Gazi University

Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk

Adıyaman University

Redaktrler / Redactors

Dr. Osman Albayrak

Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / Öğr. Gör. Ferhat Bykkalkan

Giresun University

Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı

Giresun University

Student / Öğr. Kader Çavdar

Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Assoc. Prof. Dr. Samet Azap

Kastamonu University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Asst. Prof. Dr. / Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif Kara

Giresun University

ISOREJ

YEAR: 10 - NUMBER: 14 – SUMMER 2026

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Ahmet Haşimi

Contributions to the Compilation Dictionary of the Hassa Dialect - Part I - Hassa Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-I 1-12

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Ahmet Yavaş, Mualla Yıldız

The Mediating Role of Psychological Well-Being in The Effect of Trust in God on Belief in a Just World - Tanrı'ya Güvenin, Adil Dünya İnancına Olan Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Aracılık Rolü 13-24

Cihat Kullay

Educational Institutions and Sectarian Identity in the Medieval Islamic World: A Comparative Study of al-Azhar and the Nizamiyya Madrasas - Orta Çağ İslam Dünyasında Eğitim Kurumları ve Mezhebî Kimliğin İnşası: Ezher ve Nizamiye Medreselerinin Karşılaştırmalı Analizi 25-34

MİMARLIK / ARCHITECTURE

Emre Can Yılmaz

Pieter Coecke van Aelst'in İstanbul Tasvirlerinde Sivil Mimari - Civil Architecture in Pieter Coecke van Aelst's Istanbul Depictions 35-54

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ayşenur Güven, Meryem Karaaziz

Panik Bozukluk ve BDT Terapisi Üzerine Sistematiik Derleme - A Systematic Review on Panic Disorder and CBT Therapy **55-64**

Gizem Kaya, Meryem Karaaziz

Anoreksiya Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi: Randomize Kontrollü Çalışmaların Sistematiik Derlemesi - Cognitive Behavioral Therapy in the Treatment of Anorexia Nervosa: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials **65-76**

Editörden;

Merhaba;

İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education), dergisinin 2026 yılı yaz sayısı (Yıl: 10 / Number: 14) ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Dergimizin yayın süreci hem doçentlik şartlarına hem ULAKBİM TR DİZİN kriterlerine uygun şekilde devam ediyor. Bahar döneminde de dergimize yoğun makale başvurusu olmasına rağmen, yayın süreçlerini çok uzatmadan yayın hayatımıza devam etmek için uğraşıyoruz. Dergimize gelen makalelerin ön incelemelerini yapıp, hakem sürecine alınmaya layık görülmeyen makaleleri yayın sürecine dâhil etmiyoruz. Hakem sürecine dâhil ettiğimiz makalelerde hakem süreçlerini titizlikle takip ediyoruz. Yayına aldığımız makalelerin de son okumalarını yaparak hem akademik anlamda hem de şekilsel anlamda kaliteli yayınlar yapmaya özen gösteriyoruz.

Bu sayımızda 6 çalışmanın yayınıni gerçekleştirdik. Bu sayımızda 6 araştırma makalesi yayınladık. Çalışmaların yayın alanlarına bakacak olursak, 1 adedi Filoloji, 2 adedi İlahiyat, 1 adedi Mimarlık ve diğer 2 adedi de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde başta akademisyenlere, öğrencilere ve tüm okurlara faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. Serdar Bulut
İSOREJ Dergisi Editörü

From the Editor;

Hello;

We would like you to know that we are happy to be here with the 2026 summer issue (Year: 10 / Number: 14) of *ISOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*. The publication process of our journal continues in accordance with both the conditions of associate professorship and the criteria of ULAKBIM TR INDEX. Although there are heavy applications for articles in our journal in the Spring term, we are trying to continue our publication life without prolonging the publication process. We do preliminary reviews of the articles submitted to our journal and do not include the articles that are not deemed worthy of being included in the referee process in the publication process. We follow the referee processes meticulously in the articles we include in the referee process. We take care to make quality publications both academically and formally by making final readings of the articles we publish.

In this issue, we published 6 studies. In this issue, we published 6 research articles. If we look at the publication areas of the articles, 1 of them are Philology, 2 of them are Theology, 1 of them are Architecture and the other 2 are Social, Human and Administrative Sciences.

We hope that the published articles will be useful to academicians, students and all readers in the learning and teaching process. I would like to thank everyone who contributed to the publication of the magazine in both electronic and print media, guiding and providing perspective.

Hope to see you in a new issue...

Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of ISOREJ

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, ulusal/uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Antalya-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli olduğu durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlanabilir.

2. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *İSOREJ* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 150 - 250 arası kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve karşılığı İngilizce (Abstract), 3- 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve karşılığı İngilizce (Key Words); Türkçe (14 punto) ve İngilizce (12 punto) başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların

gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin başında **GİRİŞ** başlığı altında numaralandırma yapılmadan metne ait giriş yer almalıdır.

12. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre düzenlenmelidir.

13. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

14. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

15. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Palatino Linotype
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Yazı Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka Türkçe makalelerde (**KAYNAKÇA**) biçiminde kaynakça bulunmak zorundadır. Kaynakçanın düzenli ve formata uygun olması dergimizin öncelikleri arasındadır.

6. Bölüm başlıklandırma özellikle Eğitim Bilimleri makalelerinde numaralı şekilde başlıklar olabilirken Sosyal Bilimler makalelerinde numarasız şekilde yazımlara izin verilecektir.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden 150-250 kelime arasından oluşan Türkçe ve karşılığı İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 3-5-7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet ve abstract kısmı 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına veya üstüne ortalı şekilde düz olarak yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Sadece **tarih** ve **ilahiyat** makalelerinde açıklamalar fazla olabileceği için sayfanın altında **satır altı dipnot** sistemine izin verilmektedir. Diğer makalelerde metin içi göndermeler ve Kaynakça aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap (Tek yazarlı):

Kara, M. A. (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki yazarlı):

Çağdaş, A. & Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergen Sosy ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş & Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üç yazarlı):

Işın, M. A., Tatlıcan, İ. & Işın, M. (1989). *Sinop*. Ankara: Sinop Müzesi Yayınları

Gönderme: (Işın, Tatlıcan & Işın, 1989: 17)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üçten fazla yazarlı):

Erdem, M. D., Yavuz, S., Gürlek, M. & Dost, A. (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem, Yavuz, Gürlek & Dost, 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Kitap (Aynı yazarın birinci yazar olduğu aynı yıla ait üçten fazla yazarlı):

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakan, M., Tan, Ş. & Atar, H. Y. (2014). *TIMSS 2011 8. Sınıflar Türkiye Raporu*. Ankara: YEGİTEK Yayınları.

Gönderme-1: (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012: 28)

Gönderme-2: (Büyüköztürk, Çakan, Tan & Atar, 2012: 33)

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). Language, History and Class Struggle. (Derleyen: E. M. Wood & J. B. Foster). *Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* İçinde (s. 21-33). New York: Montly Review.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. & Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak*, (Çeviren: A. Aypay & A. Tanrıöğen). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman & Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Tek yazarlı):

Abou-el-Haj, R. A. (1982). The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14(2), 185-201.

Gönderme: (Abou-el-Haj, 1982: 187).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (İki yazarlı):

Yalman, A. & Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklam Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşleniş: Vestel Reklam Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(6), 19-30.

Gönderme: (Yalman & Güdekli, 2018: 22).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üç yazarlı):

Tarman, B., Acun, İ. & Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.

Gönderme: (Tarman, Acun & Yüksel, 2010: 728).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üçten fazla yazarlı):

Kırık, A. M., Altıntaş Var, S. S., Özkoçak, V. & Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.

Gönderme: (Kırık vd., 2020: 55).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır. İngilizce makalelerde “et al.” kullanılmalıdır.

Kurum Tarafından Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994). *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*. Ankara: DİE.

Gönderme: (DİE, 1994: 11).

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, (3. Cilt)*. İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103).

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78).

Web Sayfasından Elektronik Makale:

Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Turkish Studies*, 3(3), 502-562.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2017)

Gönderme: (Erdem, 2008: 5).

Yazarın Aynı Yıla Ait Birden Fazla Çalışmasının Kaynakçada Gösterilmesi:

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV(793), 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal'in Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 109-118.

Gönderme 1: (Uysal, 2018a: 41).

Gönderme 2: (Uysal, 2018b: 121).

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz, 2012: 8; Akt. Bulut, 2016: 5).

Lisansüstü Tez:

Yeşilçiçek, V. (2010). Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri'. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Tekşan). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönderme: (Yeşilçiçek, 2010: 34).

Bildiri:

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122).

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401).

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gönderme: (TDK, 2005: 255).

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden 14.04.2015 tarihinde erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013).

Yabancı Dildeki Makalelerde: Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy> (Accessed: 31.08.2020).

Editörlü Kitapta Bölüm:

Bulut, S. (2016). Bilge Kağan. (Ed. S. Maden). *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde (s. 3-12). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Gönderme: (Bulut, 2016: 10).

Web Sayfasından Tarihi Belirsiz Çalışma:

Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium> (Erişim Tarihi: 03.07.2017).

Gönderme: (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

NOT: “Tarihsiz” için “tsz.” kısaltması kullanılabilir.

Contributions to the Compilation Dictionary of the Hassa Dialect - Part I*

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Haşimi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9244-8157>

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish
Language and Literature, Hatay-TÜRKİYE

History Article

Submitted: 25.05.2026

Accepted: 29.06.2026

Published Online: 30.06.2026

Keywords

Dialects of Türkiye Turkish

Vocabulary

Word Compilation

Compilation Dictionary

Hassa Dialect

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval for this article was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of the Faculty of Humanities and Social Sciences at Hatay Mustafa Kemal University.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.95289>

Abstract

The region where the Hassa district is located has hosted various civilizations throughout history; the Hittites, Assyrians, Persians, Macedonians, Greeks, Romans, Byzantines, Seljuks, Mamluks, and Ottomans and even the Egyptian forces under the command of Ibrahim Pasha (son of Muhammad Ali Pasha of Egypt) have all sought to gain control over the Adana plains, the Hatay-Maraş depression, and the Hassa region. Compilation Dictionary was previously compiled based on collections from Turkish dialects. Although this is a voluminous work, many lexical elements found in the dialects are not included in it. The subject of this study concerns the collection of lexical items, a branch of dialect research. Using qualitative research methods -specifically observation, interviews, and document analysis- this study collected lexical data from the dialect of the Hassa district in Hatay province and analyzed and classified the findings. The collected vocabulary was compared with the Compilation Dictionary and the words were categorized as follows: those not found in the Compilation Dictionary; those used with a different meaning than in the Compilation Dictionary; those sharing the same meaning as in the Compilation Dictionary but used in a different form; and those used with the same form and meaning as in the Compilation Dictionary. The classification revealed that a portion of the collected vocabulary could be considered archaic relative to modern Turkish. It is crucial to document the vocabulary of Turkish dialects-which face the risk of disappearing over time- through such collection efforts. Studies of this nature continue to contribute to the Compilation Dictionary.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Haşimi, A. (2026). Contributions to the compilation dictionary of the Hassa dialect - part I. *ISOREJ-The Journal of International Social Research and National Education*, 10(14), 1-12.

Hassa Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-I*

Doç. Dr. Ahmet Haşimi

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Hatay-TÜRKİYE**Makale Geçmişi**

Geliş: 25.05.2026

Kabul: 29.06.2026

On-line Yayın: 30.06.2026

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesi Ağzları

Söz Varlığı

Sözcük Derleme

Hassa Ağzı

Derleme Sözlüğü

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.95289>**Öz**

Hassa ilçesinin bulunduğu bölge tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Etiler, Asurlular, Persler, Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Memlûklar, Osmanlılar ve hattâ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idaresindeki Mısır kuvvetleri, Adana ovalarına, Hatay-Maraş çöküntü Hendeği ve bu arada Hassa yöresine hâkim olmaya çalışmışlardır. Türkiye Türkçesi ağzlarından derlemeler yapılarak Derleme Sözlüğü hazırlanmıştır. Bu eser oldukça hacimli bir eser olmasına rağmen Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan pek çok söz varlığı unsurları ağzılarda bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu ağız araştırmalarının bir kolu olan söz varlığı derlemesi ile ilgilidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem, görüşme ve doküman analizi kullanılarak Hatay ili Hassa ilçesi ağzından söz varlığı derlemesi yapılmış ve elde edilen bulgular üzerinde inceleme ve sınıflandırmalarda bulunulmuştur. Derlenen söz varlığı, Derleme Sözlüğü'yle karşılaştırılmış, söz konusu Sözlük'te bulunmayan, Sözlük'tekinden farklı anlamda kullanılan, Sözlük'tekiyle aynı anlama gelip de farklı biçimde kullanılan, Sözlük'tekiyle aynı biçim ve anlamda kullanılan kelimeler şeklinde bir sınıflandırılmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırma sonucuna göre derlenen söz varlığının bir kısmı bugünkü Türkiye Türkçesine göre arkaik sayılabilecek nitelikte olduğu da tespit edilmiştir. Gün geçtikçe yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkiye Türkçesi ağzları söz varlığının, derleme çalışmalarıyla kayıt altına alınması önem arz etmektedir. Bu çeşit çalışmalar Derleme Sözlüğü'ne katkı sunmaya devam etmektedir.

INTRODUCTION

Dialects are regional forms of speech used concurrently with the written language. While the written language is protected by a state authority, dialects, due to their specific circumstances, lack such protection. As a result, dialects are more dynamic than the written language and undergo rapid change. Therefore, the transcription of dialects during the period they are spoken is crucial for studies of the Turkish language.

In many works from the earliest written texts of Turkish to the present day, dialectal features are also encountered. According to Ağca, revealing the phonetic and morphological features that differ from the standard language in texts belonging to different regions of Old Turkish, based on the /ɲ/ ~ /g/ change, and relating these features to Turkic tribes and dialects as much as possible, will give new meaning to Old Turkish studies. The existence of many phonetic and morphological units different from the dominant pronunciation is particularly important in runic-script Turkish texts and Manichaean-Buddhist Turkish texts. In this sense, there are examples of "dialectal variations" that differ from the standard forms encountered in texts written up to the 11th century, when Uyghur Turkish entered a standard form in terms of sound and form (Ağca, 2012: 79).

In the 11th century, Mahmud al-Kashgari scientifically analyzed the dialectal characteristics of the Turks. The period between the 13th and 15th centuries is when the Oghuz Turks began to develop their own standardized language. Alongside this standardized language, various dialects spoken by the people also existed. There is insufficient information and research available regarding the qualitative and quantitative aspects of these dialects. Evliya Çelebi's *Seyahatname* (Travelogue), written in the 17th century, contains some information, albeit limited, about certain regional dialects based on vocabulary. Other sources of information about dialects include grammar books such as *Müeyessiretü'l-Ulûm* (written in the 16th century), *Kavâid-i Osmaniye* (from the 19th century), and *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (from the 19th century). These books indirectly provide some information about dialects (Haşimi, 2016: VI).

The first studies on Turkish dialects, based on current knowledge, were primarily conducted by foreign scholars (Maksimov, 1867; Kúnos, 1892; Halasz, 1892; Jakob, 1893; Pisarev, 1900; Bonelli, 1893, 1900, 1902) in the late 19th century. In the early 20th century, Necip Asım Yazıksız (Balhasanoğlu) and Ömer Asım Aksoy were among the local scholars who focused on and conducted research in this field. The next generation of local scholars included Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Sadettin Buluç, Selahattin Olcay, Hamza Zülfikar, Turgut Günay, Ahmet Bican Ercilasun, Efrasiyab Gemalmaz, and Tuncer Gülensoy. The book *"Bibliography of Turkish Dialects in Turkey"* prepared by Tuncer Gülensoy and Ercan Alkaya, identifies a total of 3392 scientific studies on dialects as of 2011, including undergraduate, master's, and doctoral theses. Similarly, the article *"Provinces and Districts Where No Studies Have Been Conducted on Turkish Dialects in Turkey"* written by researcher Serdar Bulut, provides a detailed list of provinces and districts where no studies had been conducted as of 2013 (Bulut, 2013: 1129-1149). Academic dialect compilation activities in Turkish in Turkey continue.

In Karahan's study, based on previous dialect studies, he divided the Turkish dialects of Turkey into three main dialect regions: the Northeast Group, the East Group, and the West Group. In this classification, the Hatay dialect was included in subgroup VII of the West Group Dialects (Karahana, 1996: 171).

In dialect research, it is possible to see not only grammatical features but also folkloric material and vocabulary. With the opening of the *Turkish Language Research Society* on July 12, 1932, the First Turkish Language Congress was convened on September 26, 1932, and with the Word Collection Instructions adopted at the Congress, a large-scale collection campaign was launched in Turkey in 1933.

The index cards printed by the *Turkish Language Research Society* were sent to many provinces

and towns in Anatolia. The index cards sent from Anatolia were organized and published in four volumes as the Word Collection Journal between 1939 and 1951. A fifth volume was added in 1952 and a sixth in 1957. Work on the Word Collection Journal ended in 1957 (Erdoğan, 2020; Compilation Dictionary [DS], 1: IX).

Many studies on Turkish dialects include a glossary section for the words in the compiled texts, in addition to text compilation and analysis. Some of these studies are: (see Öztürk, 2009 and 2015; Özçelik, 1997; Sis, 2010). In addition, there are also direct vocabulary studies. For studies directly related to vocabulary, the following can be consulted: (see Buran & İlhan, 2008; Küçük & Ateş, 2017; Bulut, 2018a; Telli & Bulduk, 2018). Furthermore, there are independent studies contributing to the Compilation Dictionary. For studies that address the issue using different methods, such as etymological analyses of words, words not found in the Compilation Dictionary, words found in the Compilation Dictionary but used with different meanings, or word collections from certain regional dialects related to specific topics, the following sources can be consulted: (see Atmaca & Güzel, 2023; Biray, 2019; Bulut, 2017a; Bulut, 2017b; Bulut, 2018b; Bulut, 2020; Bulut, 2022; Doğan, 2010; Gürsoy, 2020; Çiftçi, 2017; Efe, 2020; Demirtaş, 2017; Kalay, 2017; Kuşdemir, 2020; Ölmez, 2020; Şahin, 2023; Tekin & Cantürk, 2014; Topal, 2018; Türk & Koç, 2021), (Haşimi, 2022: 148).

In addition to the aforementioned studies, there are also works by (Bulduk, 2019) and (Telli, 2024) that focus directly on archaic words within the lexicon. Furthermore, it is also important that recent studies address distinct regions of ethnic significance, such as the Ahıska, Yörük, Barak Turkmen, and Karabakh areas, which possess unique cultural characteristics.

Hassa Ağzı

The Hassa settlement, which is the subject of our research, is located in the Adana section of the Mediterranean region, just east of the Amanos Mountains and within and to the northwest of the Hatay-Maraş depression. This settlement, belonging to the Hatay province, is situated in a transitional area between the southeastern Taurus highlands and the steppe plateaus that descend towards the Syrian platform, characterized by their uniform topography, as well as a humid mountainous region and the northern extension of the Syrian-Arabian desert. It is also located in the northernmost part of the "Fertile Crescent" (Karaboran, 1936: 308).

Throughout history, Hatay has been under the rule of the Achaeans, Babylonians, Hittites, Assyrians, Sakas, Persians, Macedonians, Romans, and Byzantines (see Tunç, Şahin, Önsüren & Zeytun, 2001). In 638, Muslims, having defeated the Byzantines in the Battle of Yarmuk, conquered Antioch. Between 786 and 809, during the reign of the Abbasid Caliph al-Ma'mun, a large number of Turks settled in the region. The city fell under Byzantine rule again in 969. With the capture of the city by the Anatolian Seljuk Sultan Suleiman I, the region came under Islamic rule again from 1084 onwards. The city was captured by the Crusaders in 1098. In 1191, Saladin conquered the castles of Bakras and Darb-ı Sak. In 1268, Sultan Baybars captured Antioch, ending the County of Antioch. The region later came under Ottoman rule when Yavuz Sultan Selim entered Aleppo on August 28, 1518, on his return from his Egyptian campaign (Melek & Pehlivanlı, 2013).

This region became a Turkish homeland both through the Turkmen tribes settled there during the reign of Yavuz Sultan Selim and through subsequent migrations. As such, the region retains its characteristic as a place where Oghuz Turkish is predominantly spoken. This is evident in the frequency of use of Turkish words employed in our study, the way these words are imprinted on place names, and the way they reflect the unique dialectal characteristics of words known throughout history.

FINDINGS

Items Not Found in the Compilation Dictionary

alaırcıg: Early in the morning, just before dawn.

"Alaırcıgda çıktık yola." (We set off just before dawn.)

ağızime: It means "it turns out".

"Ağızime adamın niyeti başkaymış." (It turned out the man had other intentions.)

This word is used in place of "it turns out".

arınsalık: An object or device placed in front of something else that acts as an obstacle.

"Mermer tezgaha çıtayla arınsalık yabdırdım, daha su dışarı akmaz." (I had a wall made with marble slats, now the water doesn't leak out anymore.)

This word has a similar usage to the word "burunsalık," which is used in the Compilation Dictionary to mean "a cap placed on the nose of calves to prevent them from suckling their mothers."

avsınnı: A person who has had a spell cast upon them for good.

"O, avsınnı ona kötü bir şe olmaz." (He has been blessed with a good spell; nothing bad will happen to him.)

The word "avsınnı" found in the Hassa dialect is a form of the word "efsunlu" (enchanted) in the Contemporary Turkish Dictionary, differing in both form and meaning.

azlaşmak: To fight.

"Çocuk, senin yüzünden komşuyla azlaştım." (Kid, I had a fight with the neighbor because of you.)

bir çala: A period of time, a while.

"Antalye ölünüş yanna gediö, bir çala duruş geri geliyö" (He goes to Antalya to visit his son, stays for a while, and then comes back.)

cırrık: Coin.

"Elindeki cırrıkları çocuğa verdi." (He gives the child the loose change he has.)

dabgız: A somewhat flat and treeless area in a mountainous region. A place name in Hassa. *"Ava giddik, Dabgız'da dinnendik."* (We went hunting, and rested in Dabgız.)

déh diéb gelmek: To arrive quickly and eagerly, to enter.

"Bir de baktım ki déh diéb geldi." (And then I saw her suddenly enter joyfully.)

This idiom, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

doluman: A word used to emphasize the word "very, very much."

"Bu sene asmanın üzümü doluman olmuş." (The vines have yielded a very abundant harvest this year.)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

döhnekleme: The act of animals like goats and sheep stomping or repeatedly hitting a spot. Excessively insisting on something being done.

"Keçiler ağılı döhnekleye döhnekleye taş gibi yapmış." (The goats have stomped on the barn floor until it's as hard as stone.)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

fakatsa: But, it's a word in the sense of...

"Bunu ben de duydum fakatsa önemsemedim." (I heard that too, but I didn't pay attention.)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in this form in the Compilation Dictionary.

garannışmak: It's dark, darkness has fallen.

"Ortalık garannışmadan hadi eve gidek." (Let's go home before it gets dark.)

çocuk cannısı: A mother who is very devoted to her children. *"O, çok çocuk cannısı biriydi."* (She was very devoted to her children.)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

gerim: Hot.

"Pilav gerim mi?" (Is the rice hot?)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

gıdsak: A close match; somewhere in the middle, but not much.

"Yemeği tuzu gıdsak mı ne?" (Is the food a little low on salt?)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

goriüg: Koruhüyüğü village. A place name in Hassa.

"Yarın Goriüg'e gedicim." (I'm going to Koruhüyüğü tomorrow.)

This word, identified in the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

guşdili: A plant from the family Isbataceae, a type of watercress.

"Guşdilini ekmekle yemeyi çok severim." (I love eating watercress with bread.)

This word, identified in the Hassa dialect, is also not found in the Compilation Dictionary.

gulāsma: It's an expression meaning "not very important," or "not worth considering." *"Gulāsma, bu sene üzümler olmadı."* (The grapes weren't very good this year.)

Unlike the idiom "kulak asmak," which is used in the Contemporary Turkish Dictionary to mean "to pay attention, to listen," in the Hassa dialect this word is used to mean "not being important."

hamam gubbası gibi: Someone who doesn't get involved in anything, looks down on the work being done, and is arrogant and doesn't do any work.

"O, sadece hamam gubbası gibi oturur." (He just sits there doing nothing, but criticizing what is being done.)

This idiom, identified in the Hassa dialect, is also not found in the Compilation Dictionary.

ihlık: It was leaning to one side.

"Bizim bahçe kapısı ihlık, düzeltilecek." (Our garden gate is bent; it needs to be straightened.)

This word, identified in the Hassa dialect, is also not found in the Compilation Dictionary.

kendilik adamlar: Supporters.

"O hep kendilik adamlarla oturup kalkar." (He always associates with and spends time with his own supporters.)

This saying, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

kinnepe: A highly hardened form of material such as soil or animal manure.

"Keçilerin gübresi kinnepe gibi olmuş." (The goat manure has turned to stone.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

köpür köz: Burning embers.

"Sobanın içi köpür köz olmuş." (The inside of the stove was completely filled with glowing embers.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

lakalak: Large olive

"Bu zeytinin taneleri lakalak, çok güzel." (These olives are quite large and very beautiful.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

müzevirlemek: To relay information about someone else's actions or statements to the other party; to spread gossip, to sow discord.

"Duyduğunu, gördüğünü hemen üstlerine müzevirlerdi." (He would immediately report everything he heard or saw to his superiors.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary. However, it appears with the same meaning and form in the Contemporary Turkish Dictionary.

sabası gün: The next day.

"Sabası gün duyduk ki adam ölmüş." (The next day we heard that the man had died.)

This saying, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

serpi çıkmak: Falling flat on your face while walking or running.

"Ayağım ayağıma dolaştı serpim çıktı." (I tripped over my feet and fell really badly.)

This idiom, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

sıkınç: The meat is firm and tough. It's also used for other things.

"Arkadaşım eti sıkınç biriydi." (My friend was a tough person.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

teken tüken: A reduplication used to describe something that falls sporadically or infrequently. Large, infrequent rains.

"Yağmur çok değil, teken tüken yağıyo." (It's not raining much, just a few scattered raindrops.)

This idiom, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

tiyekön: A phonetically altered form of the word Tiyekehöyüğü. A place name in Hassa. *"Yarın Tiyekön'e darı sulamaya gedicim."* (Tomorrow I'm going to Tiyekehöyüğü to water the millet.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

topurgaç: A root-tuberous plant also used in chewing gum production.

"Küçükken topurgaç sökerdik." (When we were kids, we used to pull up clay balls.)

This word, collected from the Hassa dialect, is not found in the Compilation Dictionary.

Words with Different Meanings in the Compilation Dictionary

arıdmak: To eradicate completely.

“*Ayrık, bahçeye bir girdi mi daha onu arıdamañ.*” (Once a weed enters the garden, you can never eradicate its roots.)

The word "arıdmak" found in the Hassa dialect is used in the Compilation Dictionary to mean "to clean, to finish" (DS 1).

çakrak: A place where the stones are sharp and impassable. A place name in Hassa.

“*Şu uzakdan görünen gayalık, çakrak.*” (That rocky, jagged place you can see in the distance.)

The word "çakrak" found in the Hassa dialect is used in the Compilation Dictionary to mean "A small, stony area of soil" (DS 3).

çaman: Thinly sliced, large pieces of meat suitable for kebabs.

“*Yaz gelse de yaylada bir çaman et yeseñ.*” (I wish summer would come so we could eat thin, long-meat kebabs in the highlands.)

The word "çaman" found in the Hassa dialect is used in the Compilation Dictionary as meaning "Chopped, dried meat for pastrami; kebab, chop" (DS 3).

eşek: The inedible part inside the walnut.

“*Meyve kurdu, cevizin içini yemiş, sadece eşiği galmış.*” (The fruit worm had eaten the inside of the walnut, leaving only the skeleton inside.)

The word "eşek" (donkey), as identified in the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary to mean "The seeded part of fruits such as apples and pears that remains after they have been eaten" (DS 5).

hırbız/gırbız: A grumpy animal or person. Used in the forms hırbız or gırbız.

“*O ne kadar hırbız bir adam?*” (What a grumpy man he is!)

The word "gırbız," collected from the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary to mean "A color close to red (for animals)." (DS 6).

hoyuklamak: To be surprised, to be astonished.

“*Bunu duyunca hoyukladı.*” (She was surprised to hear this.)

This word, collected from the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary with the meanings of "To watch over, observe the surroundings; To stand upright in front of someone" (DS. 7).

iéveg: The lower parts of the tree, its base.

“*Ağacın başına çıkmay iéveglerinden dut yéñ.*” (Don't climb to the top of the tree; eat mulberries from its base.)

This word, collected from the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary with the meanings of "ridge, slope, side" (DS. 7).

Items That Have the Same Meaning But Are Presented in Different Ways

aliēci: All of them, absolutely all of them.

“*Aliēci, üç tane elma vardı ağaçta.*” (There were only three apples in total on the tree.)

The word “aliēci,” collected from the Hassa dialect, corresponds to a concept similar to “alayı” in the Compilation Dictionary, meaning “all, the whole” (DS 1).

beribañzer: Of average quality.

“*Duvarı örmek için çok oyalanma beribañzer olsun yeter.*” (Don't waste too much time building the wall; a normal level is sufficient.)

The word “beribañzer,” collected from the Hassa dialect, corresponds to a concept similar to “beribenzer” in the Compilation Dictionary, defined as “So-so, more or less, quite, a bit, superficially” (DS 1).

biyekden: Biraz önce.

“*O adam biyekden burdaydı.*” (That man was just here a moment ago.)

Hassa ağzından derlenen “biyekden” sözcüğünün karşıladığı kavrama yakın olarak Derleme Sözlüğü'nde “bayak” biçiminde ve “Demin, az önce, şimdi.” karşılığında rastlanır (DS 2).

buçuglā: A unit of measurement for grain.

“*Zamanında bir buçuglā buda öndüç almışdım.*” (I once borrowed half a bushel of wheat.)

The word “buçuglā”, found in the Hassa dialect, is similarly used in the Compilation Dictionary as “buçuklağı” and means “half a kile unit of measurement” (DS 2).

bundar: This is the plural form of the pronoun.

"Bundarnan éyi annaşırığ." (We get along well with them.)

The word "bundar" found in the Hassa dialect is used as "bunnar" in the Compilation Dictionary and corresponds to "these" (DS 3).

doğrambaç: A dish made by crumbling bread into milk, yogurt, or buttermilk.

"Yazın ayrannan bir doğrambaç yapığ yerdik." (In the summer, we used to make and eat a dish called "doğrambaç" with ayran (a yogurt-based drink).)

The word "doğrambaç" found in the Hassa dialect is used as "doğramaç" in the Compilation Dictionary with the same meaning (DS 4).

evrac: A long, flat wooden tool used to turn bread baked on a griddle.

"Evraciğ ucu yanmış." (The tip of the bread tongs is burnt.)

The word "evrac" found in the Hassa dialect is used in the Compilation Dictionary as "evirgeç" with the same meaning (DS 5).

gara guru düş görmek: Don't worry unnecessarily.

"Hêç gara gura düş görme, bundan bir şey olmaz." (Don't worry too much, nothing will come of it.)

This idiom, identified in the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary as "to think deeply" with the same meaning.

kösanti/ösganti: A piece of wood with a burnt end.

"Az galsıñ ösganti elimi yakacaktı." (I almost burned my hand with a piece of wood that had a burnt edge.)

This word, identified in the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary as "inseği" with the same meaning (DS. 7).

Words Used with the Same Form and Meaning

alışmak: To catch fire, to begin burning.

"Ataş alışdı, gayrı yanar." (The fire has started, it will burn now.)

The word "alışmak" (to start burning), found in the Hassa dialect, is used in the same form and meaning in the Compilation Dictionary (DS I).

ayarsız: Rude, impolite.

"Ne ayarsız adammış." (What an ill-mannered man.)

ayman açık: It's open on all sides.

"Güya ev yapmış, ayman açık" (Supposedly he built a house, but it's open on all sides.)

The word "ayman açık", found in the Hassa dialect, is similarly used in the Compilation Dictionary as meaning "obvious, clear" (DS I).

bir ganım: A particle, very little.

"Bir ganım uyumuşum, sesi duyunca uyandım." (I had fallen asleep for a short while, and woke up when I heard the sound.)

The word "bir ganım" found in the Hassa dialect is similarly used in the Compilation Dictionary as "bir kanım" and means "a sip, a piece" (DS I).

car ummak: To ask for help, to seek assistance.

"Ondan car umdum." (I sought help from him.)

The idiom "car ummak" found in the Hassa dialect is used in the Compilation Dictionary as "car etmek" and means "to ask for help, to beg" (DS I).

cırcır: Zipper.

"Montumuñ cırcır bozulmuş." (The zipper on my jacket is broken.)

This idiom, collected from the Hassa dialect, is also used in the Compilation Dictionary in the same form and as the equivalent of "zipper".

cibermek: Swollen skin from being beaten.

"Dehneknen elime vuruncu elim ciberdi." (My hand swelled up after they hit it with the stick.)

cücük: Bird, baby chicken; chick; onion, lettuce, etc. The innermost part of layered plants.

"Hadi cücük avlamaya gidek." (Let's go bird hunting.)

This word, collected from the Hassa dialect, is used in the Compilation Dictionary with the meanings of "bird, chicken chick; young bird"; and in the Contemporary Turkish Dictionary with the same meaning and as "the innermost part of layered plants such as onions and lettuce". In the Hassa dialect, however, it is used with the meanings in both dictionaries.

çamır çaylak: A swampy, muddy place.

"Bir yamur yağdı, her taraf çamır çaylak oldu." (It rained and everything was covered in mud.)

davlaşmak: To argue, to quarrel.

"O, herkesinen davlaşır zaten." (She argues with everyone.)

dıklmak: To enter.

"Beni çağırınca içeri dıkdım." (When they called me, I went inside.)

dıkız: Very compressed, pressed down, full, tight.

"Onun eti beniki gibi yumşak değil, onuku dıkız et." (Its meat isn't tender like mine; its meat is tough.)

This word, collected from the Hassa dialect, is also used in the Compilation Dictionary with the same meaning and other meanings, including "Very compressed, pressed, full, tight" (DS 4).

evrengeç: A long, flat wooden tool used to turn bread baked on a griddle. A longer version of the eurasian skewer.

"Yuka ekmekleri evrengeçle bişirrik." (We cook the flatbreads using tongs.)

The word "evrengeç" found in the Hassa dialect is used in the Compilation Dictionary as "evrengeç" with the same meaning (DS 5).

gasıl: Barley or other grains used as animal feed, harvested before the ears are fully ripe. Green barley.

"Bir gasıl ekdim, çok iyi büyüdü." (I planted a green barley, and it grew very well.)

geñ: Fertile land that has not been cultivated for a long time.

"Burası geñ yer, ne ekersen olur." (This is fertile land; whatever you plant, you'll grow.)

gişi: Husband, spouse.

"O, gişisinin sözünden çıkmaz." (She never disobeys her husband.)

gor: Sequence, series.

"Yedi gor yüksekliğinde pirket duvar ördüm." (I built a brick wall seven rows high.)

iğşik: To unnecessarily compete or argue with each other on an issue.

"Odunlar birbirine iğşik yanarmış." (The logs burned, stubbornly resisting each other.)

kelermek/kerelmek: To fade. The forms "kelermek" and "kerelmek" are used interchangeably.

"Bizim arabanın boyası kelermiş." (The paint on our car has faded.)

kişiflemek: To observe or monitor someone's behavior without them noticing.

"İşi gücü insanları kişiflemek." (His sole job is to spy on people.)

kümkü: Bent over, hunched over.

"Niye öyle kümkü yürüyon? (Why do you walk with such a hunchback?)

oldacı: Fat, suitable for growth and development.

"Oldacı oğlak yürüyüşünden belli olur." (You can tell if a Capricorn will develop well by its gait.)

SONUÇ

Efforts to collect vocabulary from Turkish dialects -and to analyze these collections- are ongoing with the aim of contributing to the Compilation Dictionary. Furthermore, such studies are being conducted beyond the boundaries of Turkish dialects. Although the analyses and classifications are methodologically similar, there are also differences among them. A significant portion of these studies relies on comparisons with the vocabulary found in the Compilation Dictionary. In addition, various other methods are employed, such as the etymological examination of collected words, comparisons with dialects outside of Turkish, the collection of thematically grouped words, and the analysis of specific phonological and morphological features.

When the vocabulary collected from the Hatay Hassa dialect is compared with the Compilation Dictionary, the following table emerges:

Number of words not found in the Compilation Dictionary: 32,

Number of words used with a different meaning than in the Compilation Dictionary: 6,

Number of words with the same meaning but used differently in the Compilation Dictionary: 9,

Number of words used with the same form and meaning as in the Compilation Dictionary: 22.

Considering this data, the large number of words found in the Hassa dialect but not in the Compilation Dictionary is noteworthy. Secondly, there are words used with the same form and meaning as those in the Compilation Dictionary. As can be seen, although the Compilation Dictionary is a rather voluminous work, words not included in it are found in other Turkish dialects. New discoveries are made

each year to add words to the Dictionary, thus contributing to its success. Contributions to the Dictionary are not limited to new words. Words with the same form but different meanings, and words with different forms but the same meaning, are also included. Thirdly, based on words used with the same meaning and form as in the Dictionary, new attempts at classifying Turkish dialects can be made.

In the Hassa dialect, the suffix "-man" in the word "doluman" indicates strengthening. The suffix "+salık" in the word "arınsalık" is equivalent to the suffix "+salık" in the word "burunsalık". According to Güzel, the suffix "+sAlık" was formed through the combination of the suffixes "+sA" and "+lIk". This structure emerged via suffix accumulation because the instrumental function of the "+sA" suffix had become obsolete. It is also possible to consider "+sAk" as the initial element of the suffix (Güzel, 2019: 270). The word "alın" in Standard Turkish is used as "arın" in the Hassa dialect. The word "çala" in "bir çala" may also have come from the Turkish "+çA" equality suffix. The suffix "+sa" in the word "Fakatsa" serves as a strengthening function. The roots of this suffix should also be investigated. The words "Goriüg" and "Tiyekön," meaning "Koruhüyüğü" and "Tiyekhüyüğü," respectively, which have undergone numerous sound changes, also point to the dynamic structure of the Hassa dialect. Here, some examples are given of how vocabulary studies can contribute to other linguistic studies. Based on this, it can be said that vocabulary compilations will contribute to other areas of grammar. Considering these points, it is important to systematically accelerate and expand studies on dialects.

Ethics Committee Statement

Board Name: Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Scientific Research and Publication Ethics Board

Decision Date: 07.08.2020

Document Number: 05

Informants, Ages, and Collection Dates

Yusuf K. -79 (08.09.2020)

Rasime K. -75 (05.09.2020)

Mehmet G. 39 (07.09.2020)

Gülendam G. -37 (07.09.2020)

Hatice T. -62 (07.09.2020)

Halise H. -40 (18.09.2020)

Neslihan G. -41 (07.09.2020)

Abdullah A. -48 (19.08.2020)

Fadıma K. -69 (17.08.2020)

Hasan K. -42 (02.09.2020)

Abbreviations and Transliteration Symbols

DS: Compilation Dictionary

ā: long a

ē: long e

è: closed e

ī: long ı

î: long i

ō: long o

ŋ: palatal n

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için 07.08.2020 tarihinde 05 doküman numarasıyla Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval for this article was obtained on August 7, 2020 (document number 05) from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of the Faculty of Humanities and Social Sciences at Hatay Mustafa Kemal University.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Ağca, F. (2012). Eski Türkçe metinlerde /η/ ~ /ğ/ değişkenliği üzerine. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(23), 69-82.
- Atmaca, E. & Güzel, Ö. (2023). Kumluca (Antalya) ağzından derleme sözlüğü’ne katkılar. *Selçuk Türkiyat*, 0(57), 287-314.
- Biray, N. (2009). Denizli ağzından derleme sözlüğüne katkılar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8), 747-776.
- Bulduk, T. B. (2019). Gümüşhane ili ve yöresi ağızları söz varlığında Eski Türkçe kelimeler. *Mavi Atlas*, 7(1), 52-67.
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapılmayan il ve ilçeler. *Turkish Studies*, 8(1), 1129-1149.
- Bulut, S. (2017a). Ahıska Bölgesi Türkleri ağzından Derleme Sözlüğü’ne katkılar-I. *Asya Studies*, 2(2), 9-16.
- Bulut, S. (2017b). Serik (Antalya) Yörükleri ağızlarından Derleme Sözlüğü’ne katkılar. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(17), 127-141.
- Bulut, S. (2018a). *Gümüşhane ili ve yöresi ağızları söz varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bulut, S. (2018b). Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü’ne katkılar. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(57), 171-190.
- Bulut, S. (2020). Alanya (Antalya) ağızlarından “Derleme Sözlüğü”ne katkılar. *ASOS Journal*, 8(111), 117-144.

- Bulut, S. (2022). Karabağ ağzında yer alan bitki adlandırmaları. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 35(35), 107-128.
- Buran, A. & İlhan N. (2008). *Elazığ yöresi söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çiftçi, M. & Sezer, Ö. (2017). Derleme Sözlüğüne katkılar (Emirdağ / Burunarkaç Köyü). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(15), 211-232.
- Demirtaş, A. (2017). Osmaniye ağzından derleme sözlüğüne katkılar. IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı - Editörler: Doç. Dr. İlhan Erdem, Öğr. Gör. Ersin Aycan- 02-04 Kasım 2017 İçinde (s. 196-209). Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, M. (2010). Aksaray ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1), 294-312.
- Efe, K. (2020). Ankara Gündül ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(49), 786-827.
- Ercilasun, A. B. (2000). *Kars ili ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdoğan, S. (2020). Kırşehir yöresi ağzından Derleme Sözlüğüne katkılar-I. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(25), 45-66
- Gürsoy, A. (2020). Gencek (Konya-Derebucak) kasabası ağzından Derleme Sözlüğüne katkılar. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 288-297.
- Güzel, F. (2019). *Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Haşimi, A. (2016). *Kırıkkale ili ağızları*. [Yayınlanmış Doktora tezi]. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haşimi, A. & Demir, M. (2022). Hatay Sofular köyü ağzından Derleme Sözlüğüne katkılar-I. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(21), 147-162.
- Kalay, E. (1997). Edirne İli Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar-I. *Türk Dili*, 0(547), 25-33.
- Karaboran, H. (1986). İslahiye ve Hassa'nın kuruluşundan önce yerleşme durumu. V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul: Edebiyat Fak. Basımevi.
- Karahan, L. (1998). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuşdemir, A. (2020). Tokat ve yöresi ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar-I. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 5(1), 39-55.
- Küçük, S. & Ateş, M. (2017). *Ordu ağızı söz varlığı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Melek, İ. & Pehlivanlı, H. (2013). *Hatay Devleti*. Ankara: Anıt Matbaası.
- Ölmez, Z. (2010). Diyarbakır ağzının sözvarlığına katkılar. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 20(2010), 193-201.
- Özçelik, S. (1997). *Urfa merkez ağızı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sis, N. (2010). *Hatay Belen ağızı*. Malatya: Serhat Kırtasiye Yayıncılık.
- Şahin, S. (2023). Kaş Barak Türkmenleri ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 8(1), 23-49.
- Tekin, F. & Cantürk, S. (2014). Giresun ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Diyalektolog*, 0(9), 33-46.
- Telli, B. & Bulduk, T. B. (2018). *Adıyaman ili ve yöresi ağızları söz varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Telli, B. (2024). Kahramanmaraş ağızları söz varlığında arkaik unsurlar. *Gazi Türkiyat*, 0(34), 63-80.
- Topal, E. (2018). Giresun Eynesil ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(59), 291-296.
- Tunç, M., Şahin, İ., Önsüren, H. Y. & Zeytun, M. (2001). *Geçmişten 2000'li yıllara Hassa*. Erdemli/Mersin: İnter Medya Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1963). *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Access Date: 04.07.2026).
- Türk Dil Kurumu (2013). *Derleme Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> (Access Date: 04.07.2026).
- Türk, O. & Koç, F. (2021). Gözene köyü ağzında "oyun, mevsim, yemek ve gıda" ile ilgili kültürel unsurlara ait söz varlığı. *International Journal of Filologia*, 4(6), 21-27.

The Mediating Role of Psychological Well-Being in The Effect of Trust in God on Belief in a Just World* **

Ahmet Yavaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-2135>

Teacher / Kutahya Provincial Directorate of National Education, Kutahya-TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Mualla Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2544-062X>

Ankara University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies,
Ankara-TÜRKİYE

History Article

Submitted: 31.12.2025

Accepted: 20.06.2026

Published Online: 30.06.2026

Keywords

Just World Belief

Trust in God

Psychological Well-Being

İmam-Hatip (Religious) High
School

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. The research was approved by the Ethics Committee of Ankara University (Approval No: 07/50, dated 12.02.2024).

** The article is based on the first author's master's thesis, which was prepared under the supervision of the second author.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.89181>

Abstract

The study was designed to examine the relationship between belief in a just world, psychological well-being, and trust in God. It was hypothesized that belief in a just world among young adults is associated with trust in God and psychological well-being. The participants were 393 young adults between the ages of 18 and 20, who were selected through purposive sampling among the graduates of İmam-Hatip high schools in Kütahya. Online alumni groups were used to reach the participants. A quantitative, correlational survey model was used in this study. Data were analyzed using quantitative data analysis techniques. "The Demographic Information Form", "The Just World Belief Scale for Adolescents," "The Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale," and "The Image of God Scale" were used as data collection instruments. Parametric tests were applied since the scale scores were normally distributed. It has been determined that all dependent variables in the relationship tests had positive and significant relationships. In mediation tests based on the effect of trust in God on belief in a just world, psychological well-being was determined to play an indirect mediating role. In the prediction tests, it was determined that the standardized regression coefficient from personal belief in a just world to psychological well-being was 0.44, and the standardized regression coefficient from trust in God to psychological well-being was 0.16. Both coefficients were found to be statistically significant. It was concluded that personal belief in a just world plays a particularly important role in protecting the psychological health of young adult participants. The results were related to the general trend regarding belief in a just world and the developmental stages of the participants.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Yavaş, A. & Yıldız, M. (2026). The mediating role of psychological well-being in the effect of trust in god on belief in a just world. *ISOREJ-The Journal of International Social Research and National Education*, 10(14), 13-24.

Tanrı'ya Güvenin, Adil Dünya İnancına Olan Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Aracılık Rolü* **

Ahmet Yavaş

Öğretmen / Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Kütahya-TÜRKİYE

Doç. Dr. Mualla Yıldız

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Ankara-TÜRKİYE

Makale Geçmişi	Öz
Geliş: 31.12.2025 Kabul: 20.06.2026 On-line Yayın: 30.06.2026	Araştırma; adil bir dünya inancı, psikolojik iyi oluş ve Tanrı'ya güven arasındaki ilişkiyi incelemek için hazırlanmıştır. Genç yetişkinlerde adil bir dünyaya olan inancın Tanrı'ya güven ve psikolojik iyi oluş ile ilişkili olduğu varsayılmıştır. Katılımcılar, Kütahya'daki imam-hatip lisesi mezunları arasından amaçlı örnekleme yoluyla seçilen 18-20 yaş arası 393 genç yetişkindir. Katılımcılara ulaşmak için çevrimiçi mezun gruplarında yardım alınmıştır. Bu çalışmada nicel, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veriler nicel veri analizi teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Demografik Bilgi Formu, "Ergenler için Adil Dünya İnancı Ölçeği", "Warwick Edinburg Mental İyi Oluş Ölçeği" ve "Tanrı İmgesi Ölçeği" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçek puanları normal dağılım gösterdiği için parametrik testler uygulanmıştır. İlişki testlerinde bağımlı değişkenlerin tamamının pozitif yönlü anlamlı ilişkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Tanrı'ya güvenin adil dünya inancı üzerindeki etkisine dayalı aracılık testlerinde, psikolojik iyi oluşun dolaylı aracılık rolünü belirlenmiştir. Yordama testlerinde ise, kişisel adil dünya inancından psikolojik iyi oluşa standardize edilmiş regresyon katsayısının 0,44 ve Tanrı'ya güvenden psikolojik iyi oluşa standardize edilmiş regresyon katsayısının 0,16 olduğu belirlenmiştir. Her iki katsayı da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Adil bir dünyaya olan kişisel inancın, katılımcı genç yetişkinlerin psikolojik sağlığını korumada çok önemli bir rolü olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlar, adil dünya inancına ilişkin genel eğilim ve katılımcıların gelişim dönemleri ile ilişkilendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler	
Adil Dünya İnancı Tanrı'ya Güven Psikolojik İyi Oluş İmam-Hatip Lisesi	
Araştırma Makalesi	
* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığından 12.02.2024 tarih ve 07/50 sayılı onay alınmıştır. ** Bu makale, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında hazırladığı Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.	
DOI:	
http://dx.doi.org/10.29228/isorej.89181	

INTRODUCTION

There are many theories that explain people's beliefs about justice. One of the most well-known of these theories that determine people's understanding of justice is the just world hypothesis put forward by Marvin Lerner. According to this hypothesis, people continue their lives by accepting that they live in a world where they get what they deserve (Furnham, 2003).

Belief in a just world allows people to take care of their social environment as if it were consistent and orderly, because individuals want to believe that they live in a just world. When they observe an event around them that is inconsistent with these beliefs, they try to get justice first. In cases where they cannot do this, they try to overcome the contradiction they experience by interpreting the situation in a different way in line with their belief in the just world (Dalbert et. al., 2015).

According to Lerner and Milner (1978:203), without the belief in a just world, it will be very difficult for individuals to pursue long-term goals and even to continue their daily lives. Since the belief that the world is fair facilitates the continuation of daily life for the individuals, it is highly likely that the individuals maintain this tendency. As a result, events that contradict this belief cause discomfort to individuals.

In the literature, there are studies that address different aspects of the belief in a just world. In this study, however, general and personal belief in a just world is addressed.

General belief in a just world refers to an individual's belief that the world they live in is fair, that people will not be subjected to injustice within the system, and that any injustice experienced will eventually be compensated. Therefore, the general belief in a just world reflects one's belief that the world is a just place. Personal belief in a just world, on the other hand, refers to an individual's belief that they will be treated fairly in life and that events in their own life occur in a fair manner (Dalbert, 2009; Hafer ve Sutton, 2016).

There are studies showing that personal belief in a just world plays a more central role in individuals' lives than general belief in a just world (Dalbert, 2009; Hafer ve Sutton, 2016). Individuals tend to associate the extent to which they deserved the outcomes of their actions or efforts with their personal belief in a just world. In this context, the individual's well-being is naturally influenced by their personal belief in a just world (Dalbert, 1999; Lipkus et. al., 1996).

Research has shown that trust in God, one of the dependent variables of this study, is influenced by parental attitudes during early years and the social environment surrounding the individual (Fowler and Dell, 2006; Hacıkeleşoğlu, 2020:201-208; Rizzuto, 1979: 218-230). Moreover, a large body of research suggests that trust in God varies with factors such as age, gender, and psychological condition, and that it plays a protective role in psychological well-being (Yıldız, 2006: 226-228; Kuşat, 2006: 157; Güler Aydın, 2023: 491).

Although the relationship between trust in God and religiosity with divine justice has been examined in the literature, studies focusing on personal and general belief in a just world remain quite limited (Kaplan, 2024).

Another dependent variable of the study, psychological well-being (PWB), is defined as an individual's ability to maintain harmony with their surrounding environment in terms of emotions, thoughts, and behaviors, as well as to sustain a sense of inner peace. Therefore, findings from previous research have often explained this concept through terms such as happiness and life satisfaction (Diener and Lucas, 2010: 491)

Among young adults, the level of psychological well-being has been found to be associated with factors such as gender, type of high school attended, cognitive flexibility, academic achievement, access to social resources, parental attitudes, self-esteem and adaptation to the social environment (Anuştekin and Kuşat, 2024). One of the most comprehensive studies on this topic was conducted by

comparing the attitudes of Bosniak and Turkish university students living in Istanbul. Bosniak students scored higher than Turkish students on measures of belief in a just world and psychological well-being. In addition, a similar correlation was found between belief in a just world and both belief in an interventionist God and psychological well-being. The study concluded that belief in a just world has a beneficial effect on coping with stress (Jahic, 1999: 50). The cultural differences among participants have made it challenging to draw clear conclusions about the relationships between the variables under investigation.

In literature, to clearly determine attitudes toward the belief in a just world, studies have typically relied on responses to hypothetical, exceptional situations or on data collected from vulnerable groups. Therefore, it has been suggested that there is a need for research focusing on situations that are more likely to be encountered by the ordinary individuals.

1. RESEARCH PROBLEM

Young adulthood is the period in which individuals leave childhood behind and begin to step into the world of adults. This stage stands out as a period when individuals must make significant decisions, particularly regarding their careers, such as choosing a profession. During this period, it is believed that drawing strength from trust in God while coping with situations perceived as unjust—both in and outside of school—may play a supportive role in maintaining psychological well-being. However, no existing studies have been found that examine the mediating role of psychological well-being in the relationship between trust in God and both personal and general belief in a just world among young adults. Therefore, this study was deemed necessary.

2. PURPOSE AND SIGNIFICANCE OF THE STUDY

The purpose of this study is to reveal the mediating role of psychological well-being in the effect of trust in God on general and personal belief in a just world. The findings of this research may contribute to the effectiveness of professionals who work with young people, particularly those who provide education or aim to offer them support.

3. RESEARCH HYPOTHESES

This study has two hypotheses:

H1. Psychological well-being has a mediating role in the effect of trust in God on an individual's general belief in a just world.

H2. Psychological well-being has a mediating role in the effect of trust in God on an individual's personal belief in a just world.

4. LIMITATIONS OF THE STUDY

The most significant limitation of the study is the unequal representation of genders among the participants.

5. METHODOLOGY

This section includes the research model, and the scales used in the study, the characteristics of the participants and the procedures followed.

5.1. Research Design

This study was designed in accordance with the relational survey model, which is considered a sub-type of the general survey model. Research models that aim to identify both the nature and the degree of the relationship between two or more variables are referred to as relational survey models

(Karasar, 2011: 80).

5.2. Research Group

The study group consisted of 393 recent graduates from Imam-Hatip (Religious) high schools, selected through purposive sampling. Among the participants, 261 were female and 132 were male. A total of 264 participants were preparing for the university entrance exam, while 129 were enrolled in an undergraduate program. Approximately half of the participants (46.6%) reported that their mothers had completed only primary education. The vast majority of the participants' mothers (79.6%) were housewives. Additionally, 60% of the participants stated that their family's economic status was at a moderate level.

5.3. Data Collection Instruments

Permission to use the scales employed in this study was obtained from their original authors. The research was approved by the Ethics Committee of Ankara University (Approval No: 07/50, dated 12.02.2024) and conducted after obtaining informed consent from the participants. A demographic information form and three different scales were used to collect data on participant characteristics.

The Demographic Form included multiple-choice questions aimed at identifying participants' gender, parents' educational background, parents' occupation, family's economic status, and participants' current educational status.

"The Belief in a Just World Scale for Adolescents" was developed by Çevikbaş (2018). The scale consists of 20 items and is rated on a 5-point Likert scale. It includes two subscales: "The General Belief in a Just World" and "The Personal Belief in a Just World". Among all the items, only item 7 is reverse scored. A high score on this scale indicates a strong belief in a just world, while a low score indicates a weaker belief. The Cronbach's alpha reliability coefficient was calculated as 0.71 for the "The Personal Belief in a Just World" subscale, 0.84 for the "The General Belief in a Just World" subscale, and 0.85 for the total scale score (Çevikbaş, 2018: 29-40). When controlled for this study, the internal consistency coefficients for all subscales were found to be above 0.70.

"The Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS)" was originally developed by Tennant et al. and later adapted into Turkish by Keldal. The scale consists of 14 positively worded items and is rated on a 5-point Likert scale. The total score ranges from 14 to 70. Higher scores indicate a higher level of psychological well-being. The Cronbach's alpha coefficient of the Turkish adaptation of the scale was reported as 0.92 (Keldal, 2015: 103-115). In this study, the Cronbach's alpha reliability coefficient was calculated as 0.89.

"The God Image Scale (GIS)" was originally developed to understand children's conceptualizations of God during primary school age. It was later updated into a unidimensional form suitable for use with adolescents. The scale consists of 10 items rated on a 5-point Likert scale, with 7 items scored positively and 3 items reverse scored. Higher scores on the scale indicate a higher level of trust in God (Yıldız, 2020: 135-150). The Cronbach's alpha coefficient was calculated as 0.754 in a previous study. For this study, Cronbach's alpha coefficient was calculated as 0.8.

5.4. Data Analysis

Before conducting the analyses to determine the research findings, the dataset was examined for any incorrect or missing data entries. Next, it was assessed whether the scale scores followed a normal distribution. Skewness and kurtosis values were found to be within the range of -2 to +2.

Table1: Descriptive Statistics

	N	Mean	SS	Skewness	Kurtosis
General belief in a just world	393	32,48	6.94	-0.185	0.075
Personal belief in a just world	393	28.16	4,92	-.218	0.623
Trust in God	393	41,31	5.54	-0.937	1.642
Psychological well-being	393	47,18	9.81	-0.173	0.105

Based on these results, the data were considered to meet the assumption of normality, and parametric tests were used in the analysis.

6. FINDINGS

The data obtained from the analyses conducted within the scope of the study are presented below.

Table 2. Results of the Correlation Analysis

	1	2	3	4
1. General belief in a just world (GBJW)	-			
2. Personal belief in a just world (PBJW)	0.54**	-		
3. Trust in God (TG)	0.38**	0.29**	-	
4. Psychological well-being (PWB)	0.36**	0.52**	0.30**	-

**p<0.05

An examination of Table 2 reveals that there are positive correlations among the dependent variables, indicating that they increase together. The strongest correlation with trust in God was found with general belief in a just world ($r = 0.38$), while the highest correlation with psychological well-being was observed in relation to personal belief in a just world ($r = 0.52$). This may suggest that participants who perceive God as just may also be more inclined to view the world as just. Furthermore, the strong association between psychological well-being and personal belief in a just world may be explained by the fact that individuals' perception of being treated fairly in their own life experiences can directly impact on their psychological health.

Table 3. Examination of the Mediating Role of Psychological Well-Being in the Effect of Trust in God on Belief in a Just World

	Paths	Path Coefficient (B)	Std. Path Coefficient (β)	P
Model 1	TG -> GBJW (<i>No mediating variable</i>)	0.51	0.38	<0.01
	TG -> PWB (<i>Direct effect</i>)	0.54	0.30	<0.01
	PWB-> GBJW (<i>Direct effect</i>)	0.20	0.26	<0.01
	TG -> GBJW (<i>Direct effect</i>)	0.40	0.30	<0.01
	TG -> PWB -> GBJW (<i>Indirect effect</i>)	0.11	0.08	<0.01
Model 2	TG -> PBJW (<i>No mediating variable</i>)	0.25	0.29	<0.01
	TG -> PWB (<i>Direct effect</i>)	0.54	0.30	<0.01
	PWB-> PBJW (<i>Direct effect</i>)	0.24	0.47	<0.01
	TG -> PBJW (<i>Direct effect</i>)	0.13	0.14	<0.01
	TG -> PWB -> PBJW (<i>Indirect effect</i>)	0.13	0.14	<0.01

An examination of Model 1 in Table 3 shows that the variable of psychological well-being has an indirect mediating effect on the effect of trust in God on general belief in a just world. In Model 2, it is observed that psychological well-being also has an indirect mediating effect on the effect of trust in God on personal belief in a just world. Furthermore, it was found significant that the increase in trust in God scores, through the effect of psychological well-being, also increases the scores for personal belief in a just world.

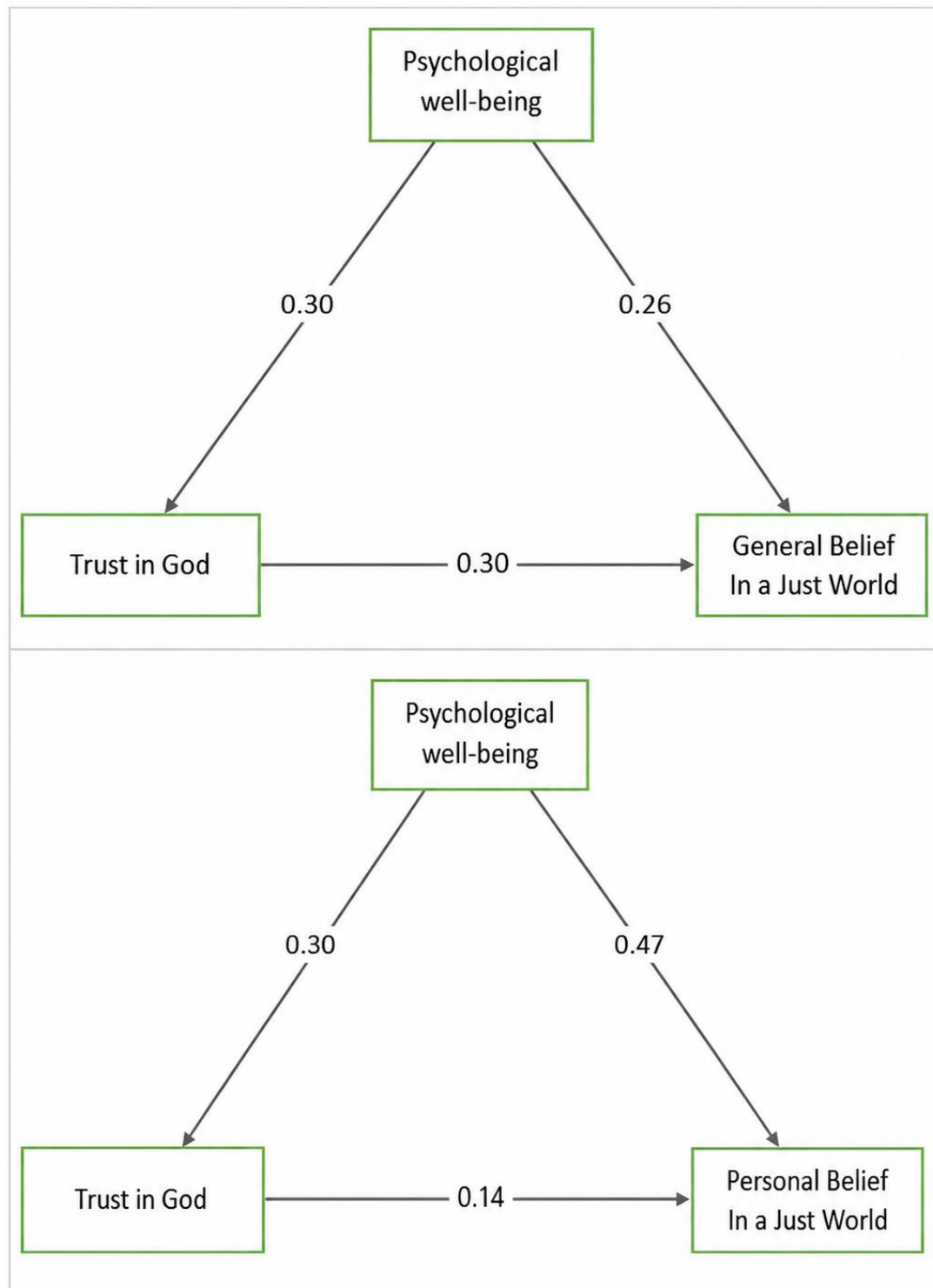

Figure 1. Models on the Mediating Effect of Psychological Well-Being on the effect of Trust in God on Belief in a Just World

Table 4. Results of the Prediction Test

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			t	P
	B	Std. Error	Beta (β)	95% Confidence Interval			
				Lower	Upper		
Constant	8.70	3.50				2.489	0.013
GBJW	0.08	0.07	0.06	-0.04	0.17	1.194	0.233
PBJW	0.87	0.10	0.44	0.34	0.54	8.624	0.001
Trust in God	0.27	0.08	0.16	0.06	0.25	3.347	0.001
<i>Dependent Variable: Psychological well-being Score: F(3, 389)=54.194, p=0.000, R²=0.30, Adjusted R²=0.29</i>							

An examination of Table 4 indicates that the regression model is statistically significant [$F(3, 389) = 54.194, p < 0.05$]. It is observed that psychological well-being is not predicted by general belief in a just world, whereas it is statistically significantly predicted by personal belief in a just world and trust in God. The findings clearly show that an individual's psychological well-being is strongly influenced by the trust they place in God and their perception of being treated fairly in their personal life.

7. DISCUSSION

Studies on belief in a just world show that both the perceived fairness of the social system and the extent to which individuals feel they are treated fairly affect their psychological state. Understanding how this situation is related to individuals' inner spiritual world is considered important for identifying factors that support psychological well-being. In this regard, the findings of the present study, conducted with recent graduates who received religious education at İmam-Hatip (Religious) high schools, provide notable results to put these factors forward.

An examination of the correlational data obtained from the study reveals that there is a significant relationship among trust in God, belief in a just world, and psychological well-being. This indicates that trust in God supports an individual's psychological health. Similarly, scientific studies have shown that trust in God supports an individual's well-being (Khaksari and Khosravi, 2021: 62-68). From this perspective, it can be understood that İmam-Hatip high school students do not differ from the general population.

When the data obtained from the mediation tests are examined, it is seen that psychological well-being scores are positively correlated with both personal belief in a just world scores ($r = 0.52$) and general belief in a just world scores ($r = 0.36$). Additionally, psychological well-being is found to have an indirect mediating effect on the effect of trust in God on personal belief in a just world. In this case, the increase in trust in God scores, through the effect of psychological well-being, also led to an increase in personal belief in a just world scores.

These findings support the results in the literature indicating that an individual's psychological health is related to belief in a just world and help explain the relationship that emerges through the mediating effect (Lipkus et. al., 1996: 666-667).

When the results of the correlation and mediation tests are compared with the findings in the literature, they appear to be highly consistent. When a person believes that they are treated fairly, their sense of well-being and life satisfaction increases. In addition, such individuals make future-oriented plans with confidence, and they become more committed to high life goals (Dalbert, 2001; Dzuka and

Dalbert, 2007; Bégue and Bastounis, 2003). Therefore, the results appear to be highly consistent with the idea that when individuals are in an environment where they are treated fairly, their trust in God increases and they experience greater psychological well-being.

In the mediation effect, psychological well-being was found to have a strong mediating role in the effect of trust in God on personal belief in a just world. It is evident that the most significant factor influencing the participants' psychological well-being is their belief in being treated fairly. This finding is consistent with existing studies in the literature (Dalbert, 1999: 79-98).

There may be several reasons for this result. Among these reasons are the tendency of individuals to prioritize events that directly affect themselves, the fact that participants are in an age period where they are focused on their own careers, and that they are in a stage (between the ages of 18 and 20) where they move away from traditional understandings and begin to make conscious, personal choices as regards faith development (Fowler and Dell, 2006: 40-44).

8. CONCLUSION

This study was conducted to the mediating role of psychological well-being in the effect of trust in God on belief in a just world. The results obtained from the study are summarized as follows:

1. In the correlation analyses was found a positive correlation between trust in God, psychological well-being, and both personal and general beliefs in a just world.
2. In the mediation analyses, it was concluded that psychological well-being has an indirect mediating effect on the effect of trust in God on both general and personal beliefs in a just world. Thus, both hypotheses of the study were validated.
3. In the prediction tests, personal belief in a just world and trust in God were found to predict psychological well-being. Additionally, it was determined that personal belief in a just world, general belief in a just world, and trust in God together explained 29% of the variance in psychological well-being.
4. Due to the participants having received religious education for at least four years in İmam-Hatip (Religious) high schools, it was surprising that personal belief in a just world predicted psychological well-being at a higher level than trust in God, while general belief in a just world did not predict it at all. This result was explained by the strong influence of personal belief in a just world on individuals' lives and the fact that participants were at a stage in life where, primarily due to their age, they focused on their careers and personal choices.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığından 12.02.2024 tarih ve 07/50 sayılı onay alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Mualla Yıldız

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	The research was approved by the Ethics Committee of Ankara University (Approval No: 07/50, dated 12.02.2024).
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Mualla Yıldız
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Alves, H. & Correia, I. (2010). Personal and general belief in a just world as judgement norms. *International Journal of Psychology*, 45(3), 221-231.
- Bègue, L. & Bastounis, M. (2003). Two spheres of belief in justice: extensive support for the bidimensional model of belief in a just world. *Journal of Personality*, 71(3), 435-463.
- Çelik, Z. (2024). Logical labyrinth: A diagonal look at belief bias and reasoning. *Journal of Islamic Research*, 35(2), 223-239.
- Çevikbaş, P. E. (2018). Developmental investigation of elementary and high school students' beliefs in a just world in terms of locus of control and parental attitudes. [Unpublished doctoral dissertation]. Hacettepe University, Institute of Social Sciences, Ankara.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12(2), 79-98.
- Dalbert, C. (2001). The justice motive as a personal resource: Dealing with challenges and critical life events. (Editor: M. Lerner). In *Critical Issues in Social Justice*. New York, NY: Springer.
- Dalbert, C. (2009). Belief in a just world. (Editors: M. R. Leary & R. H. Hoyle). In *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (p. 288-297). New York, NY: Guilford Publications.
- Dalbert, C. & Donat, M. (2015). Belief in a just world. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2(1), 487-492.
- Dalbert, C. & Radant, M. (2004). Parenting and young adolescents' belief in a just world. (Editors: C. Dalbert & H. Sallay). In *The Justice Motive in Adolescence and Young Adulthood: Origins and Consequences* (p. 30-46). New York, NY: Routledge.
- Diener, E. & Lucas, R. (2010). *Well-being for public policy*. London, England: Oxford University Press.
- Dzuka, J. & Dalbert, C. (2007). Aggression in school: personal belief in a just world and the well-being of victims and aggressors. *Studia Psychologica*, 49(1), 313-320.
- Fowler, J. W. & Dell, M. L. (2006). Stages of faith from infancy through adolescence: reflection on three

- decades of faith development theory. (Editor: E. C. Roehlkepartain), In *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence* (p. 34-45). London, England: Sage Publications.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: Research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences*, 34(5), 795-817.
- Güler, A. Ö. (2023). A systematic review of the studies on the god image in the sample of Türkiye. *Dini Araştırmalar*, 26(65), 491-537.
- Hacıkeleşoğlu, H. (2020). *A research on the relationship between parental attitudes and personality traits with images of god*. [Unpublished Doctoral Dissertation]. Atatürk University, Institute of Social Sciences, Erzurum.
- Hafer, C. L. & Olson, J. M. (1993). Beliefs in a just world, discontent, and assertive actions by working women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(1), 30-38.
- Hafer, C. L. & Sutton, R. (2016). Belief in a just world. (Editors: C. Sabbagh & M. Schmitt). In *Handbook of Social Justice Theory and Research* (p. 145-160). New York, NY: Springer.
- Işık, Y. (2022). *Perception of divine justice and the conception of god: An empirical research in theology and law*. [Unpublished Master's Thesis]. Ibn Haldun University, Graduate Education Institute, İstanbul.
- Jahic, G. (1999). Just world belief and its relation to psychological well-being. [Unpublished Master's Thesis]. Boğaziçi University, Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Kaplan, H. (2024). *İlahi adalet*. İstanbul: Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Keldal, G. (2015). Warwick-edinburgh psikolojik iyi oluş ölçeği'nin türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 103-115.
- Khaksari, Z. & Khosravi, Z. (2012). Positive and negative conception of god and its relationship with students' self-esteem and mental health. *Journal of Life Science and Biomedicine*, 2(3), 62-68.
- Kirkpatrick, L. A. & Shaver, P. R. (1990). Attachment theory and religion: Childhood attachment, religious beliefs and conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 315-334.
- Kuşat, A. (2006). Ergenlerde allah tasavvuru. (Editors: Ü. Günay & C. Çelik). In *Dindarlığın Sosyolojisi* (p. 113-157). Adana: Karahan Kitabevi.
- Lipkus, I. M., Dalbert, C. & Siegler, I. C. (1996). The Importance of discerning belief in a just world for others and ourselves: Implications for psychological well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 666-677.
- Rizzuto, A. M. (1979). *The Birth of the living god: A psychoanalytic study*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Yıldız, M. (2020). *Suç ve yükleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yıldız, M. (2006). *Çocuklarda tanrı tasavvurunun gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Educational Institutions and Sectarian Identity in the Medieval Islamic World: A Comparative Study of al-Azhar and the Nizamiyya Madrasas*

Cihat Kullay

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9763-4887>

PhD Student / Canakkale Onsekiz Mart University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Canakkale-TÜRKİYE

History Article

Submitted: 25.03.2026

Accepted: 25.06.2026

Published Online: 30.06.2026

Keywords

al-Azhar

Fatimids

Islamic Education

Medieval Islamic World

Nizamiyya Madrasas

Sectarian Identity

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.90284>

Abstract

This article examines the relationship between educational institutions and the formation of sectarian identities in the medieval Islamic world through a comparative analysis of al-Azhar Mosque and the Nizamiyya madrasas. Although previous scholarship has generally examined the educational functions of these institutions separately, their roles in the construction of sectarian identities and the legitimization of political authority have not been sufficiently evaluated within a comprehensive comparative framework. The study argues that al-Azhar functioned as the institutional and intellectual center of the Isma'ili da'wa under the Fatimid caliphate, whereas the Nizamiyya madrasas, established under Seljuk patronage, served as instruments for the systematic institutionalization of Sunni legal and theological traditions. Employing a historical-comparative methodology, the article analyzes the foundations, educational philosophies, curricula, and political functions of both institutions on the basis of classical and modern sources. The findings demonstrate that educational institutions were not merely centers of learning but also institutional mechanisms through which sectarian discourses were produced, religious authority was constructed, and political legitimacy was reinforced. Accordingly, the study reconsiders the relationship between education, political authority, and sectarian competition through the cases of al-Azhar and the Nizamiyya madrasas, while offering a comparative contribution to the existing scholarship on medieval Islamic educational history.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Kullay, C. (2026). Educational institutions and sectarian identity in the medieval Islamic world: A comparative study of al-Azhar and the Nizamiyya Madrasas. *ISOREJ-The Journal of International Social Research and National Education*, 10(14), 25-34.

Orta Çağ İslam Dünyasında Eğitim Kurumları ve Mezhebî Kimliğin İnşası: Ezher ve Nizamiye Medreselerinin Karşılaştırmalı Analizi*

Cihat Kullay

Doktora Öğrencisi / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel
İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Çanakkale-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.03.2026

Kabul: 25.06.2026

On-line Yayın: 30.06.2026

Anahtar Kelimeler

Ezher

Fatımîler

İslam Eğitim Tarihi

Orta Çağ İslam Dünyası

Nizamiye Medreseleri

Mezhebî Kimlik

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.90284>

Öz

Bu çalışma, Orta Çağ İslam dünyasında eğitim kurumları ile mezhebî kimlik arasındaki ilişkiyi, Ezher Camii ve Nizamiye medreseleri örneğinde karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektedir. Literatürde bu kurumların eğitimsel işlevleri çoğunlukla birbirinden bağımsız olarak ele alınmış, ancak mezhebî kimliklerin oluşumu ve siyasal otoritenin meşrulaştırılması süreçlerindeki rolleri yeterince bütüncül biçimde değerlendirilmemiştir. Bu makale, Fatımîler döneminde Ezher'in İsmâîlî davetin kurumsal ve fikrî merkezi olarak faaliyet gösterdiğini; buna karşılık Selçuklular tarafından kurulan Nizamiye medreselerinin Sünnî dinî düşüncenin sistematik biçimde kurumsallaştırılmasına hizmet ettiğini ileri sürmektedir. Araştırmada tarihsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemi benimsenmiş; her iki kurumun kuruluş süreçleri, eğitim anlayışları, müfredat yapıları ve siyasal otoritelerle ilişkileri klasik ve modern kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, eğitim kurumlarının yalnızca bilgi aktarımının gerçekleştiği yapılar olmadığını; aynı zamanda mezhebî söylemlerin üretildiği, dinî otoritenin inşa edildiği ve siyasal meşruiyetin güçlendirildiği kurumsal mekanizmalar olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, Ezher ve Nizamiye örnekleri üzerinden eğitim, siyaset ve mezhep ilişkisini tarihsel bağlamı içerisinde yeniden değerlendirmeyi amaçlamakta ve konuya ilişkin literatüre karşılaştırmalı bir katkı sunmaktadır.

INTRODUCTION

Educational institutions were among the principal arenas in which intellectual authority and sectarian identities were articulated and negotiated in the medieval Islamic world. Modern scholarship has increasingly emphasized the relationship between educational institutions and political authority in the medieval Islamic world (Onat, 2003: 135–137). Recent Turkish scholarship has also drawn attention to the institutional and sectarian dimensions of Fatimid and Seljuk educational systems (Elmas, 2020; Ümit, 2018). Studies on Fatimid intellectual history have highlighted the central role of institutions such as al-Azhar in the articulation of Isma‘ili doctrine and the organization of the Fatimid da‘wa (Halm, 1997: 18–29; Walker, 2002: 47–71; Jiwa, 2009: 53–67). Similarly, studies of the Seljuk period have highlighted the significance of the Nizamiyya madrasas in the consolidation of Sunni religious scholarship and the development of a more structured system of Islamic education.

By examining these institutions together within the broader context of Fatimid–Abbasid rivalry, this study seeks to contribute to current scholarly discussions on the political and intellectual functions of educational institutions in the medieval Islamic world. Accordingly, this article addresses the following question: how did educational institutions such as al-Azhar and the Nizamiyya madrasas function as instruments for the institutionalization of sectarian identities in the medieval Islamic world?

Mosques, teaching circles, and later madrasas functioned not only as sites of learning but also as spaces in which religious authority and doctrinal traditions were articulated and transmitted. Although scholars have extensively examined the development of individual institutions such as al-Azhar in Fatimid Egypt or the Nizamiyya madrasas in the Seljuk realm, these institutions are often studied within separate historiographical frameworks. Yet the emergence of such institutions occurred within a broader context of political and sectarian rivalry that profoundly shaped the organization of knowledge and education. In particular, the competition between Shi‘i and Sunni political authorities during the tenth and eleventh centuries created conditions in which educational centers became important instruments for promoting and institutionalizing competing religious doctrines (Makdisi, 1981: 21–25; Berkey, 1992: 35–40; Ümit, 2018: 92–95).

Within this context, the Fatimid foundation of al-Azhar in Cairo and the Seljuk establishment of the Nizamiyya madrasas in the eleventh century represent two significant moments in the institutionalization of religious knowledge. The Fatimid state developed al-Azhar not only as a congregational mosque but also as a center for the dissemination of Isma‘ili doctrine and the training of scholars connected to the Fatimid da‘wa. In contrast, the Nizamiyya madrasas, established under the patronage of the Seljuk vizier Nizam al-Mulk, emerged as scholarly institutions designed to promote Sunni legal and theological traditions and to reinforce the religious authority of the Abbasid caliphate.

This article aims to demonstrate that these institutions should be understood not merely as educational developments but as part of a broader process of sectarian and political competition. By comparing the Fatimid educational project centered on al-Azhar with the Seljuk–Abbasid network of Nizamiyya madrasas, the study highlights how educational institutions became key instruments in the institutionalization and transmission of rival religious identities (Halm, 1997; Brett, 2017).

This study adopts a comparative historical approach to examine the relationship between educational institutions and sectarian politics in the medieval Islamic world. By situating the Fatimid development of al-Azhar and the Seljuk establishment of the Nizamiyya madrasas within the broader context of Fatimid–Abbasid rivalry, the article analyses how institutionalized forms of education were used to promote and legitimize competing doctrinal traditions. The analysis focuses on the political context of their foundations, the organization of teaching and scholarly authority, and the role of these institutions in shaping sectarian identities. After outlining the broader context of educational institutions in the medieval Islamic world, the article first examines the Fatimid educational project centered on al-

Azhar and its connection to the Isma'ili da'wa. It then discusses the establishment of the Nizamiyya madrasas and their role in the consolidation of the Sunni doctrinal tradition under Seljuk patronage. Finally, the study compares these institutions in order to highlight how educational structures became central arenas of sectarian competition in the medieval Islamic world. This article argues that educational institutions such as al-Azhar and the Nizamiyya madrasas played a central role in the formation of sectarian identities by embedding religious scholarship within structures of political authority, thereby shaping the intellectual and doctrinal landscape of the medieval Islamic world.

Educational Institutions in the Medieval Islamic World

Educational activity in the medieval Islamic world developed primarily around mosques and informal teaching circles well before the emergence of fully institutionalized madrasas (Berkey, 1992: 21–25). Scholars commonly conducted instruction through ḥalaqāt, or study circles, in which students gathered around a teacher to study religious sciences such as Qur'anic exegesis, hadith, jurisprudence, and theology. Instead of being organized within formal institutions, these settings functioned as flexible spaces of learning where authority derived largely from the reputation and scholarly standing of individual teachers rather than from a fixed institutional framework (Berkey, 1992: 35–40). As a result, the transmission of knowledge was closely tied to personal relationships between teachers and students and to networks of scholarly reputation that extended across different regions of the Islamic world.

In these early educational settings, the mosque served as the primary venue for intellectual activity. Major mosques in cities such as Baghdad, Cairo, Damascus, and Nishapur functioned as important centers where scholars delivered lectures and students gathered to study various branches of religious knowledge (Yıldız, 2020: 85–90). The curriculum in such environments was not formally standardized; rather, it developed organically according to the expertise of individual scholars and the interests of their students. This flexible system allowed scholars to specialize in different fields while maintaining a broad intellectual exchange within the wider scholarly community (Berkey, 1992: 51–56).

Another important element of this educational system was the ijāza, or authorization to transmit knowledge. Through this system, students who completed their studies with a particular teacher received formal permission to teach or transmit specific texts. The ijāza system reinforced the importance of scholarly lineage and intellectual transmission, linking students to chains of teachers that often extended across generations and geographic regions. From this perspective, educational authority in the medieval Islamic world was deeply rooted in scholarly networks rather than centralized institutions.

Despite the relative informality of these early educational structures, political authorities gradually recognized the importance of patronizing scholarship as a means of shaping religious discourse and strengthening political legitimacy. Rulers, governors, and wealthy patrons began to endow mosques, sponsor scholars, and support educational activities in order to promote particular doctrinal orientations. This growing interaction between political authority and religious learning created conditions in which more structured forms of educational institutions could emerge (Makdisi, 1981: 27–30).

By the tenth and eleventh centuries, these developments contributed to the establishment of more organized centers of learning supported by state patronage and endowed resources. Institutions such as al-Azhar in Fatimid Cairo and the Nizamiyya madrasas in the Seljuk realm represented new forms of educational organization in which teaching, patronage, and doctrinal transmission became increasingly institutionalized. Within these institutions, education was more closely integrated with political authority and sectarian identity, reflecting the broader transformations taking place in the intellectual and political landscape of the medieval Islamic world.

Fatimid Educational Policy and the Foundation of al-Azhar

The establishment of al-Azhar in Cairo in 970 marked a crucial step in the Fatimid project of

institutionalizing Isma‘ili doctrine and consolidating political authority in Egypt (Halm, 1997: 108–110). Following the Fatimid conquest of Egypt under the general Jawhar al-Šiqillī, the new capital of Cairo was founded as the political and ideological center of the Fatimid caliphate (Halm, 1997: 108–110; Brett, 2001: 149–162). The construction of al-Azhar formed part of a broader urban and political program designed to transform Cairo into the heart of the Fatimid imperial project (Jiwa, 2009: 70–76). Within this context, al-Azhar was conceived not merely as a congregational mosque but as a central institution through which the Fatimid state could disseminate its religious doctrine and cultivate a learned community loyal to the Isma‘ili imamate (Elmas, 2020: 218–220).

From the beginning, al-Azhar functioned as an important venue for the propagation of Fatimid religious teaching. Public lectures, study circles, and doctrinal instruction were organized within the mosque, where scholars associated with the Fatimid da‘wa transmitted Isma‘ili teachings to both students and the wider public (Daftary, 1990: 105–107, 136–138; al-Maqrīzī, 1999, II: 300–302). The Fatimid missionary movement had already developed a sophisticated intellectual and organizational structure before the conquest of Egypt, and this structure played a key role in shaping the educational activities associated with al-Azhar. The Fatimid da‘wa operated as a highly organized institutional structure in which the dā‘īs functioned as key agents of both doctrinal transmission and political expansion (Büyükkara, 1998: 12–15; al-Qāḍī al-Nu‘mān, 2007, I: 3–7). Through these activities, the mosque became closely integrated into the institutional framework of the Fatimid da‘wa, which aimed to articulate and defend the legitimacy of the Fatimid imams as rightful leaders of the Muslim community. The da‘wa organization functioned as an institutional arm of the Fatimid state, linking religious authority with political administration (Büyükkara, 1998: 30–33).

In addition to al-Azhar, the Fatimid state established other institutions that contributed to the intellectual life of Cairo. One of the most important of these was the Dār al-‘Ilm (House of Knowledge), founded during the reign of the Fatimid caliph al-Ḥākim bi-Amr Allāh in 1005 (Makdisi, 1981: 41–45; Walker, 2002: 170–174). This institution functioned as a major center for the study of religious sciences, philosophy, and various branches of knowledge. Scholars associated with the Fatimid da‘wa delivered lectures and produced intellectual works within this setting, further strengthening the connection between state authority and the dissemination of Isma‘ili doctrine. The dā‘ī was not merely a religious instructor but also a political and intellectual representative of the Fatimid state, entrusted with both the dissemination of doctrine and the expansion of influence (Büyükkara, 1998: 18–22). The establishment of such institutions demonstrates the broader intellectual ambitions of the Fatimid state and its commitment to developing a structured environment for scholarly activity in Cairo.

A central feature of the Fatimid intellectual project was the emphasis on the authority of the imam as the ultimate interpreter of religious knowledge. Within Isma‘ili thought, religious knowledge was understood to possess both an outer (ẓāhir) and inner (bāṭin) dimension, and access to the deeper meaning of revelation required guidance from the rightful imam (Daftary, 1990: 71–86; al-Qāḍī al-Nu‘mān, 2007, I: 15–18). Educational activity accordingly served not only the purpose of transmitting religious knowledge but also the broader objective of reinforcing the doctrinal foundations of the Fatimid state. The success of the Fatimid da‘wa was closely related to its structured methods of education and the intellectual training of its agents (Büyükkara, 1998: 25–28). Through teaching and scholarly instruction, the authority of the imam was embedded within a structured framework of intellectual transmission.

The Fatimid state actively supported this educational project through patronage, endowments, and the appointment of scholars connected to the da‘wa hierarchy (Elmas, 2021: 142–145). Prominent figures such as Qāḍī Nu‘mān, one of the most influential jurists and intellectuals of the Fatimid court, contributed significantly to the articulation of Fatimid legal and doctrinal thought (Walker, 2002: 92–95; al-Qāḍī al-Nu‘mān, 2007, I: 15–18). His works played an important role in defining the legal and

theological framework of the Fatimid state. Later figures such as al-Mu'ayyad fī al-Dīn al-Shīrāzī further developed the intellectual tradition of the Fatimid da'wa, producing theological and doctrinal works that reinforced the authority of the Fatimid imams and elaborated the ideological foundations of the Fatimid mission (al-Mu'ayyad, 1970: 37–40).

Within this broader intellectual and political framework, al-Azhar gradually emerged as an important center for the training of scholars and the dissemination of Isma'ili doctrine. Educational activity within the mosque connected scholars, students, and missionary networks, creating a structured environment in which religious knowledge was transmitted in close alignment with the ideological goals of the Fatimid state. Rather than functioning simply as a mosque or an informal center of learning, al-Azhar became an institutional space in which religious scholarship, political authority, and sectarian identity were closely intertwined.

The Nizamiyya Madrasas and the Institutionalization of Mainstream Sunni Islam

The establishment of the Nizamiyya madrasas in the eleventh century represented a significant development in the institutionalization of Sunni learning in the eastern Islamic world. These institutions were founded under the patronage of the Seljuk vizier Nizam al-Mulk (d. 1092), one of the most influential administrators of the Seljuk Empire. His efforts were closely tied to the broader political project of strengthening Seljuk authority while simultaneously reinforcing the symbolic legitimacy of the Abbasid caliphate in Baghdad. Through the creation of a network of madrasas in major urban centers such as Baghdad, Nishapur, Balkh, and Isfahan, the Seljuk administration provided a structured institutional framework for the teaching and transmission of Sunni legal and theological traditions.

Unlike earlier educational settings that were primarily centered around mosques and informal teaching circles, the Nizamiyya madrasas introduced a more formalized and stable institutional structure supported by state patronage and endowed resources. These institutions were typically funded through waqf endowments, which ensured the payment of salaries for teachers, stipends for students, and the maintenance of educational facilities (Berkey, 1992: 46–50). Such arrangements helped create a relatively stable scholarly environment in which teaching could be conducted within a defined institutional framework. In this respect, the Nizamiyya madrasas represented an important stage in the transformation of Islamic education from informal scholarly networks toward more organized institutional systems.

The intellectual orientation of the Nizamiyya madrasas was closely associated with Shafi'i jurisprudence and Ash'ari theology, traditions that increasingly became linked to the religious policies of the Seljuk political order. Through these institutions, the Seljuk administration promoted a particular vision of the Sunni tradition that combined legal scholarship with theological reflection. The madrasa system therefore played a crucial role in shaping the intellectual environment of the period by supporting scholars who articulated and defended the doctrinal foundations of Sunni Islam.

One of the most prominent scholars associated with the Nizamiyya of Baghdad was Abū Ḥamid al-Ghazālī (d. 1111), whose teaching career illustrates the importance of the madrasa system in the formation of influential Sunni intellectual traditions (Makdisi, 1981: 58–60). Scholars such as al-Ghazālī contributed to the consolidation of Ash'ari theology and its integration with Sunni legal scholarship, thereby strengthening the intellectual foundations of the Seljuk-supported religious order. Through the activities of such scholars, the madrasa network became an important center for the production and dissemination of Sunni intellectual authority.

The establishment of the Nizamiyya madrasas also carried a broader political and sectarian significance. In the context of ongoing rivalry with Shi'i political powers—most notably the Fatimid caliphate—the Seljuk-sponsored madrasa system functioned as a mechanism for promoting the Sunni tradition and countering competing religious claims. By supporting scholars aligned with Sunni legal and theological traditions, the Seljuk state sought to consolidate a coherent intellectual framework that

reinforced the legitimacy of the Abbasid caliphate and marginalized alternative doctrinal movements.

In this sense, the Nizamiyya madrasas should not be understood merely as educational institutions. Rather, they formed part of a wider political and intellectual strategy through which the Seljuk–Abbasid alliance sought to shape the religious landscape of the medieval Islamic world. Through institutional patronage, scholarly networks, and the promotion of specific doctrinal traditions, the madrasa system contributed significantly to the consolidation of the Sunni tradition during the eleventh and twelfth centuries.

Educational Rivalry and Sectarian Politics

The parallel development of al-Azhar in Fatimid Cairo and the Nizamiyya madrasas in the Seljuk realm illustrates how educational institutions became central arenas of sectarian rivalry in the medieval Islamic world. Although these institutions emerged in different political and geographical contexts, both were closely tied to broader struggles over religious authority and political legitimacy. The Fatimid caliphate, grounded in the doctrine of the Isma‘ili imamate, utilized al-Azhar as a platform for the dissemination of Shi‘i religious teachings and the cultivation of scholars associated with the Fatimid *da‘wa*. In contrast, the Seljuk-supported Nizamiyya madrasas functioned as institutional centers for the promotion of Sunni legal and theological traditions, thereby reinforcing the ideological foundations of the Seljuk–Abbasid political order.

In this context, educational institutions served not merely as spaces for the transmission of knowledge but also as instruments for the consolidation of political and religious authority. The Fatimid state sought to integrate education into its broader missionary structure by linking scholarly instruction with the intellectual framework of the Isma‘ili *da‘wa*. Through teaching circles, doctrinal lectures, and the production of theological literature, Fatimid scholars articulated the legitimacy of the Fatimid imams and reinforced the doctrinal foundations of the Fatimid state (al-Mu‘ayyad, 1970: 37–40). Educational activity therefore became an important mechanism through which Fatimid ideological authority was transmitted and reproduced across successive generations of scholars and students.

The Seljuk-sponsored madrasa system pursued a comparable objective within a different doctrinal framework. By institutionalizing Sunni legal and theological traditions within a network of endowed madrasas, the Seljuk administration created a stable scholarly environment that supported the dissemination of the Sunni tradition. The madrasa system not only provided education but also helped cultivate a community of scholars aligned with the political interests of the Seljuk–Abbasid alliance. Through these institutions, Sunni jurisprudence and Ash‘ari theology gained a more structured and institutional presence in the intellectual life of the Islamic world.

The emergence of these rival educational systems reflects a broader transformation in the relationship between knowledge and power in the medieval Islamic world. As political authorities increasingly recognized the importance of religious scholarship in legitimizing political rule, educational institutions became important sites where doctrinal authority could be articulated, contested, and institutionalized (Makdisi, 1981: 56–60; Berkeley, 1992: 46–50). The Fatimid and Seljuk educational projects therefore illustrate how intellectual production and institutional patronage were closely connected to broader processes of sectarian competition.

The rivalry between Fatimid and Seljuk educational institutions also had an important intellectual dimension (Halm, 1997: 365–368; Daftary, 1990: 222–225; Jiwa, 2009: 145–150). Scholars affiliated with these institutions often engaged in theological and legal debates that reflected broader sectarian divisions within the Islamic world. Through scholarly writings, public lectures, and doctrinal instruction, both Fatimid and Sunni scholars articulated competing visions of religious authority and legitimate leadership. In this context, educational institutions served as arenas where sectarian identities were not only transmitted but also actively constructed through intellectual engagement and doctrinal

argumentation.

From this perspective, al-Azhar and the Nizamiyya madrasas can be understood as parallel attempts to shape the religious and intellectual landscape of the Islamic world through institutionalized education. While al-Azhar functioned as a key center for the dissemination of Isma'ili doctrine and the promotion of Fatimid ideological authority, the Nizamiyya madrasas played a comparable role in consolidating the Sunni tradition under Seljuk patronage (Walker, 2002: 233–240; Yıldırım, 2023: 67–72). The rivalry between these institutions thus reflects not only doctrinal differences but also competing visions of political legitimacy and religious leadership in the medieval Islamic world.

Despite their different doctrinal orientations, al-Azhar and the Nizamiyya madrasas shared several institutional similarities. Both institutions functioned under the patronage of political authorities and were closely connected to broader projects of religious legitimation. At the same time, they differed significantly in their intellectual orientation and organizational structure. While the Fatimid educational system was closely integrated with the hierarchical structure of the Isma'ili da'wa and emphasized the authority of the imam as the source of religious knowledge, the Nizamiyya madrasas promoted Sunni legal and theological traditions within a more decentralized scholarly framework. These differences highlight how educational institutions could serve similar political purposes while promoting distinct doctrinal visions of religious authority.

CONCLUSION

The comparison between the Fatimid foundation of al-Azhar and the Seljuk establishment of the Nizamiyya madrasas highlights the close relationship between education, political authority, and sectarian identity in the medieval Islamic world. Although these institutions emerged in different political and doctrinal environments, both were closely linked to broader struggles over religious legitimacy and intellectual authority. In Fatimid Egypt, al-Azhar functioned as a central institution through which the Isma'ili state sought to disseminate its religious teachings and reinforce the authority of the Fatimid imams. Through its connection with the Fatimid da'wa and its role in the training of scholars, the institution became an important component of the Fatimid project of doctrinal and political consolidation.

By contrast, the Nizamiyya madrasas represented a parallel effort by the Seljuk administration to strengthen the Sunni doctrinal tradition and support the religious authority of the Abbasid caliphate. Through a network of endowed educational institutions, the Seljuk state provided an organized framework for the teaching of Sunni legal and theological traditions, thereby contributing to the formation of a stable community of Sunni scholars. Accordingly, the madrasa system served not only educational purposes but also broader political and ideological objectives.

Beyond documenting the historical development of these two institutions, this comparative analysis demonstrates that educational institutions in the medieval Islamic world cannot be understood solely as centers of learning. Rather, they functioned as institutional mechanisms through which political authority, religious legitimacy, and sectarian identity were mutually reinforced. By examining al-Azhar and the Nizamiyya madrasas within the same historical framework, this study highlights that their similarities lay not only in their educational functions but also in their shared role as state-supported institutions serving broader ideological and political objectives. At the same time, their doctrinal orientations, institutional affiliations, and conceptions of religious authority reveal fundamentally different approaches to the relationship between knowledge and power. In doing so, the study offers a comparative perspective that complements existing scholarship, which has generally examined al-Azhar and the Nizamiyya madrasas as separate institutional traditions.

By situating these developments within the broader context of Fatimid–Abbasid rivalry, this study argues that the institutionalization of education was deeply intertwined with the political and

sectarian transformations of the period. The comparison between these institutions also demonstrates that the institutionalization of education in the medieval Islamic world cannot be understood independently from broader processes of political rivalry and sectarian competition. In this respect, the study contributes to a broader understanding of how educational institutions functioned as key instruments in the construction of sectarian identities in pre-modern Islamic societies.

Accordingly, the comparison presented here suggests that the institutionalization of education in the medieval Islamic world should be analyzed within the broader dynamics of political rivalry and doctrinal competition. In this respect, al-Azhar and the Nizamiyya madrasas represent not merely two educational institutions belonging to different sectarian traditions, but two distinct models through which medieval Muslim states sought to shape religious authority, intellectual life, and communal identity.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Berkey, J. P. (1992). *The transmission of knowledge in medieval Cairo: A social history of Islamic education*. Princeton University Press.
- Brett, M. (2001). *The rise of the Fatimids: The world of the Mediterranean and the Middle East in the fourth century of the Hijra*, tenth century CE. Brill.
- Brett, M. (2017). *The Fatimid Empire*. Edinburgh University Press.

- Büyükkara, M. A. (1998). İsmâilî dâî ve Fâtımî da'vet. *İLAM Araştırma Dergisi*, 3(1), 9–38.
- Büyükkara, M. A. (2015). *İslam mezhepleri tarihi*. İSAM Yayınları.
- Daftary, F. (1990). *The Ismā'īlīs: Their history and doctrines*. Cambridge University Press.
- Elmas, M. M. (2020). Fatımîler ve Ezher Medresesi: Eğitimde mezhebî kimliğin kurumsallaşması. *İslam Tetkikleri Dergisi*, 13(2), 213–233.
- Elmas, M. M. (2021). *Fatımîler döneminde İslâmî düşüncenin kurumsal yapısı*. İSAR Yayınları.
- Halm, H. (1997). *The Fatimids and their traditions of learning*. I.B. Tauris.
- Jiwa, S. (2009). *Towards a Shi'i Mediterranean empire: Fatimid Egypt and the founding of Cairo*. I.B. Tauris.
- al-Maqrizî, T. al-D. A. (1999). *al-Mawā'iz wa al-i'tibār bi-dhikr al-khiṭaṭ wa al-āthār* (2 vols.). Dār al-Fikr.
- Makdisi, G. (1981). *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*. Edinburgh University Press.
- al-Mu'ayyad fî al-Dîn al-Shîrâzî. (1970). *Sîrat al-Mu'ayyad fî al-Dîn*. Dār al-Kâtib al-'Arabî.
- Onat, H. (2003). *Emevîler devri Şîî hareketleri ve günümüz Şîîliği*. Ankara Okulu Yayınları.
- al-Qāḍî al-Nu'mân. (2007). *Da'ā'im al-Islām* (A. A. A. Fyzee, Trans.). Islamic Book Trust. (Original work published 1963).
- Ümit, M. (2018). Şîîlik ve mezhep oluşum süreçleri üzerine değerlendirmeler. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 89–104.
- Walker, P. E. (2002). *Exploring an Islamic empire: Fatimid history and its sources*. I.B. Tauris.
- Yıldırım, Z. (2023). Nizâmiye Medreseleri'nin oluşumunda mezhepsel siyasetin etkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(10), 63–78.
- Yıldız, A. (2020). Fatımî döneminde Ezher'in eğitim faaliyetleri. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 0(44), 79–102.

Pieter Coecke van Aelst'in İstanbul Tasvirlerinde Sivil Mimari*

Emre Can Yılmaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6974-5974>

Doktora Öğrencisi / İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.12.2025

Kabul: 20.05.2026

On-line Yayın: 30.06.2026

Anahtar Kelimeler

Pieter Coecke van Aelst

Türk Evi

Sivil Mimari

16. Yüzyıl

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.89122>

Öz

Bu makale, Prof. Dr. Aygül Ağır danışmanlığında, İTÜ Mimarlık Tarihi programı kapsamında yürütülen ve "Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri Üzerinden Dönemin Sivil Mimarisine Bakış" başlıklı doktora tezi kapsamında yapılan çalışmalardan elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır. Söz konusu tez, 16. yüzyıl İstanbul'unun sivil mimarisini çok yönlü biçimde ele almaktadır. Doktora tezinin amacı, oldukça resimsel niteliklere sahip bir sivil mimari formunun — İstanbul merkezli Türk Evi'nin — kökenlerini incelemektir. Araştırmanın temelini görsel ve yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Yazılı olarak temel kaynak Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri (1519) iken öne çıkan görsel kaynakların biri Pieter Coecke van Aelst'in ölümünün ardından eşi tarafından 1553'te basılan ancak 1533 tarihli İstanbul seyahatinde çizilen "Ces moeurs & fachons de faire de Turcz avecq' les Regions y appartenantes" (Türklerin ve onlara ait bölgelerin ahlakları ve tavırları) eserinde yer alan çeşitli tasvirlerdir. Bu bağlamda Pieter Coecke van Aelst'in çizimleri gerçekçilik ve yüksek belgeleme niteliği ile ön plana çıkar. Söz konusu eser esasında yedi parçadan müteşekkildir. Elçilik heyeti ile İstanbul'a yapılan seyahatteki çeşitli noktaları gösteren eserin son iki tasviri İstanbul'u konu almaktadır. Çalışmanın yoğunlaşacağı kısım ise Kasımpaşa sırtlarından Cibali yönüne bakan 6. tasvirdir. Aelst'in İstanbul tasvirleri araştırmacılar tarafından oldukça bilinir olmasına rağmen, bu çizimlerin sivil mimariyi belgeleme konusundaki dikkat çekici potansiyeli nispeten göz ardı edilmiştir. Bu çalışma, söz konusu potansiyeli görünür kılmayı amaçlamaktadır. Makalenin ana çerçevesi IGRS'25 kapsamında bildiri olarak sunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, E. C. (2026). Pieter Coecke van Aelst'in İstanbul tasvirlerinde sivil mimari. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 10(14), 35-54.

*Civil Architecture in Pieter Coecke van Aelst's Istanbul Depictions**

Emre Can Yılmaz

PhD Student / Istanbul Technical University, Graduate Education Institute, Department of
Architecture, Istanbul-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 28.12.2025

Accepted: 20.05.2026

Published Online: 30.06.2026

Keywords

Pieter Coecke van Aelst

Turkish House

Civil Architecture

16th Century

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.89122>

Abstract

This article has been prepared using data obtained from studies conducted within the scope of the doctoral dissertation titled 'A Perspective on the Civil Architecture of the Period through the Ayasofya Foundations Tahrir Register', carried out under the supervision of Prof. Dr. Aygöl Ağır within the Architectural History program at ITU. The dissertation examines the civil architecture of 16th-century Istanbul from multiple perspectives. The aim of the dissertation is to investigate the origins of a highly picturesque form of civil architecture—the Istanbul-based Turkish House. The research is based on visual and written sources. While the primary written source is the Ayasofya Foundations Tahrir Register (1519), one of the prominent visual sources consists of various depictions included in "Ces moeurs & fachons de faire de Turcz avecq' les Regions y appartenantes" (The customs and ways of life of the Turks and the regions belonging to them), a work published in 1553 by the artist's wife after Pieter Coecke van Aelst's death but drawn during his 1533 journey to Istanbul. In this context, the drawings of Pieter Coecke van Aelst stand out with their realism and strong documentary quality. The work in question is essentially composed of seven parts. Among the various points shown during the embassy delegation's journey to Istanbul, the last two depictions focus on the city. The section on which this study concentrates is the sixth depiction, showing the view from the slopes of Kasımpaşa toward Cibali. Although Aelst's depictions of Istanbul are well known among researchers, the remarkable potential of these drawings for documenting civil architecture has been relatively overlooked. This study aims to make that potential visible. The main framework of this article was presented as a paper within the scope of IGRS'25.

GİRİŞ

İstanbul hakkında yapılmış en erken tasvirler 15. yüzyıldandır. Buondelmonti'nin en erkeni 1420'lere tarihlenebilecek çiziminin 1480'lere kadar uzanan birçok güncellenmiş sürümü mevcuttur. Buondelmonti tasvirinin diğer bir takım 15. yüzyıl İstanbul tasvirlerine temel teşkil ettiği düşünülebilir. Aynı Buondelmonti açısıyla güneyden İstanbul'a bakan 1436 tarihli Notitia Dignitatum, 15. yüzyılın ikinci yarısına ait Batlamyus Kozmografyası, Schedel'in 1493 Nürnberg Kroniği çeşitli Buondelmonti türevleri arasında zikredilebilir. Bu tasvirler kentsel topografya, yerleşim alanları, surlar, sur kapıları, tekil eserler, ifade tekniği, Fetihle beraber Osmanlı eklerinin tasvirlerle girişi ve Batı tarafından algılanışı gibi birçok konuda kıymetli ve nadir olmakla birlikte sivil mimari özelinde ciddi ayırt edici ipucu barındırmaz. Nürnberg kroniğinde Buondelmonti tasvirlerindeki gibi kente güneyden kuzeye bakan bir detay çizim de mevcuttur. Bu çizimlerde Topkapı Sarayı haricinde konut stoğuna ilişkin bir ipucu yakalamak mümkün görünmemektedir.

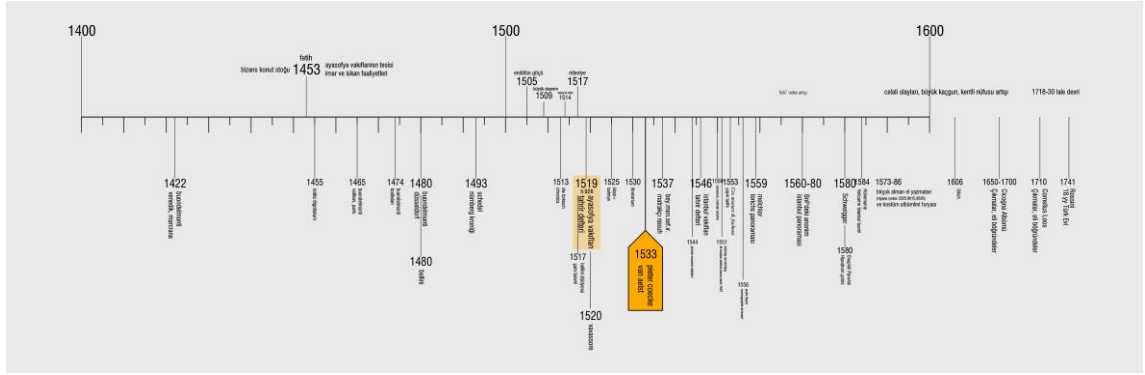
16. Yüzyıla gelindiğinde doğudan batıya perspektif ile üretilmiş en erkeni 1520'lere dayanan Vavassore çizimi meşhurdur. Esasında bu çizim için de İstanbul'da bulunmuş bir müellifin eserinin temel oluşturması gerekmektedir. Tıpkı 15. yüzyıldaki Buondelmonti çizimi gibi 16. yüzyılda da Vavassore tasviri birçok kereler yenilenerek kopyalanmıştır. Bakış açısı benzer olsa da Schedel kroniğinden farklı olarak Vavassore tasvirlerinde kent daha detaylı ve büyükçe daha planvari bir görünüşle ele alınmıştır. Tekil yapılar gerçekçilikten uzak şematik bir üslupla yanına düşülen küçük notlarla betimlenmiştir. Bu çizimlerdeki sivil mimarlık unsurları da şematiktir. Ancak konutların ekseriyetle Buondelmonti tasvirleri gibi tek katlı ve beşik çatılı olarak çizildiğinin altının çizilmesi gerekir. Konut stoğundaki bir fark olarak Galata sırtlarındaki bazı alanların ve yapıların etraflarının çitlerle çevrili olduğu okunmaktadır. Burada kırsal ve tarımla ilişkili yerleşimler işaret edilmiş olabilir. Kasımpaşa tarafından içeride çizimin sonuna doğru "Pera bağları"¹ ifadesi okunmaktadır.

16.yüzyılda ilk Vavassore'den (1520) Pieter Coecke van Aelst'e kadar (1533) batı kaynaklı ciddi bir görsel tasvir bilinmemektedir. 1530 tarihli Alman elçilik heyetinin 1531'de basılmış seyahat notları²ndaki (Itinerarum) tasvirler bu duruma bir istisna oluşturur. Çok erken tarihli olmasına rağmen bu seyahatname notlarında pek çizim bulunmamaktadır. Olan çizimler de fazlaca şematiktir ve gerçekçilikten uzaktır. Buna rağmen seyahatname kentin içerisinden bir perspektif içermesi bakımından bu alanda en eski örneklerden biridir. Mezkur çizimin Elçi Han'ın bilinen ilk tasvirlerinden biri olduğu iddia edilebilir.

1533'te İstanbul'da bulunan Pieter Coecke van Aelst'in "*Ces mœurs & fachons de faire de Turcz avecq' les Regions y appartenantes*" (Türklerin ve onlara ait bölgelerin ahlakları ve tavırları) ismiyle 1553'te ölümünden sonra eşi tarafından Antwerp'te bastırılmış ahşap baskı gravürleri araştırmacıların sıklıkla başvurduğu bilindik bir kaynaktır. Hakkında birçok yayın bulunmaktadır. Ancak bu tasvirlerdeki sivil mimari unsurların özel olarak ele alınmasının konu hakkındaki önceki araştırmalara da ışık tutması muhtemel görünmektedir. Öncelikle bu gravür serisinin kronolojik konumu (Şekil.1) dolayısı ile görsel kaynak olarak taşıdığı önem izah edilmeli, belgeleme unsuru olarak tutarlılık derecesi ve müellifi üzerinde durmak gerekmektedir.

¹"Vigne di pera", Vavassore, 1520

² Kuripešić, B.,1531

Şekil.1 Pieter Coecke van Aelst'in İstanbul Tasvirinin Diğer Bazı Görsel Ve Yazılı Kaynaklara Göre Kronolojik Konum

Pieter Coecke van Aelst ve İstanbul Tasvirleri Ne Kadar Gerçeğe Uygun?

Pieter Coecke van Aelst 1502-1550 yılları arasında yaşamış, çok yönlü bir sanatçıdır. Türk araştırmacılar için orantısız bir şekilde İstanbul tasvirleri ön plana çıkmış olma ihtimali bulunsa da genel anlamda 16. yüzyılın ilk yarısındaki Flaman sanatının önde gelen isimlerinden biridir. Mimarlık tarihi araştırmacılarının dikkatini çekmesi gereken bir özelliği ise Pieter Coecke van Aelst'in ressam ve duvar halısı ve ahşap baskı tasarımcısı olması yanında birçok dile hâkim bir mimar olmasıdır. Bu özelliklerinin bir tezahürü olarak kendisi Vitruvius'un ve kendi çağdaşı Serlio'nun mimarlıkla ilgili kitaplarını Felemenkçeye çevirmiştir³. Özellikle Serlio'dan yaptığı çeviriler orijinal yayınlarla neredeyse eş zamanlıdır. İngilizce çeviriler bile Aelst'in yayınları temelinde çevrilmiştir. Mezkûr kitaplar Aelst'in tekrar ele aldığı birçok ahşap baskı çizimler de içermektedir. Bu eserler, Avrupa'nın kuzeyi için mimari Rönesans fikirlerinin yayılmasında ve Antik oran ve üsluplara dönüşte başlı başına önemli bir etken rolü oynamıştır. Pieter Coecke van Aelst'e bu yönüyle bakıldığında herhangi bir elçilik heyetinde yer alan katipin notları, din adamının, diplomatın ya da bir denizcinin, forsanın eskizleri gibi bir durumdan çok farklı profesyonel altyapısı olan bir müellif ile karşı karşıya olunduğu bilinmelidir. Aslında bu İstanbul ve Osmanlı araştırmacıları için eşsiz bir görsel belgeleme fırsattır. Melchior Lorichs'in 1559 tarihli tasvirlerine kadar batı kaynaklı belge niteliği daha yüksek bir 16. yy tasviri mevcut değildir.

Pieter Coecke van Aelst'in Cornelis de Schepper riyasetindeki Habsburg elçilik heyeti ile İstanbul'a geldiği kabul edilmektedir. Geliş sebepleri arasında en çok öne çıkarı İstanbul'da yapmayı planladığı duvar halısı satışlarıdır. Bu manada sanatçılığının yanında kendisinin pozisyonu ticari görünmektedir.⁴ Osmanlı İmparatorluğu ile sık sık savaş halinde olan ve 16.yüzyıl için kaybeden tarafta olan Habsburg elçilik heyetlerinde yer almış kişilerin seyahatnamelerine bakıldığında metinlerdeki dilin gayet menfi, taraflı, hırslı ve yer yer duygusal gözlemler içerdiği takip edilebilir (Busbecq, Schweigger vb.) Ancak o dönem için Osmanlı İmparatorluğu ile menfaat sorunları yaşamayan İngilizlerin seyahatnameleri çok daha nötrdür (Moryson, Sanderson). Pieter Coecke van Aelst'in pozisyonundaki ticari boyut, kendisine tasvirlerini yapmadan önce daha nesnel bir gözlem yapma imkânı oluşturmuş olmalıdır. Zira genel olarak batı tasvirlerinde bile taraflı bakışın sonuçlarını takip etmek mümkündür. Örneğin bazı Buondelmonti sürümlerinde ve Schedel tasvirlerinde cami ve minare alemleri yokken haç tasvirlerine dokunulmamıştır. Çizimlerdeki genel kanı İstanbul'un hala bir Hristiyan şehri görünümünde kaldığıdır. (Hatta durumun uç bir örneği olarak, Osmanlı ve Venedik'in

³ Serlio, S.,1550

⁴ Wunder, 2003: 108

Girit üzerinden yürüttüğü savaş ortamında, 1662 yılında Niccolo Guidalotto da Mondavio tarafından yapılmış İstanbul panoraması⁵nda kentin üzerindeki gökyüzü tamamıyla Hristiyanlıkla ilgili figürlerle donatılmıştır.) Tasvirlerdeki taraflılık insan figürlerinde de ortaya çıkabilmektedir. Türk imgesi bazı müelliflerce şeytani, kötücül betimlemeler kullanılarak oluşturulmuştur (Jacopo Ligozzi çizimlerinde müftü tasviri v.b.). Aslında Avrupa’da büyük bir Türk karşıtı propagandanın varlığının farkında olarak konu tahlil edilmelidir. Avrupa’da Gutenberg’in atölyesinde basılan ilk broşür bile Türklere karşı uyarı niteliğinde bir takvimdir.⁶ Tarihin kırılma noktalarından bazıları olarak İstanbul’un fethi ve Avrupa’daki matbaanın kurulmasının çağdaş olması ve matbaanın ilk politik üretiminin Türkler üzerine olması ancak Batı’nın bu doğudaki düşman hakkında çok da yeterli bilgiye henüz sahip olmaması açısından da Pieter Coecke van Aelst’e bakılması yapılan çalışmanın önemini daha iyi anlamaya vesile olacaktır. Zira burada 16.yüzyıl başındaki örneğin Dürer’in⁷, Adelphus⁸’un, Lemberger⁹’in ve benzerlerinin Türk tasvirlerindeki tutum bazen şematik ve bazen de menfidir. Ancak 1530lara tarihlenen Jan Swart van Groningen’in ahşap baskı çizimleri¹⁰ ve bir takım benzerleri ile değişmeye başlayan bir tavır gözlenebilir. Burada Pieter Coecke van Aelst’in Cuma Selamlığı kompozisyonundakine benzer bir şekilde ancak ayrı ayrı sahneler halinde Sultan Süleyman ve maiyeti tasvir edilmiştir. Aslında durum, düşmanca yaklaşım ve kara propagandanın arka planında oluşan gizem, merak ve ilginin bir tezahürü olarak ele alınabilir. Ki zira 16. yüzyıl ortalarından itibaren batıda kostüm albümleri furiası başlayacaktır. Diğer taraftan Avrupa’da yaşanan dalgalanma da oradaki doğu algısını etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Luther ve sonrasında yaşanan mezhepsel bölünme, Protestanlığın ikonoklastik tavrı ile Protestanlaşan bölgelerdeki sanatsal faaliyetlerdeki değişim birlikte okunmalıdır. Zira Protestanlık bilhassa Calvinizm dini motiflerin resmedilmesine karşı bir tavır takınmaktadır. Bu manada Protestan sanatçılar din dışı temalara daha fazla yönelmek durumunda kalmışlardır. Mitoloji, peyzaj öğeleri, günlük yaşama ilişkin sanat eserleri daha fazla ortaya çıkmıştır. Böyle dönüşen bir iklimde 1533’teki bir seyahatin çizimleri 1553’de ahşap baskı olarak Antwerp’te ortaya konmuştur. Osmanlılar ile ilgili bir çizim serisinin de böyle bir dönemde ortaya konması gayet makuldür. Sonuç olarak dönüşmeye başlayan düşman algısı, müellifin İstanbul’a gidiş amacı, müellifin aynı zamanda mimari yayın eserleri ortaya koyması dolayısı ile yapısal varlıkları idrak ve tasvir gücü ile Pieter Coecke van Aelst’in çizimlerindeki belgeleme niteliği dönemdaşı üretimlere göre çok yüksek ve güvenilir bir hal almaktadır. Son olarak Aelst, kendini batılı giysileriyle panoramaya ekleyen Lorichs’in aksine bu eserin ilk tablosunun merkezinde kendini okçu bir Türk olarak resmetmiştir.¹¹ (Şekil.2)

⁵ Ben-Aryeh Debby, 2014

⁶ Gutenberg, 1454

⁷ Dürer’in çizimlerinde birçok Türk figürü görülebilir. Genellikle Türkler vahşi ve savaşçı olarak tasvir edilmiştir.

⁸ Adelphus, 1513

⁹ Lucas Cranach ekolünden Georg Lemberger’e ait olduğu düşünülen 1530 tarihli Luther İncil’inin ahşap baskı çizimlerinde Viyana kuşatması sahneleri İncil’e eklenmiştir. Türkler göksel varlıklar ve bulutlar içinden süzülen ışıklar tarafından Viyana’dan kovulmaktadır. Türklerin çadırlarının üzerinde Gog, Magog (Yecüc, Mecüc) yazmaktadır. Luther, 1530: 644

¹⁰ 1526 tarihli 5 çizimden oluşan Süleyman ve Maiyeti isimli seri, Swart van Groningen, 1526

¹¹ Wunder, 2003: 114

Şekil.2 Eserin 1.Sahnesinde Aelst'in Kendini Türk Kıyafeti ile Gösteren Otoportresi

Pieter Coecke van Aelst'in yedi sahneden oluşan gravür serisi belgeleme niteliği, tarihi tutarlılık ve gerçeğe uygunluk açısından çeşitli değerlendirme başlıkları ile ele alınabilir. İlk olarak eserin üretildiği yüzyıl ve sonraki birkaç yüzyılda elde olan kentsel tasvirlerin hepsinde gerçekçi perspektif kaygısı yoktur. Pieter Coecke van Aelst'in çizimleri ise perspektifte tutarlılık ve belli bir mimesis kaygısı içerisindedir. Sahnelerin fotoğrafik kesinlikte perspektife riayet eden bir belgeleme çabası ile aktarıldığını iddia etmek mümkün değildir. Müellifin sahneleri, göstermek istediği bir kompozisyonla ve editoryal bir çaba ile ele aldığı görülmektedir. Sonuçta ölümünden sonra ahşap baskı olarak basılan çizimlerin temelini oluşturmuş eskizler muhtemelen ileride duvar halısı olarak detaylandırılmak niyeti ile yapılmıştır. Bu noktada kompozisyonel bir tavır olması çizimlerde birçok figürün birçok eylemde bulunuyor gözükmesi ve olağanüstü canlılık ve hareketlilik makuldür. Ancak yine de figürlerin bakış açısına göre büyüyüp küçülmesi, arka planda peyzaj ve yerleşimlerin, yapıların konumlandırılışındaki perspektif hassasiyeti belgeleme niteliğini arttıran unsurlardır. Diğer bir değerlendirme başlığı olarak figürlerin giyim kuşamı, alet edevat ve silahların tarihi tutarlılığı teste tabi tutulabilir. Tüm bu başlıklar dönemin diğer kaynakları ile mesela batılıların ürettiği Osmanlı kıyafet albümleri ile çok ince detaylarına kadar uyum içindedir. Silahlar, kalkanlar kabza ve balçak detaylarına kadar dönemle uyumludur. Çizimlerde olası tarihsel tutarlılık zaafını ele verebilecek müzik aletlerinden at koşum takımlarına, tabak, kaşıklardan, su kırbasına kadar birçok detay mevcuttur. Çeşitli davranışsal temalara da yer verilmiştir, örneğin ibadet sahneleri, yemeğin yerde ve ortadan tek tasta yenmesi, cenaze ritüelleri, kutlamalar, cuma selamlığı, hatta bevleden bir kişinin bu eylemi çömelerek yapması (ve bunun batılı bir göze muhtemelen ilginç gelip kompozisyona dâhil edilmesi)...v.b. Tüm bu zengin detaylara ayrı ayrı bakıldığında müellifin gerçekten yerinde ciddi gözlemler yaptığı ve bunları oldukça nesnel bir şekilde aktardığı sonucu belirmektedir. Ayrıca sahneleri idrak edebilmek adına önemli olan bugün sadece British Museum nüshasında bulunan gravürlerde onları izah eden kısa metinler mevcuttur. Ayrıca yedili çizim serisinin geneli hakkında bilgi veren başta ve sonda iki tezyinatlı levha mevcuttur. Sondakinde basım tarihi yer alırken baştakinde bu serinin ismi ve 1533 tarihinde Türkiye'de bulunan Pieter Coecke van Aelst'in kendi eliyle tabiata uygun şekilde çizilip baskıya hazırlandı ibaresi görülmektedir. Bu halde Pieter Coecke van Aelst'in sahada yaptığı çizimlerin ölümünden sonra ahşap baskıya geçirilmediği, ahşap baskı kompozisyonlarını da kendisinin yaptığı anlaşılmaktadır ki bu da son ürünün belgeleme niteliğini arttıran bir unsurdur.

“Ces moeurs & fachons de faire de Turcz avecq' les Regions y appartenantes”¹² serisinde yer alan yedi parçanın hepsinde yer bilgisi mevcut değildir. Bununla birlikte Pieter Coecke van Aelst'in İstanbul'a geliş yolunda karşılaştığı yerleri yansıtmış olduğu anlaşılmaktadır. İlk tasvir için Slavonya¹³ bilgisi mevcuttur. 4.tasvir ise coğrafi işaretlerden Filibe olarak değerlendirilmiştir. Ancak son iki tasvir İstanbul'dandır. Araştırmacılar arasında oldukça meşhur olan en sondaki (7.) tasvir (Şekil.3) aynı Jan Swart van Groningen'in 1526 tarihli “Süleyman ve maiyeti” çizimleri gibi Sultan Süleyman ve maiyeti Cuma selamlığında resmedilmiştir. Tasvir kentsel topoğrafya bağlamında ele alınırsa, kafilenin At Meydanından Hipodrom'un bitişini arkasına alarak Ayasofya'nın olması gereken yöne doğru hareket ettiği görülmektedir. Örne Dikilitaş, Yılanlı Sütun, Hiyeroglifli Dikilitaş sırasıyla güney-kuzey yönünde dizilmiştir. Bu çizimde hemen arka plana hakim olan cami, Firuz Ağa Camii'nin genel görünümü ile uyum içerisinde. Konumu da anlaşılır derecede doğru denebilir. Ayrıca arkada bir kaide üzerinde bulunan üç heykelin İbrahim Paşa'nın Budin'den getirttiği bilinen Herkül, Diana ve Apollo heykelleri olabileceği ve bu detayı Pieter Coecke van Aelst'in yakalamış olması yine belgeleme niteliğini arttırıcı bir unsur olarak önemlidir. Ancak tasvirin sol tarafında kafilenin ileriye doğru kıvrılarak ilerlediği görülmektedir. Perspektif olarak da kabile hayli kalabalıktır figürler giderek küçülmekte, gidilen caminin oldukça uzakta olduğu anlaşılmaktadır. Zaten camiye gelene kadar da bakış açısıyla cami arasında oldukça yoğun kentsel bir yapılaşma alanı görülmektedir. Bu şartlar altında bu çizimin o bölgede kentsel topoğrafyaya uymadığı anlaşılmaktadır. Zira Ayasofya meydana çok daha yakındır. O kadar ileride de o ölçekte bir kentsel alan ve cami olmadığı gibi aslında bir kara parçası da mevcut değildir, çünkü topoğrafya alçalarak denize ulaşır. Burada kafilenin gittiği büyük cami kible cephesindeki yarım kubbesi, çift minaresi etrafından yükselen bazası ile deprem öncesi Fatih Camii'ni andırmaktadır. Bu durumda Pieter Coecke van Aelst'in burada kompozisyon kaygısını daha ön planda tutarak gerçekçi topoğrafyadan ödün verdiği, hem kafilenin büyüklüğünü, yürüyüşünü, heybetini göstermek istemesi, hem de At Meydanı'nı tüm antikite unsurları ile ele almak istemesi sonucu olarak kurgusal bir perspektif ürettiği sonucu çıkmaktadır. Ancak bu araştırmanın asıl odak noktası olan serinin 6. Tasvirindeki (Şekil.4) kent topoğrafyasında çok daha gerçekçi bir icranın yapılmış olduğu görülmektedir.

¹² Coecke van Aelst, 1553

¹³ Bugünkü Hırvatistan sınırları içinde kalan bir bölge

Şekil.3 "Ces moeurs & Fachons De Faire de Turcz avecq' les Regions y Appartenantes" Adlı Serinin Bütünün Parça İsimleri ile Görünümü ve At Meydanını Gösteren Tasvirin Genel Görünümü

Şekil.4 "Ces Moeurs & Fachons De Faire de Turcz Avecq' Les Regions y Appartenantes" Adlı Serinin Bütünün Parça İsimleri İle Görünümü ve Çalışmanın Asıl Konusu Olan 6. Parçanın Genel Görünümü

British Museum nüshasında 6.parça'daki açıklamanın (Şekil.5) manası ise şöyledir: VI [6.

Bölüm]: "Konstantinopolis Şehri'nin, dışarıdan, doğasına uygun olarak (apres le naturel) resmedilmiş gerçek vaziyeti/niteliği (assiete). Item (Ayrıca): "Türklerin tören alayı (gösteriş/pompe) ve özel, iyi veya neşeli bir haber aldıklarında ya da duyduklarında bunu ne şekilde yürüttükleri. Item (Ayrıca): "Hristiyan çocuklarını sünnet edilmek üzere nasıl taşıdıkları; arkasından tabaklar ve diğer kaplar içinde çeşitli yemeklerin takip etmesi; söz konusu çocukların sünnet işlemi yapıldıktan sonra birlikte neşeli ziyafetler ve yemeklerde (sofralarda) paylaşmak üzere."

Y I La vraye assiete ou qualite de La Ville de Constantinoble par le dehors contrefaict apres le naturel. Item, la pompe des Turcs, & en quelle forte ils la meinent apres avoir receu ou oüy quelque effeciale bonne, ou ioyeuse nouvelle. Item, comment ils portent les enfans des Chrestiens pour estre circoncis, juyuant diverses viandes en plat & autres vaissiaux, pour apres la circoncision faicte deffaitz enfans cönuquer ensemble en ioyeux banquetz & recues.

Şekil.5 6. Parçanın Açıklaması

Buradaki "apres le naturel" kelimesi aslında bu noktaya kadar tartışılan tüm belgeleme niteliği kriterlerini en üst noktaya eserin kendisinin getirdiği çok belirleyici bir ifadedir.

Mimari ve Sivil Mimari Unsurlar

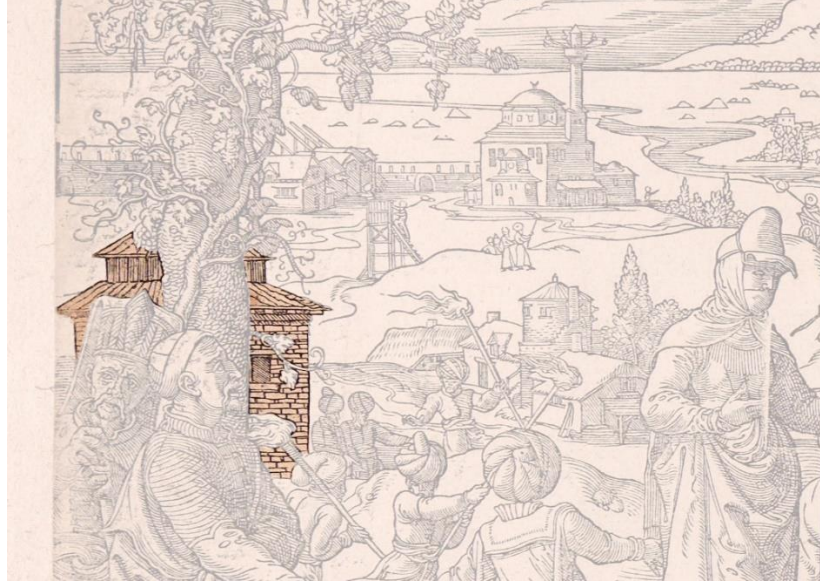
Tarih içerisinde konutun tüm dünyada olduğu gibi kamusal yapılara göre çok daha halka açık, temel ihtiyaçlara dayalı, üslup, sofistike mühendislik ve özel malzemeler gibi detaylar ve varoluşsal gerekliliklere ihtiyaç duymadan hatta mimarsız bir zanaatkarlar işbirliğinin sonucu eylem olarak vücuda geldiği söylenebilir. Özellikle Osmanlı coğrafyasında genel olarak konut görece daha geçici ve düşük dayanımlı olarak imal edilmiştir. Bu şartlar altında Pieter Coecke van Aelst çizimlerindeki sivil mimari unsurları günümüze gelmiş sivil mimari unsurlarla kıyaslamak doğru bir sağlama yöntemi olmayacaktır. Fakat kamusal mimari unsurlar, bilhassa camiler Pieter Coecke van Aelst çizimlerindeki mimari belgeleme niteliğini test etme açısından çok uygundur. Birçok alan için tarihsel tutarlılığı ve belge niteliği yüksek olduğu değerlendirilen bu görsel kaynak haliyle mimari açısından da birincil kaynak pozisyonundadır. Ayrıca müellifin mimar olduğu tekrar hatırlanmalıdır.

Yedi parçadan oluşan gravür serisine ilkin sağlama yapma niyeti ile bakıldığında yerleşim bölgelerinde yer alan tek kubbeli camiler fikir vericidir. Camilerin genel kütleleri bilhassa 4.sahenede Filibe olduğu değerlendirilen konumda daha yakından gözüken caminin mimari kısımları (kubbe, kasnak, tromp çatıları, minare, mihrab nişi, avlu duvarı) rölye hassasiyetinde olmasa da müellifin makul bir gözlem zamanı harcadığını gösterir nitelikte ve yeterince gerçekçi oranlardadır. 6.sahenede Kasımpaşa sırtlarından Cibali'ye bakılmaktadır. Zorlanmadan sahnedeki mahallelerin bile anlaşılması kentsel perspektif tutarlılığının bir sonucudur. Galata kulesi, Fatih Camii¹⁴, Yavuz Selim Camii, Haliç Surları gibi birçok kamusal mimari referans gerçekçi oranlarla makul derece bağdaşmaktadır. (Şekil.6) Aslında bu tasvir 1533 gibi erken bir zamanda kentsel gerçekçi bir perspektif görebilme adına son derece heyecan verici bir durumdur. Bu nitelikte bu açıdan daha erken bir çizim mevcut değildir.

¹⁴ Yüksek çözünürlüklü erişim imkânı nedeniyle araştırmacıların sıklıkla yöneldiği Metropolitan Museum of Art'ta bulunan "Ces Moeurs et fachons de faire de Turcz" de Fatih Camii'nin minareleri külahlardan şerefelere kadar gözükmemektedir. Bazı araştırmacıların bu durumu 1509 depremi etkisi ile ilişkilendirmeleri doğru değildir. Zira British Museum'da bulunan nüshada şerefeler ve külahlar yerli yerindedir. Bu durum çok büyük ihtimalle eserin ahşap baskı olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı kalıptan farklı basımlarda ahşap parçalarda kayıplar yahut baskı sorunlarından kâğıda yansımamış detaylar olabilmektedir. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nin gücünün doruklarında olduğu bir dönemde Fatih Camii'ni 24 yıl tamir etmeden bırakması muhaldir.

Şekil.6 6. Tasvirden Suriçi Detayı

Şekil.7 4. Tasvirden Muhtemel Konut Detayı

Tüm bu sağlamalardan sonra Pieter Coecke van Aelst çizimlerindeki Sivil Mimari unsurların tarihsel tutarlılığa sahip ve şematiklikten ziyade gerçekçiliğe daha yakın bir şekilde ele alındığına güvenmek mümkün görünmektedir. 4. ve 7. Sahnelerde de önemli sivil mimari unsurlar bulunsa da (Şekil.7) 6. sahne sivil mimari incelemesi açısından çok önemlidir. Tasvir serisi onlarca detay içermektedir. Birçok farklı disiplin bu çalışmaları kendi pencerelerinden incelemiş ve inceleyecektir, burada çalışmanın konusunu dağıtmamak adına bu detaylar tekrarlanmayacaktır. Ancak bu detayların gerçekçiliğinden sağlama unsuru olarak istifade edilmektedir. 6.Tasvirde konu sünnet düğünüdür. 7.tasvirde olduğu gibi burada da bu kez sivil halk kutlama yapar bir halde soldan sağa hareket halindedir. Mevki Suriçi'ndeki yapıların konumlarından hareketle Kasımpaşa sırtları olarak anlaşılmaktadır (Şekil.8).

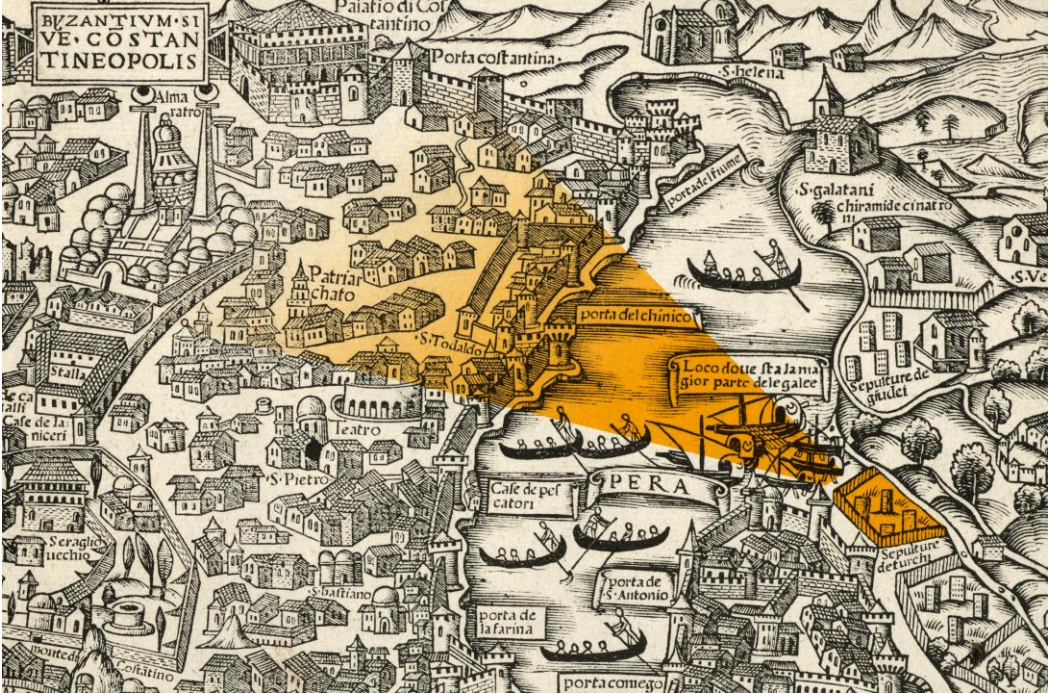

Şekil.8 6. Tasvirin Yapıldığı Noktanın Tespiti Çalışması

Sol köşede Galata kulesi perspektife dahil olmuştur. Ayrıca 6. sahnede görülen Müslüman kabirleri (Şekil.9) 1520 tarihli Vavassore çizimi ile de uygundur. Zira tasvirde topoğrafik olarak yaklaşık bu noktada Türk mezarlığı ibaresi mevcuttur (Şekil.10).

Şekil.9 6. Tasvirde Görülen Kasımpaşa Sırtlarındaki Mezarlar

Şekil.10 Vavassore 1520 Tasvirinde 6.Tasvirin Muhtemel Yapıldığı Noktanın Yakınlarındanki Türk Mezarlığı

Sırasıyla katmanlaşma Haliç ve Suriçi olarak tamamlanmaktadır. Geçiş yapan kalabalığın hemen arkasında perspektif nedeniyle yakında olduğundan oldukça detaylı ve büyük resmedilmiş bir yapı grubu görülmektedir. Bu yapı grubu öndeki insanların kapattığı bölgeler hariç aslında mükemmelen tasvir edilen bir 16. yüzyıl İstanbul konutu olarak değerlendirilebilir. Bu konut avlu duvarları, avlu kapısı, çeşitli tek katlı kütleleri ve bir adet muhtemelen sofalı alt katı ve üst katı ve onun da üzerinde daha küçük bir üst kat birimi bulunan öğelerden oluşmaktadır. Dikkatli bakılırsa yapı malzemesi bile okunabilmektedir. Dışarıdaki eğlenceye bakmaya çıkmış kapıdaki figürlerden bu konutun muhtemelen Müslüman bir aileye ait olduğu anlaşılmaktadır (Şekil.11)

Şekil.11 Konut kullanıcıları

Bu konut her ne kadar pitoresk “Türk Evi”ne pek benzemese de aslında bu dönemin vakfiye kaynaklarından rahatlıkla takip edilebilir bir kompozisyonu tariflemektedir. Örneğin evin etrafındaki duvar (Şekil.12) dönem vakfiyelerinde birçok yerde geçen “muhavvata” kavramını akla getirir. Vakfiyelerde bu tabir avluyu ifade etmek için kullanılmıştır (avlu kelimesi çok nadir kullanılmaktadır.) Ancak etimolojik olarak muhavvata, ihata edilmiş, duvarla çevrilmiş yer anlamına gelmektedir. Hatta mezkûr konutun sol tarafında ihata edilmiş bir arsa görünmektedir. Vakfiyelerde böyle alanları işaret eden konutsuz menziller de mevcuttur.¹⁵

Şekil.12 Muhavvata

Vakfiyelerde sıklıkla takip edilen *beyt-i süfli* ve *beyt-i ulvi* gibi konut birimlerini de bu tasvirde ilgili mimari öğelerle eşleştirmek mümkündür. (Şekil.13,14,15) Hatta yine vakfiyelerde takip edilebilen strüktürel çeşitlilik dahi tasvirden okunabilir. Sağ tarafta kalan *beyt-i süfli*ler yığma iken sol taraftaki çok katlı yapı tamamen ahşap olarak seçilmektedir. Buradaki *beyt-i süfli*'nin ahşap dikmelerden oluşturulması hatta dikme ve giriş birleşimlerindeki payandalar dahi seçilir durumdadır. Bu hali ile Bursa kemerine benzeyen bir kompozisyon oluşmuştur. Cepheyi oluşturan dikmelerin *beyt-i süfli*'nin sofasını tanımlamış olması ihtimal dahilindedir. Ayasofya Vakıfları Tahrir defterinde de buna paralel olarak direkler üzerinde bina edilmiş konut örneğine rastlanmaktadır.¹⁶ Konutun üst katında yer alan cihannüma benzeri yapı (Şekil.16) ise 2009'daki araştırmaların¹⁷ ışığında kuvvetle muhtemel ki gurfedir. 6.tasvirdeki gurfeye biçimsel olarak çok benzeyen bazı üst kat yapılarının izlerini 19.yy.'a kadar görmek mümkündür. (Şekil.17) Ancak cihannümalar her ne kadar gurfenin biçimsel hatırasını taşıyan birimlerse de bunlar büyük oranda mevcut konutun bağımlı bölümleridir hatta bazı geç dönem büyük konut yapıları için bir yerde hacimlerinin ikinci plana düştüğü tezyini unsurlardır. Gurfelerin ise müstakil olarak vakfedilebildikleri defaatle gösterilmiştir.¹⁸ Bu manada gurfenin halefleri *beyt-i ulviler* yahut *hane-i fevkaniler* olmalıdır. Gurfeli yapının malzemesinin ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Bu

¹⁵ Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri'nde Molla Hüsrev Mescidi Mahallesi'nde bir kayıttaki ifade: “eskiden at değirmeni iken şimdi duvarlı arsa olan menzil” AVTD: vr.147b

¹⁶ AVTD: vr.236a

¹⁷ Yılmaz, E. C., 2009

¹⁸ Yılmaz, E. C., 2009:121

durum da vakfiyelerden defaatle takip edilebilmektedir¹⁹. Hatta ahşabın levhalar şeklinde kullanıldığının kayıtları bile dönemin vakfiyelerindeki birçok kayıta mevcuttur²⁰.

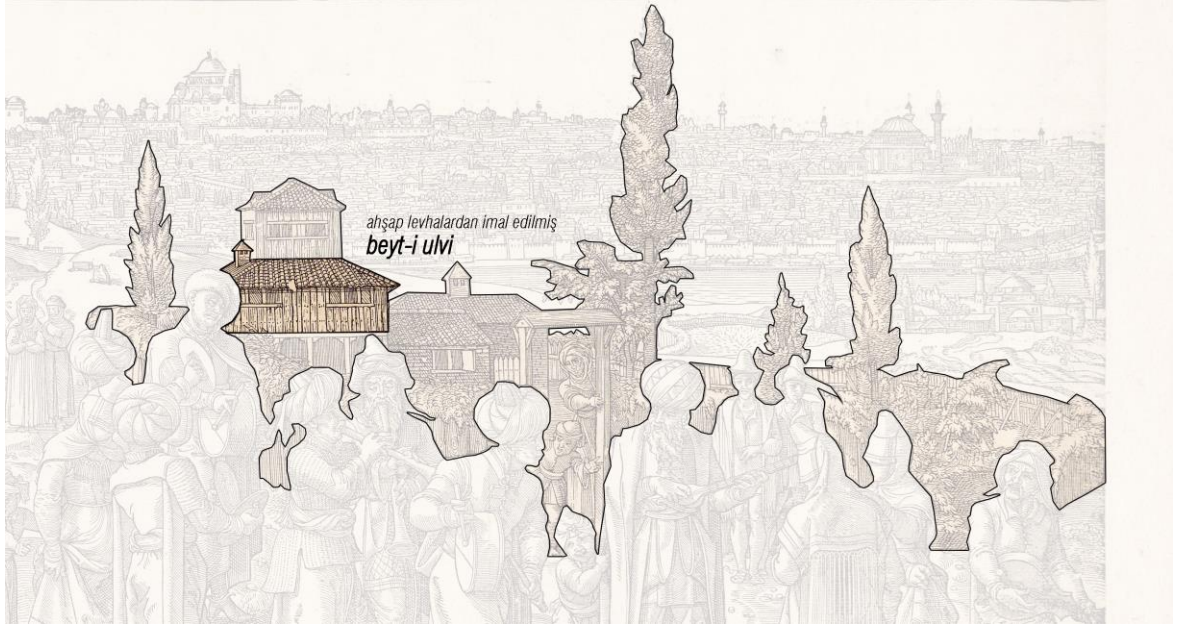
Şekil.13 Muhtemel "Beyt-i Süfli"

Şekil.14 Muhtemel "Beyt-i Süfli"

¹⁹ Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri'nde Sultan Bayezid Mescidi Mahallesi'nde bir kayıttaki ifade: "beyt-i süfli ve üzerinde ahşaptan yapılmış küçük gurfe" AVTD: vr.226b

²⁰ "masnu' min el elvah" AVTD: vr.206a

Şekil.15 Muhtemel "Beyt-i Ulvi"

Şekil.16 Muhtemel "Gurfe"

Şekil.17 İstanbul'un İlk Fotoğraflarında Nadiren Rastlanabilen 16. Yüzyıl Konutu ile Koşut Yapılaşma Eğilimlerine Bir Örnek, Ayaspaşa'dan Suriçi'ne Bakış, Charles Gerard Fotoğrafından Renklendirme 1860-80

Schepper'in heyeti ile İstanbul'a geldiği bilinen Pieter Coecke van Aelst'in İstanbul'daki etkinliğini idrak edebilmek için, Schepper'in 1533 ziyaretine ilişkin 1856'da basılmış hatıratından da çıkartılacak ilginç sonuçlar mevcuttur. İlk Schepper İbrahim Paşa ile müzakelerini İbrahim Paşa'nın sarayında yani Atmeydanı yakınlarında dolayısı ile suriçinde yürütmüştür²¹. Bu ziyaret Pieter Coecke van Aelst'in 7.tasvirdeki sahneyi görmesi için bir fırsat olabilir zira bu tür heyetler bilindiği üzere suriçinde özgürce dolaşamazlar²². Buna göre Schepper'in heyeti "*Pera'nın dışında birçok güzel evleri olan*" Alvise Gritti nam-ı diğer Beyoğlu ile görüşmek için Galata tarafına geçmiştir.²³ Bu ziyaret ve elçilerin şehir içerisindeki hareket kabiliyeti önemlidir. Sonraki yıllarda ve yüzyıllarda dikkat edilirse İstanbul panoramalarının ekseriyeti Galata'dan Suriçi'ne bakan açı iledir. Bunun başlıca sebeplerinden biri tasvir müelliflerinin elçilik yerleşimlerinden rahatça kenti gözlemleyebilme imkânı bulabilmeleridir. 1533 elçilik binalarının Galata'da tesis edilmeye başlanması için erken sayılabilecek bir dönemdir. Heyetler bu dönemde genelde çok sıkıca denetlendikleri Suriçi'ndeki Elçi Han'da barınırlar. Belki de Pieter Coecke van Aelst'in 6.sahnesinin eskizleri Beyoğlu Alvise Gritti'nin Pera'nın dışında Schepper'in misafir edildiği evlerinden birinden bakılarak

²¹ Saint-Genois & Yssel de Schepper, 1857: 119

²² 7.Tasvir olan Cuma Selamlığı kompozisyonunun kentsel topografyaya uymamasının sebeplerinden biri de müellifin Kasımpaşa'daki kadar rahat bir ortamda çizim yapamaz halde oluşu olabilir. Belki de hızlıca yapılan eskizler ahşap baskı için daha kurgusal bir şekilde bir araya getirilmiştir.

²³ Saint-Genois & Yssel de Schepper, 1857: 126

çizilmiştir. Gritti'nin evi ile ilgili Schepper'in düştüğü not da çok ilginçtir. Hatıratı, Gritti'ye yapılan başka bir ziyaret sırasında politik konulardaki konuşmalarının bitmesinin ardından Gritti'nin Schepper ve yanındakileri evinin en üst noktasına çıkardığı aktarılmaktadır (*"conduicts au plus hault de sa maison"*)²⁴. Schepper buradan Ayasofya'yı, kurşun kaplı ve iki oldukça yüksek kuleli Beyazıt, Fatih ve Yavuz Selim Camilerini gördüklerini not düşmüştür. Acaba heyet Gritti'nin evinin gurfesine mi çıkartılmıştı? Bu konuda hatıratı başka bir detay mevcut değildir. 1577-78'de İstanbul'da bulunan Gerlach Gritti'nin evinin Galata dışında olduğunu teyit etmektedir.²⁵ Ayrıca Gerlach bu eve Sultan Süleyman'ın da sık sık geldiğini duyduğunu yazmaktadır. Birbirine kavuşan iki merdivenle ulaşılan geniş bir salonu²⁶ olduğunu belirtmektedir. Bu manada evin salonunun üst katta olduğu anlaşılmaktadır. Akla Aelst'in tasvirine girmiş herhangi bir sıradan ev ile tüm kente ve döneme genelleme yapılamayacağı ve sosyolojik olarak daha varlıklı kişilerin daha farklı konut tercihlerinin olabileceği gelebilir. Ancak makalenin kapsamı nedeniyle Aelst tasviri ile uyuşan tüm görsel örnekler burada toplanmamıştır bu biçimsel üst kat konut kurgusunun birçok tezahürü önceki çalışmalarda gösterilmiştir²⁷. Ayrıca seyyahların Türk toplumunda padişah ve paşalar dahil evlerin çok ihtişamlı olmadığı noktasında gözlemleri mevcuttur.²⁸ Dolayısı ile sıradan konut ile temel düzeyde ölçek dışında ciddi farklarının olmayabileceği düşünülebilir. Önceki çalışmalarda erişilememiş bir 16.yy Alman elyazmasında da biçimsel olarak Aelst'in çiziminde görülen konut kurgusuna tamamen benzer sadece ölçek farkı olan konut dikkat çekmektedir. El yazmasındaki ifade sözkonusu konutu (Şekil.18) *"Bu bir Türk köşküdür"*²⁹ ifadesi ile tanımlamaktadır. Bu mimari kurgunun Alman elyazmasında Türk köşkü olarak nitelendirilmesi aslında çalışmadaki tüm izlerin nihai olarak eriştiği noktayı aydınlatmaktadır.

Şekil.18 CODEX-8615'teki Türk Köşkü

²⁴ Saint-Genois & Yssel de Schepper, 1857: 159

²⁵ Gerlach, 2007: 677

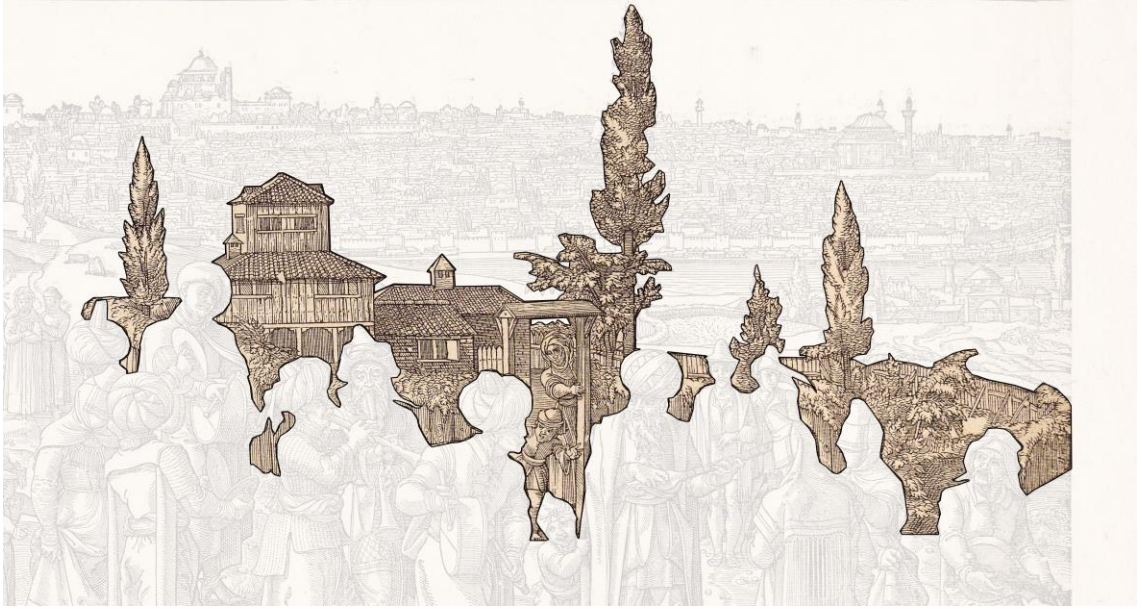
²⁶ Gerlach, 2007: 100

²⁷ Yılmaz, E. C. (2009)

²⁸ Ağır, 2018: 89

²⁹ *"Dies ist ein Turckaisches Lusthaus"* Lusthaus: etimolojik olarak zevk, eğlence evi gibi de düşünülebilir. CODEX-8615

Sonuç olarak tasvirlerin belgeleme niteliğini inceleyen onca tartışmadan sonra gerçekçilik ölçütü belirgin olan Pieter Coecke van Aelst'in Osmanlı topraklarında tasvir ettiği sivil mimari örnekleri arasında neden bir tane bile saçaklı, hımslı, çıkmalı, üst katı düşey oranlara sahip bol pencereli, eli böğründeli, tepe pencereli pitoresk "Türk Evi" mevcut değildir? Aslında böyle bir konut tipinin çizimlerde olmayışı kendi başına bir kanıt niteliğindedir. Pieter Coecke van Aelst'in çok bilindik eserinin en meşhur sahnelerinden birinin merkezinde yer alan ancak mahiyeti nedeniyle pek dikkat çekememiş olacak konut yerleşiminin (Şekil.19, Şekil.20) dönemin diğer görsel ve yazılı kaynaklar ile örtüşmesi, içinde yer aldığı eserin diğer açılardan tarihsel tutarlılığının mevcudiyeti ile genellikle muğlak bir ifade olarak kalmak zorunda olmuş tipik bir 16.yüzyıl "Türk Evi"ni hiç de muğlak olmayan bir şekilde betimliyor olması kuvvetle muhtemeldir. Ve böylelikle mezkur tasvirler Türk Evi'nin evriminde erken 16.yüzyılın konumuna ciddi bir katkı sunmaktadır.

Şekil.19 6. Tasvirde Görülen Erken 16. Yüzyıl Türk Evi

Şekil.20 6. Tasvirde Görülen Erken 16. Yüzyıl Türk Evi'nden Detayın Google Gemini – Nano Banana Pro ve Adobe Photoshop Beta ile Fotoğraflaştırılmış Hali

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Adelphus, J. (1513). *Die Türckisch Chronica: von irem ursprung anefang und regiment, biß uff dise zeit, sampt yre[n] kriegem und streyten mit den christen begangen, Erbämrklich zu lesen*. Strasbourg: Martin Flach.
- Ağır, A. (2018). Francesco Sansovino ve "Türklerin kökeninin ve imparatorluğunun evrensel tarihi" kitabında kent, mimarlık ve gündelik yaşam. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 0(7), 75-92.
- AVTD: Ayasofya vakıfları tahrir defteri, İBB Atatürk kitaplığı, Muallim Cevdet yazmaları, Nr. O. 64.
- Ben-Aryeh Debby, N. (2014). Crusade propaganda in word and image in early modern Italy: Niccolò Guidalotto's panorama of constantinople (1662). *Renaissance Quarterly*, 67(2), 503-543.
- CODEX-8615: Österreichische Nationalbibliothek (1586-1599). *Figurae calamo exaratae variorum Turcarum imperatorum...* Viyana: Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8615 HAN MAG.
- Coecke van Aelst, P. (1553). *Les moeurs et fachons de faire de Turcs*. London: British Museum.
- Gerlach, S. (2007). *Türkiye günlüğü*, (Çeviren: T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gutenberg, J. (1454). *An admonition to christendom against the Turks*. Mainz: Johann Gutenberg.
- Kuripešić, B. (1531). *Itinerarium wgrayß kün. May. potschafft gen constantinopel zûdem Türckischen keiser Soleymen*. Anno xxx. Augsburg: Heinrich Steiner.
- Luther, M. (1530). *Das neue testament*. Wittenberg: Hans Lufft.
- Saint-Genois, J. & Yssel de Schepper, G. A. (1857). Missions diplomatiques de Corneille Duplicius De Schepper. *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, 30.
- Serlio, S. (1550). Reigles générales d'Architecture, sur les cinq manieres d'edifices ... (Çeviren: P. van Aelst). Anvers: Pierre van Aelst.
- Swart van Groningen, J. (1526). *Solimanus imperator Turcharum*. London: British Museum.
- Vavassore, G. A. (1520). *Byzantium sive Costantineopolis*. Cambridge, MA: Harvard Map Collection.
- Wunder, A. (2003). Western travelers, eastern antiquities, and the image of the Turk in Early modern Europe. *Journal of Early Modern History*, 7(1-2), 89-119.
- Yılmaz, E.C. (2025). Civil architecture in Pieter Coecke van Aelst's depictions from his journey to İstanbul, (Derleyen: F. S. Güner, B. Karagüzel Kayaoğlu & F. Ayaz). *4th international graduate research symposium IGRS'25 book of extended abstracts* İçinde (s. 2032-2036). İstanbul: İTÜ Yayınevi.
- Yılmaz, E. C. (2009). İstanbul'da yazılı ve görsel kaynaklara göre 15. ve 16. yy'da (1453-1559) Osmanlı sivil mimarlığı üzerine bir değerlendirme: gurfe örneği. [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Panik Bozukluk ve BDT Terapisi Üzerine Sistematik Derleme*

Ayşenur Güven

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5048-7515>

Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, Lefkoşa-KKTC

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-KKTC

Makale Geçmişi

Geliş: 24.05.2026

Kabul: 26.06.2026

On-line Yayın: 30.06.2026

Anahtar Kelimeler

Panik Bozukluk

Panik Atak

Bilişsel Davranışçı Terapi

Sistematik Derleme

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.94549>

Öz

Bu derleme çalışmasının amacı panik bozukluğu olan bireylerde bilişsel davranışçı terapi (BDT) yönteminin kullanımını incelemektir. Yapılan bu çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılmış olup saha çalışması ya da herhangi bir ölçek kullanılmamıştır. Türkçe ve İngilizce dillerinden ele alınan çalışmalar 2010-2025 yılları arasındadır. Bu çalışmalar randomize kontrollü çalışmalardan oluşmaktadır. Bu derleme çalışması Şubat, 2025 ve Nisan, 2025 olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda 9 randomize kontrollü çalışma ele alınmıştır. Ele alınan bu 9 çalışma sonucunda bilişsel davranışçı terapinin panik bozukluk belirtilerini azaltmada etkili bir yöntem olduğu görülmüştür. Yüz yüze BDT, grup BDT, internet tabanlı BDT, videokonferans temelli BDT ve harmanlanmış BDT uygulamalarının benzer düzeyde etkinlik gösterdiği bulunmuştur. Özellikle bilişsel yeniden yapılandırma, interoseptif maruz bırakma ve felaketleştirici yorumlamaların hedef alındığı odaklanmış BDT yaklaşımlarının daha başarılı sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Ayrıca, dijital sağlık uygulamalarının standart BDT'ye entegrasyonunun depresyon belirtilerinde ek iyileşme sağladığı gözlemlenmiştir. İnternet ve videokonferans temelli BDT uygulamalarının geleneksel yüz yüze terapi ile karşılaştırılabilir düzeyde etkili olduğu ve maliyet açısından avantaj sağladığı bulunmuştur. Tedaviye yanıt oranlarının %60 ila %80 arasında değiştiği, remisyon oranlarının ise %66.7'ye kadar ulaştığı görülmüştür. Bu sebeple panik bozukluk tedavisinde bilişsel davranışçı terapi etkili bir yöntemdir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güven, A. & Karaaziz, M. (2026). Panik Bozukluk ve BDT Terapisi Üzerine Sistematik Derleme. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 10(14), 55-64.

*A Systematic Review on Panic Disorder and CBT Therapy**

Ayşenur Güven

Near East University, Graduate Education Institute, Department of Psychology, Lefkoşa-KKTC

Assoc. Prof. Dr. Meryem Karaaziz

Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Lefkoşa-KKTC

Article History

Submitted: 24.05.2026

Accepted: 26.06.2026

Published Online: 30.06.2026

Keywords

Panic Disorder

Panic Attack

Cognitive Behavioral Therapy

Systematic Review

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.94549>

Abstract

The aim of this review is to examine the use of cognitive-behavioral therapy (CBT) in individuals with panic disorder. This study employed a systematic review methodology and did not involve any fieldwork or the use of any scales. The studies included were published in Turkish and English between 2010 and 2025. These studies consist of randomized controlled trials. This review was conducted in two phases: February 2025 and April 2025. As a result of the literature search, 9 randomized controlled trials were included. The findings from these 9 studies indicate that cognitive-behavioral therapy is an effective method for reducing symptoms of panic disorder. It was found that face-to-face CBT, group CBT, internet-based CBT, video conference-based CBT, and blended CBT applications demonstrated similar levels of effectiveness. In particular, it was determined that focused CBT approaches targeting cognitive restructuring, interoceptive exposure, and catastrophic interpretations yielded more successful results. Additionally, it has been observed that the integration of digital health applications into standard CBT provides additional improvement in depression symptoms. It was found that internet- and video conference-based CBT applications are as effective as traditional face-to-face therapy and offer cost advantages. Response rates to treatment ranged from 60% to 80%, while remission rates reached up to 66.7%. For this reason, cognitive behavioral therapy is an effective method for treating panic disorder.

GİRİŞ

Panik bozukluk, beklenmedik panik atakların tekrarlayıcı biçimde ortaya çıktığı ve bireyin bu ataklara ilişkin sürekli bir endişe ya da davranış değişikliği geliştirdiği bir anksiyete bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association, 2022). Panik ataklar; kalp çarpıntısı, solunumda zorlanma, göğüs bölgesinde rahatsızlık hissi, baş dönmesi gibi fiziksel belirtilerin yanı sıra, kişinin kontrolünü kaybedeceği ya da öleceği düşüncesiyle eşlik eden yoğun bilişsel tepkilerle ortaya çıkmaktadır. Bu belirtiler çoğu zaman ani bir şekilde ortaya çıkar ve bireyde ciddi düzeyde işlev kaybına yol açabilir (Craske ve Barlow, 2021). Dünya genelinde yaşam boyu yaygınlığının %2-5 arasında değiştiği bildirilen panik bozukluk, bireylerin sosyal, mesleki ve kişilerarası işlevselliğini önemli ölçüde olumsuz etkileyen bir ruh sağlığı sorunudur (Bandelow ve Michaelis, 2015).

Panik bozukluğun etiyojisi biyolojik, psikolojik ve çevresel faktörlerin etkileşimi ile açıklanmaktadır. Bilişsel modeller, panik atakların ortaya çıkışında bireyin bedensel duyumları yanlış yorumlamasının merkezi bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Özellikle, zararsız fiziksel belirtilerin felaketleştirici biçimde değerlendirilmesi panik döngüsünü tetiklemekte ve sürdürmektedir (Clark, 1986; Craske ve Barlow, 2021). Bu bağlamda, panik bozukluğun sürdürülmesinde kaçınma davranışları ve güvenlik davranışlarının önemli bir rol oynadığı, bu davranışların kısa vadede kaygıyı azaltırken uzun vadede bozukluğu pekiştirdiği belirtilmektedir (Otto, 1999).

Panik bozukluğun tedavisinde farmakolojik ve psikoterapötik yaklaşımlar yaygın olarak kullanılmakla birlikte, bilişsel davranışçı terapi (BDT) en etkili psikolojik müdahalelerden biri olarak kabul edilmektedir (Craske vd., 2008). BDT, bireyin işlevsel olmayan düşünce kalıplarını yeniden yapılandırmayı, kaçınma davranışlarını azaltmayı ve korkulan bedensel duyumlara maruz bırakma teknikleri yoluyla tolerans geliştirmeyi amaçlamaktadır (Hofmann vd., 2012). Özellikle interoseptif maruziyet, bilişsel yeniden yapılandırma ve davranışsal deneyler gibi tekniklerin panik belirtilerinin azaltılmasında etkili olduğu gösterilmiştir (Craske ve Barlow, 2021; Huang vd., 2025).

Literatürde yer alan sistematik derleme ve meta-analiz sonuçları, bilişsel davranışçı terapinin panik bozukluk tedavisindeki etkililiğini güçlü kanıtlar sunmaktadır. Carpenter ve diğerleri (2018) tarafından gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasında, BDT'nin panik bozukluk belirtilerini azaltmada büyük etki büyüklüğüne sahip olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, Springer ve diğerleri (2018), BDT'nin hem kısa vadede hem de uzun vadede semptom iyileşmesini sürdürmede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Başka çalışmalar ise internet tabanlı BDT uygulamalarının da yüz yüze terapiye benzer düzeyde etkili olabileceğini göstermektedir (Andrews vd., 2018; Carl vd., 2020).

Bununla birlikte, her ne kadar BDT panik bozukluk tedavisinde etkili bir yöntem olarak kabul edilse de, tedaviye yanıt oranlarının bireyler arasında farklılık gösterdiği ve bazı bireylerde kalıntı belirtilerin devam edebildiği bildirilmektedir (Loerinc vd., 2015). Bu doğrultuda, panik bozukluk ve bilişsel davranışçı terapiye ilişkin mevcut literatürün sistematik biçimde incelenmesi, hem kuramsal hem de klinik açıdan önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı, panik bozukluk tedavisinde BDT'nin etkililiğini ele alan araştırmaları sistematik bir çerçevede değerlendirerek, alanyazındaki bulguları bütüncül bir bakış açısıyla sunmaktır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, belirlenen konu çerçevesinde mevcut literatürün bütüncül bir biçimde incelenmesini amaçlayan sistematik derleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında herhangi bir saha uygulamasına yer verilmemiş, veri toplama aracı olarak ölçek ya da benzeri ölçüm araçları kullanılmamıştır. Sistematik derleme yaklaşımı, belirli bir araştırma sorusu doğrultusunda, önceden tanımlanmış ölçütlere uygun bilimsel çalışmaların seçilmesi, değerlendirilmesi ve sentezlenmesi

sürecini ifade etmektedir (Yılmaz, 2020).

Tasarım

Araştırma sürecinde, ilgili çalışmaların belirlenmesi, seçilmesi ve raporlanmasına ilişkin tüm aşamalar, PRISMA (Sistematik İncelemeler ve Meta-Analizler İçin Tercih Edilen Raporlama Öğeleri) rehberine uygun şekilde sistematik bir biçimde yürütülmüştür (Moher vd., 2009).

Literatür Araştırması

Araştırmada 2010'dan 2025 yılına kadar olan Google Akademik, PubMed ve Web of Science veri tabanlarından Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmış, ilgili anahtar kelimelerle özet ve tam metnine ulaşılabilen araştırma ve derleme makaleleri değerlendirilmiş olup, gözden geçirme sürecinde tutarlılığı sağlayabilmek için başlıktaki kelimelere yönelik basit bir arama algoritması uygulanmıştır. Araştırmacıdan kaynaklanabilecek hataları en az düzeyde tutabilmek için çalışmaların başlık ve özet kısımları uygunluk yönünden ilk olarak Şubat 2025 ve ikinci olarak Nisan 2025'de sistematik bir yaklaşımla incelenmiştir. Çalışmaların özet veya başlık bilgilerinin yetersiz olduğu durumlarda, gerekli verilere tam metinler üzerinden ulaşılmış ve değerlendirme bu doğrultuda yapılmıştır. Uygun bulunmayan çalışmalar ayrı ayrı kayıt altına alınarak dışlanma gerekçeleri belirtilmiştir.

Araştırma terimleri "VE/AND" bağlacı ile birleştirilmiştir: Panik Bozukluk / Panic Disorder (PB/PD), Bilişsel Davranışçı Terapi / Cognitive Behavioral Therapy (BDT/CBT).

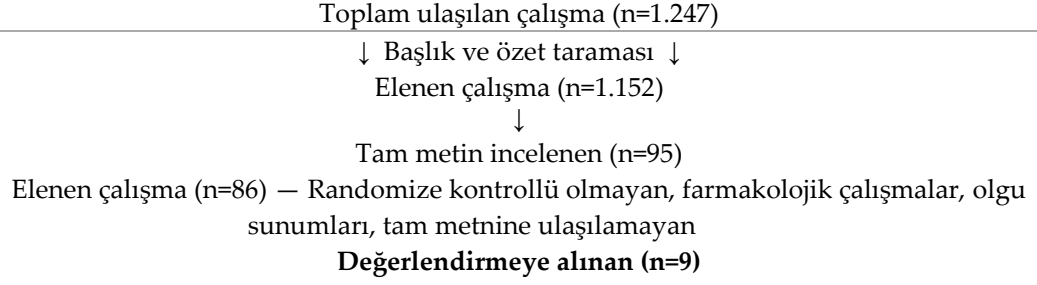
Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilme ve Dışlama Kriterleri

Dahil Etme Kriterleri	Dışlama Kriterleri
Panik bozukluk ve Bilişsel davranışçı terapiyi konu alan; Google Akademik, PubMed, Web of Science veri tabanlarında yayınlanmış Türkçe veya İngilizce dilinde hazırlanmış; randomize kontrollü araştırma tasarımına uygun; 2010-2025 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir.	Gri literatür kapsamındaki çalışmalar, kohort tasarımına sahip araştırmalar; çalışma protokolleri, kurumsal raporlar indekslenmemiş dergilerden veya kitaplardan metinler ve tam metnine ulaşılabilen çalışmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca panik bozukluk dışında farklı anksiyete bozukluklarını ele alan çalışmalar da dahil edilmemiştir.

BULGULAR

Çevrimiçi olarak, Google Akademik, PubMed ve Web of Science veri tabanlarında yapılmış olan taramada, "panic disorder" ve "cognitive behavioral therapy" anahtar kelimeleri ile toplam 1.247 çalışmaya ulaşılmış olup, bu çalışmalar arasında başlık ve özet taraması sonucu 1.152 çalışma içeriğe uygun olmadığı gerekçesiyle dışlanmıştır. Araştırma kapsamında 2010-2025 yılları arasında uygun olan toplam 9 randomize kontrollü çalışma değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışmaların farklı ülkelerde (İsveç, Hollanda, Avustralya, Almanya, İngiltere, Japonya) yürütüldüğü görülmektedir. Değerlendirmeye alınan 9 çalışmanın yıllara göre dağılımı incelendiğinde; 2010, 2013, 2016, 2017, 2020 yıllarından birer çalışma, 2025 yılından ise dört çalışma bulunmaktadır.

Tablo 1'de araştırmaya dahil edilme ve dışlama ölçütleri verilmiştir. Şekil 1'de çalışmaya dahil edilen çalışmalar PRISMA akış diyagramı şeklinde gösterilmiştir. Araştırmada yer alan arama kriterlerine uymayan, farmakolojik araştırmalar, olgu sunumları ve randomize kontrollü olmayan çalışmalar tam metinlerine ulaşılmasına rağmen değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Şekil 2. PRISMA Akış Diyagramı

Tablo 2. Panik Bozukluk Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi Temelli Çalışmaların İncelenmesi

Yazar /Yıl /Ülke	Araştırma Tasarımı	Örneklem	Ölçekler	Müdahale	Sonuçlar
Jan Bergström vd., 2010 / İsveç	Randomize kontrollü çalışma	113 kişi (64 kadın, 40 erkek; 18-65 yaş)	PDSS, CGI, MADRS, ASI, SDS	İnternet BDT vs Grup BDT (10 hafta)	Her iki tedavi de etkili; internet BDT maliyet avantajlı
Wouter van Ballegooijen vd., 2013 / Hollanda	Randomize kontrollü çalışma	126 kişi (85 kadın, 41 erkek; 18-67 yaş)	PDSS-SR, BAI, CES-D, MINI, CIDI	İnternet tabanlı öz yardım BDT (6 ders)	Programı tamamlayanlarda panik belirtilerinde iyileşme
Adrian R. Allen vd., 2016 / Avustralya	Randomize kontrollü çalışma	330 kişi (211 kadın, 119 erkek; 18-79 yaş)	PDSS-SR, K-10, PHQ-9, WHODAS-II, NEO-FFI	5 derslik internet BDT programı	Panik belirtileri ve psikolojik sıkıntı azaldı
Ferdinand Horst vd., 2017 / Hollanda	Randomize kontrollü çalışma	84 kişi (55 kadın, 29 erkek; 18-65 yaş)	ACQ, BSQ, MI, WHOQOL-BREF	13 hafta CBT veya EMDR	EMDR panik belirtilerini azaltmada CBT kadar etkili
Christian Brettschneider vd., 2020 / Almanya	Randomize kontrollü çalışma	419 kişi (302 kadın, 117 erkek; 18-65 yaş)	EQ-5D-3L, BAI, OASIS, PHQ	CBT temelli maruziyet eğitimi (23 hafta)	Yaşam kalitesinde artış ve maliyet açısından etkili
Ece Atik vd., 2025 / Almanya	Randomize kontrollü çalışma	56 kişi (analize dahil 50 kişi; 41 kadın, 9 erkek; 18-65 yaş)	BAI, BDI-II, WHOQOL-BREF, WSAS, GSE, MHLS, WAI-SR, NEQ	CBT + dijital uygulama (12 hafta)	Depresyon belirtilerinde daha fazla iyileşme
Saarim Yasin Aslam vd., 2025 / İngiltere	Randomize kontrollü çalışma	72 kişi (analize dahil 46 kişi; 31 kadın, 15 erkek; 18-67 yaş)	PDSS, PHQ-9, GAD-7, WSAS, P-SSASBQ	Focused CBT vs TAU (6-8 seans)	Focused CBT grubunda panik şiddetinde azalma
Christopher Lalk vd., 2025 /	Randomize kontrollü çalışma	156 kişi (121 kadın, 33	PAS, WHO-5, WSAS, MHLS,	12 haftalık internet temelli CBT	Panik ve anksiyete belirtilerinde azalma

Almanya		erkek, 2 ikili olmayan; 18-65 yaş)	İPCQ, CSSRI, BAI, PHQ-9, NEQ		
Yoichi Seki vd., 2025 / Japonya	Randomize kontrollü çalışma	30 kişi (19 kadın, 11 erkek; 18-65 yaş)	PDSS, PAS, PHQ-9, GAD-7, EQ-5D-5L	Videokonferans temelli CBT (16 hafta)	Semptomlarda belirgin azalma ve yaşam kalitesinde artış

Ölçek Kısaltmaları: PDSS: Panic Disorder Severity Scale | PDSS-SR: Öz-Bildirim Panik Şiddeti | BAI: Beck Anxiety Inventory | GAD-7: Generalized Anxiety Disorder-7 | PHQ-9: Patient Health Questionnaire-9 | BDI-II: Beck Depression Inventory-II | CES-D: Center for Epidemiologic Studies Depression Scale | MADRS: Montgomery-Asberg Depression Rating Scale | MINI: Mini International Neuropsychiatric Interview | CIDI: Composite International Diagnostic Interview | CGI: Clinical Global Impression | ACQ: Agoraphobic Cognitions Questionnaire | BSQ: Body Sensations Questionnaire | ASI: Anxiety Sensitivity Index | PAS: Panic and Agoraphobia Scale | WHODAS-II: WHO Disability Assessment Schedule II | WHOQOL-BREF: WHO Quality of Life-Brief | WHO-5: WHO Well-Being Index | WSAS: Work and Social Adjustment Scale | OASIS: Overall Anxiety Severity and Impairment Scale | EQ-5D: EuroQol 5 Dimensions | NEO-FFI: NEO Five-Factor Inventory | GSE: General Self-Efficacy Scale | MHLS: Mental Health Literacy Scale | IPCQ: Illness Perception Questionnaire | SDS: Sheehan Disability Scale | K-10: Kessler Psychological Distress Scale | WAI-SR: Working Alliance Inventory-Short Revised | NEQ: Negative Effects Questionnaire | MI: Mobility Inventory for Agoraphobia

Değerlendirmeye alınan 9 randomize kontrollü çalışmadan elde edilen bulgular, bilişsel davranışçı terapinin panik bozukluk belirtilerinin azaltılmasında önemli düzeyde etkili bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Bergström ve diğerlerinin (2010) çalışmasında, internet tabanlı BDT ile grup BDT karşılaştırılmış ve her iki tedavi yönteminin de etkili olduğu, ancak internet tabanlı BDT'nin terapist zamanı açısından daha maliyet etkin olduğu bulunmuştur. van Ballegooijen ve diğerlerinin (2013) çalışmasında, internet tabanlı öz yardım BDT programını tamamlayan bireylerde panik belirtilerinde anlamlı iyileşme gözlemlenmiştir. Allen ve diğerlerinin (2016) çalışmasında, 5 derslik kısa internet BDT programının panik belirtileri ve psikolojik sıkıntıyı azaltmada etkili olduğu bulunmuştur. Horst ve diğerlerinin (2017) çalışması, EMDR terapinin panik belirtilerini azaltmada BDT kadar etkili olduğunu göstermiştir. Brettschneider ve diğerlerinin (2020) maliyet-etkililik analizinde, CBT temelli maruziyet eğitiminin yaşam kalitesinde artış sağladığı ve maliyet açısından etkili olduğu bulunmuştur.

Atik ve diğerlerinin (2025) pilot RCT çalışmasında, standart CBT'ye dijital bir uygulamanın entegre edildiği harmanlanmış BDT (bCBT) grubunda, depresyon belirtilerinde standart CBT grubuna göre anlamlı düzeyde daha fazla iyileşme gözlemlenmiştir. Aslam ve diğerlerinin (2025) çalışmasında, odaklanmış BDT (focused CBT) alan grupta panik şiddetinde anlamlı derecede daha fazla azalma bulunmuş ve iyileşme oranı focused CBT grubunda %73, TAU grubunda %35 olarak rapor edilmiştir. Lalk ve diğerlerinin (2025) çalışmasında, 12 haftalık internet temelli BDT programının panik ve agorafobi semptomlarında anlamlı azalma sağladığı bulunmuştur. Seki ve diğerlerinin (2025) çalışmasında, videokonferans temelli BDT (VCBT) grubunda yanıt oranı %80, remisyon oranı %66.7 olarak rapor edilmiştir.

TARTIŞMA

Bu sistematik derleme kapsamında, bilişsel davranışçı terapinin (BDT) panik bozukluk üzerindeki etkisini inceleyen randomize kontrollü çalışmalar bir araya getirilerek değerlendirilmiştir.

İncelenen çalışmaların bulguları, BDT uygulamalarının panik bozukluğu olan bireylerde panik atak sıklığı ve şiddetinde anlamlı azalmalar sağladığını ortaya koymaktadır. Özellikle bilişsel yeniden yapılandırma, interoseptif maruz bırakma ve psikoeğitim gibi BDT bileşenlerinin tedavi etkinliğini artırdığı gözlemlenmiştir (Atik vd., 2025; Aslam vd., 2025).

Panik bozukluğu olan bireylerin tedavisinde, farklı sunum formatlarının karşılaştırıldığı çalışmalar incelendiğinde, yüz yüze bireysel BDT, grup BDT ve internet tabanlı BDT uygulamalarının benzer düzeyde etkinlik gösterdiği görülmektedir. Bergström ve diğerlerinin (2010) çalışması, internet tabanlı BDT ile grup BDT'nin panik bozukluk tedavisinde eşit derecede etkili olduğunu ve internet tabanlı BDT'nin terapist zamanı açısından daha maliyet etkin olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Allen ve diğerlerinin (2016) çalışması, kısa süreli (5 derslik) internet tabanlı BDT programının panik belirtileri ve psikolojik sıkıntıyı azaltmada etkili olduğunu göstermiştir.

Lalk ve diğerlerinin (2025) çalışması, internet tabanlı BDT'nin panik ve agorafobi semptomlarını azaltmada etkili olduğunu, ancak iyi oluş hali üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini bulmuştur. Bu durum, müdahale grubundaki hastaların başlangıçta daha yüksek hastalık yüküne sahip olması ve COVID-19 pandemisinin panik bozukluğu olan hastalar için benzersiz zorluklar oluşturması ile açıklanabilir.

Atik ve diğerlerinin (2025) pilot RCT çalışması, harmanlanmış bilişsel davranışçı terapinin (bCBT) panik bozukluk ve/veya agorafobi tedavisinde standart BDT'ye ek faydalar sağlayabileceğini göstermiştir. Aslam ve diğerlerinin (2025) çalışması, odaklanmış BDT'nin (focused CBT) panik bozukluk tedavisinde standart tedaviye göre daha etkili olduğunu ortaya koymuş, Clark'ın (1986) bilişsel modeline dayanan bu yaklaşımın felaketleştirici yorumlamaları hedef alması nedeniyle daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Seki ve diğerlerinin (2025) çalışması, videokonferans temelli BDT'nin (VCBT) farmakoterapiye rağmen semptomatik kalan hastalarda etkili bir tedavi seçeneği olduğunu göstermiştir. Horst ve diğerlerinin (2017) çalışması, EMDR terapinin panik belirtilerini azaltmada BDT kadar etkili olduğunu bulmuş; bu bulgu, panik bozukluğun tedavisinde farklı psikoterapötik yaklaşımların etkili olabileceğini göstermektedir.

Maliyet-etkililik analizlerinde bulgular, BDT'nin panik bozukluk tedavisinde ekonomik açıdan da avantaj sağladığını ortaya koymaktadır. Bergström ve diğerlerinin (2010) ve Brettschneider ve diğerlerinin (2020) çalışmaları bu bulguyu desteklemektedir. Tedaviye yanıt oranları incelendiğinde, farklı çalışmalarda BDT'nin panik bozukluk tedavisinde %60 ila %80 arasında değişen yanıt oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, bu sistematik derleme çalışmasının bulguları, bilişsel davranışçı terapinin panik bozukluk tedavisinde güçlü ve güvenilir bir yöntem olduğunu ve farklı sunum formatlarında (yüz yüze, grup, internet tabanlı, videokonferans tabanlı, harmanlanmış) benzer düzeyde etkinlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle bilişsel süreçlere odaklanan ve felaketleştirici yorumlamaları hedef alan BDT yaklaşımlarının daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Ayrıca, dijital sağlık teknolojilerinin BDT'ye entegrasyonu, tedaviye erişimi artırma ve maliyetleri düşürme potansiyeli sunmaktadır. Bununla birlikte, tedaviye uyum ve tamamlama oranlarının artırılması için terapist desteğinin önemi vurgulanmaktadır. Gelecek araştırmaların, farklı BDT formatlarının uzun dönem etkililiğini karşılaştıran, daha geniş örneklemli ve uzun takip süreli çalışmaları içermesi önerilmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Ayşenur Güven
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Ayşenur Güven
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Allen, A. R., Newby, J. M., Mackenzie, A., Smith, J., Boulton, M., Loughnan, S. A., & Andrews, G. (2016). Internet cognitive-behavioural treatment for panic disorder: Randomised controlled trial and evidence of effectiveness in primary care. *The British Journal of Psychiatry*, 2, 154-162. DOI: [10.1192/bjpo.bp.115.001826](https://doi.org/10.1192/bjpo.bp.115.001826)
- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, (5th ed., text rev.; DSM-5-TR).
- Andrews, G., Basu, A., Cuijpers, P., Craske, M. G., McEvoy, P., English, C. L. & Newby, J. M. (2018). Computer therapy for the anxiety and depression disorders is effective, acceptable and practical health care: An updated meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 0(55), 70-78. DOI: [10.1016/j.janxdis.2018.01.001](https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2018.01.001)
- Aslam, S. Y., Jenkin, A., Zortea, T., Wykes, C., Sadler, S. & Salkovskis, P. M. (2025). Evaluating the effectiveness of a focused CBT training for panic disorder: A randomized parallel trial. *Psychological Medicine*, 0(55), e356, 1-10. DOI: [10.1017/S0033291725102353](https://doi.org/10.1017/S0033291725102353)
- Atik, E., Kalde, J., Stricker, J., Schuckes, M., Neudeck, P., Pietrowsky, R. & Pittig, A. (2025). Advancing CBT for panic disorder and agoraphobia by integrating a digital intervention into treatment: A pilot randomized

- controlled trial. *Cognitive Behaviour Therapy*. Advance online publication. DOI: [10.1080/16506073.2025.2503834](https://doi.org/10.1080/16506073.2025.2503834)
- Bandelow, B. & Michaelis, S. (2015). Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 0(17), 327-335. DOI: [10.31887/DCNS.2015.17.3/bbandelow](https://doi.org/10.31887/DCNS.2015.17.3/bbandelow)
- Bergström, J., Andersson, G., Lofthsson, B., Rück, C., Andreevitch, S., Karlsson, A., Carlbring, P., Andersson, E. & Lindefors, N. (2010). Internet- versus group-administered cognitive behaviour therapy for panic disorder in a psychiatric setting: A randomised trial. *BMC Psychiatry*, 0(10), 54. DOI: [10.1186/1471-244X-10-54](https://doi.org/10.1186/1471-244X-10-54)
- Brettschneider, C., Hiller, T. S., Breitbart, J., Teismann, T., Schumacher, U., & Gensichen, J. (2020). Cost-effectiveness of a self-managed, CBT-oriented exposure training for panic disorder with or without agoraphobia in primary care. *Journal of General Internal Medicine*, 35(4), 1120-1126. DOI: 10.1007/s11606-020-05658-9
- Carl, E., Stein, A. T., Levihn-Coon, A., Pogue, J. R., Rothbaum, B., Emmelkamp, P., Asmundson, G. J. G., Carlbring, P., & Powers, M. B. (2019). Virtual reality exposure therapy for anxiety and related disorders: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Anxiety Disorders*, 61, 27-36. DOI: 10.1016/j.janxdis.2018.08.003
- Carpenter, J. K., Andrews, L. A., Witcraft, S. M., Powers, M. B., Smits, J. A. J., & Hofmann, S. G. (2018). Cognitive behavioral therapy for anxiety and related disorders: A meta-analysis of randomized placebo-controlled trials. *Depression and Anxiety*, 35(6), 502-514. DOI: 10.1002/da.22728
- Clark, D. M. (1986). A cognitive approach to panic. *Behaviour Research and Therapy*, 24(4), 461-470. DOI: 10.1016/0005-7967(86)90011-2
- Craske, M. G., & Barlow, D. H. (2022). Panic disorder and agoraphobia. In D. H. Barlow (Ed.), *Anxiety and its disorders* (3rd ed.). DOI: <https://awspntest.apa.org/record/2021-54173-001>
- Craske, M. G., Kircanski, K., Zelikowsky, M., Mystkowski, J., Chowdhury, N., & Baker, A. (2008). Optimizing inhibitory learning during exposure therapy. *Behaviour Research and Therapy*, 46(1), 5-27. DOI: 10.1016/j.brat.2007.10.003
- Hofmann, S. G., Asnaani, A., Vonk, I. J. J., Sawyer, A. T., & Fang, A. (2012). The efficacy of cognitive behavioral therapy: A review of meta-analyses. *Cognitive Therapy and Research*, 36(5), 427-440. DOI: 10.1007/s10608-012-9476-1
- Horst, F., Den Ouden, B., Zijlstra, W., de Jongh, A., Lobbestael, J., & De Vries, J. (2017). Cognitive behavioral therapy vs. eye movement desensitization and reprocessing for treating panic disorder: A randomized controlled trial. *Frontiers in Psychology*, 8, 1409. DOI: 10.3389/fpsyg.2017.01409
- Huang, C., Liu, X., Liu, Y., Luo, C., Cai, J., Wang, Y., Chen, J., Shi, Z., & Jin, X. (2025). Psychosocial interventions for anxiety disorders in adults: Evidence mapping and guideline appraisal. *Frontiers in Psychiatry*, 16, 1677705. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1677705
- Lalk, C., Vath, T., Hanrath, S., Pruessner, L., Timm, C., Hartmann, S., Barnow, S., & Rubel, J. (2025). Evaluation of an online-based self-help program for patients with panic disorder: Randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research*. Advance online publication. DOI: 10.2196/54062
- Loerinc, A. G., Meuret, A. E., Twohig, M. P., Rosenfield, D., Bluett, E. J., & Craske, M. G. (2015). Response rates for CBT for anxiety disorders: Need for standardized criteria. *Clinical Psychology Review*, 42, 72-82. DOI: 10.1016/j.cpr.2015.08.004
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097. DOI: 10.1371/journal.pmed.1000097
- Otto, M. W. (1999). Cognitive-behavioral therapy for social anxiety disorder: Model, methods, and outcome. *Journal of Clinical Psychiatry*, 60(Suppl. 9), 14-19.
- Seki, Y., Takemura, R., Sutoh, C., Noguchi, R., Okamoto, Y., Ohira, I., Nagata, S., & Shimizu, E. (2025). Videoconference-delivered cognitive behavioral therapy in patients with symptomatic panic disorder following primary pharmacotherapy: A randomized, assessor-blinded, controlled trial. *BMC Psychiatry*, 25, 861. DOI: 10.1186/s12888-025-07320-2
- Springer, K. S., Levy, H. C., & Tolin, D. F. (2018). Remission in CBT for adult anxiety disorders: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 61, 1-8. DOI: 10.1016/j.cpr.2018.03.002
- van Ballegooijen, W., Riper, H., Klein, B., Ebert, D. D., Kramer, J., Meulenbeek, P., & Cuijpers, P. (2013). An internet-based guided self-help intervention for panic symptoms: Randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research*, 15(7), e154. DOI: 10.2196/jmir.2362

Yılmaz, K. (2020). Sistemik derleme yöntemi üzerine bir çalışma. Sosyal Bilimler Dergisi, 45(2), 1-15. DOI: 10.33206/mjss.791537

Anoreksiya Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi: Randomize Kontrollü Çalışmaların Sistemik Derlemesi*

Gizem Kaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5048-7515>

Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, Lefkoşa-KKTC

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-KKTC

Makale Geçmişi

Geliş: 06.05.2026

Kabul: 25.06.2026

On-line Yayın: 30.06.2026

Anahtar Kelimeler

Anoreksiya
Bilişsel Davranışçı Terapi
Sistemik Derleme

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.94284>

Öz

Bu sistemik derleme çalışmasının amacı, anoreksiya nervosa tanısı almış bireylerde Bilişsel Davranışçı Terapi'nin (BDT) etkililiğini incelemektir. Çalışma kapsamında, Google Akademik ve PubMed veri tabanlarında "anoreksiya nervosa", "bilişsel davranışçı terapi" ve "randomize kontrollü çalışma" anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama sonucunda elde edilen çalışmalar değerlendirilmiştir. Belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda toplam 7 randomize kontrollü çalışma incelemeye alınmıştır. İncelenen çalışmaların bulgularına göre, BDT ve özellikle geliştirilmiş formu olan CBT-E'nin anoreksiya nervosa tedavisinde yeme bozukluğu belirtilerini azaltmada, psikopatolojik belirtilerde iyileşme sağlamada ve belirli ölçüde kilo artışı desteklemede etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda BDT'nin diğer psikoterapi yöntemlerine göre belirgin bir üstünlük göstermediği, özellikle uzun dönem etkilerinin sınırlı olabileceği belirlenmiştir. Ağır ve kronik olgularda daha yoğun ve yapılandırılmış müdahale programlarının daha etkili olabildiği, bazı durumlarda ise BDT'ye ek müdahale yaklaşımlarının tedavi sonuçlarını güçlendirdiği görülmektedir. Ayrıca, BDT temelli müdahalelerin yalnızca tedavi sürecinde değil, risk altındaki bireylerde önleyici etkiler de gösterebildiği saptanmıştır. Sonuç olarak, BDT'nin anoreksiya nervosa tedavisinde etkili ve kanıta dayalı bir psikososyal müdahale olduğu, ancak tedavi sonuçlarının hastalığın şiddeti, süresi ve uygulanan müdahalenin yoğunluğuna bağlı olarak değişkenlik gösterebildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, BDT'nin bireysel ihtiyaçlara göre uyarlanarak ve gerektiğinde diğer tedavi yaklaşımları ile birlikte kullanılması önerilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kaya, G. & Karaaziz, M. (2026). Anoreksiya Nervosa Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi: Randomize Kontrollü Çalışmaların Sistemik Derlemesi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 10(14), 65-76.

Cognitive Behavioral Therapy in the Treatment of Anorexia Nervosa: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials*

Gizem Kaya

Near East University, Graduate Education Institute, Department of Psychology, Lefkoşa-KKTC

Assoc. Prof. Dr. Meryem Karaaziz

Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Lefkoşa-KKTC

Article History

Submitted: 06.05.2026

Accepted: 25.06.2026

Published Online: 30.06.2026

Keywords

Anorexia Nervosa

Cognitive Behavioral Therapy

Systematic Review

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.94284>

Abstract

The aim of this systematic review is to examine the effectiveness of Cognitive Behavioral Therapy (CBT) in individuals diagnosed with anorexia nervosa. Within the scope of the study, studies obtained through searches conducted in Google Scholar and PubMed databases using the keywords "anorexia nervosa," "cognitive behavioral therapy," and "randomized controlled trial" were evaluated. In line with the determined inclusion and exclusion criteria, a total of 7 randomized controlled trials were included in the review.

According to the findings of the reviewed studies, CBT, and especially its enhanced form CBT- E, was found to be effective in reducing eating disorder symptoms, improving psychopathological symptoms, and supporting weight gain to a certain extent in the treatment of anorexia nervosa. However, some studies indicated that CBT does not show a clear superiority over other psychotherapy approaches and that its long-term effects may be limited. It was also observed that more intensive and structured intervention programs may be more effective in severe and chronic cases, and that additional interventions alongside CBT can strengthen treatment outcomes in some cases. Furthermore, CBT-based interventions were found to have not only therapeutic effects but also preventive effects in individuals at risk.

In conclusion, CBT is an effective and evidence-based psychosocial intervention in the treatment of anorexia nervosa; however, treatment outcomes may vary depending on the severity and duration of the disorder and the intensity of the intervention. Therefore, it is recommended that CBT be tailored to individual needs and used in combination with other treatment approaches when necessary.

GİRİŞ

Anoreksiya nervoza, bireyin kilo alma korkusu nedeniyle beslenme davranışını kısıtladığı, beden algısında bozulmaların görüldüğü ve bunun sonucunda düşük vücut ağırlığının sürdürüldüğü bir yeme bozukluğudur (American Psychiatric Association [APA], 2013). Bu durum yalnızca fiziksel sağlıkla sınırlı kalmayıp, bireyin bilişsel süreçlerini, duygusal durumunu ve sosyal yaşamını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Treasure vd., 2020). Hastalık, kısıtlayıcı tip ve tıkınırcasına yeme/çıkarma tipi olmak üzere iki alt grupta incelenmektedir (APA, 2013).

Yeme bozukluklarının dünya genelinde milyonlarca insanı etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunu olduğu bildirilmektedir (WHO, 2022). Yeme bozukluklarının dünya genelinde yaygın olduğu ve anoreksiya nervozanın yüksek mortalite oranına sahip psikiyatrik bozukluklardan biri olduğu bildirilmektedir (WHO, 2022; Smink vd., 2012). Yaşam boyu yaygınlık oranlarının kadınlarda %1–4, erkeklerde ise %0.1–0.3 aralığında olduğu ifade edilmektedir (Smink vd., 2012). Ayrıca hastalığın kadınlarda daha sık görüldüğü ve genel popülasyonda belirli bir yaygınlığa sahip olduğu bilinmektedir (Keski-Rahkonen & Mustelin, 2016).

Anoreksiya nervozanın ortaya çıkışı tek bir nedene bağlanmamakta olup, genetik, biyolojik, psikolojik ve çevresel etkenlerin birlikte rol oynadığı kabul edilmektedir (Culbert vd., 2015). Özellikle mükemmeliyetçilik eğilimleri, düşük benlik saygısı ve beden algısına yönelik bilişsel çarpıtmalar hastalığın gelişiminde önemli faktörler arasında yer almaktadır (Fairburn, 2008).

DSM-5 tanı ölçütlerine göre anoreksiya nervoza; bireyin beklenen vücut ağırlığının altında olması, kilo almaya yönelik yoğun kaygı yaşaması ve beden algısında bozulma göstermesi ile tanımlanmaktadır (APA, 2013). Hastalık çoğunlukla ergenlik döneminde başlamakta, ancak genç yetişkinlikte de sıklıkla devam edebilmektedir (Treasure vd., 2020).

Erken tanı ve uygun müdahale, hastalığın seyrini belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Tedavinin gecikmesi, hastalığın kronikleşmesine ve fiziksel komplikasyonların artmasına neden olabilmektedir (Zipfel vd., 2015). Bu nedenle erken dönemde etkili müdahale yöntemlerinin uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Anoreksiya nervoza tedavisinde farmakolojik yaklaşımların yanı sıra psikososyal müdahaleler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu müdahaleler arasında bilişsel davranışçı terapi temelli uygulamalar, aile odaklı yaklaşımlar ve psikososyal destek programları bulunmaktadır (NICE, 2017). Özellikle bilişsel davranışçı terapi (BDT) ve geliştirilmiş formu olan CBT-E, yeme bozukluğu belirtilerini hedef alan etkili ve kanıta dayalı bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Fairburn vd., 2009).

Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı anoreksiya nervoza tanısı almış bireylerde bilişsel davranışçı terapi temelli müdahalelerin etkililiğini inceleyen randomize kontrollü çalışmaların sistematik olarak değerlendirilmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, sistematik derleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında herhangi bir saha uygulaması yapılmamış ve veri toplama aracı kullanılmamıştır. Sistematik derlemeler, belirli bir araştırma sorusu doğrultusunda mevcut çalışmaların bulgularını sistematik bir biçimde incelemeyi, eleştirel olarak değerlendirmeyi ve bütüncül bir şekilde yorumlamayı amaçlayan araştırma türleridir (Pollock ve Berge, 2018).

Araştırma Tasarımı

Çalışma süreci, makalelerin belirlenmesi, seçilmesi ve değerlendirilmesi aşamalarını kapsayacak şekilde PRISMA yönergelerine uygun olarak yürütülmüştür (Moher vd., 2009).

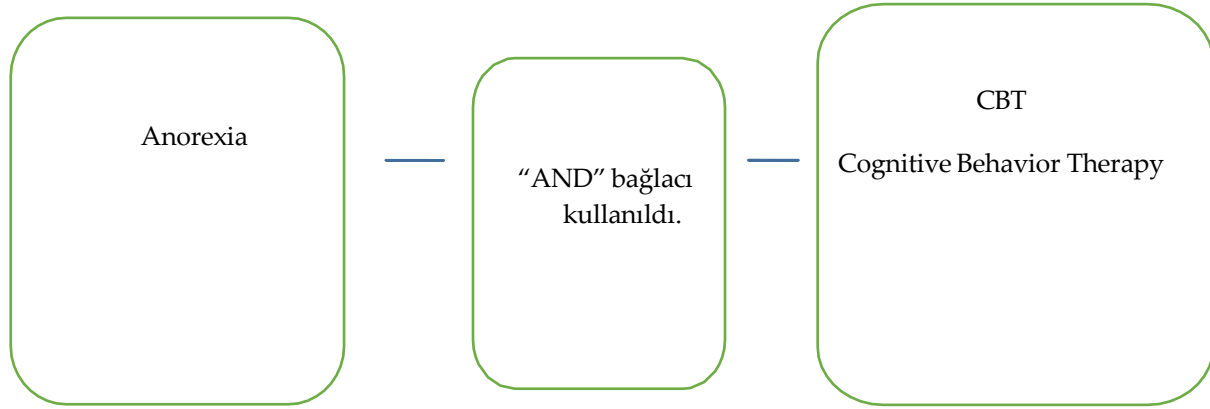
Literatür Taraması

Bu araştırma kapsamında literatür taraması Google Akademik ve PubMed veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde 2009–2024 yılları arasında yayımlanmış ve tam metnine ulaşılabilen çalışmalar dikkate alınmıştır. Arama sırasında “anoreksiya nervoza”, “bilişsel davranışçı terapi” ve “randomize kontrollü çalışma” anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

Çalışma seçim süreci önceden belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde elde edilen çalışmaların değerlendirilmesinde tutarlılığı sağlamak amacıyla başlık ve anahtar kelimelere dayalı bir inceleme yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmacı kaynaklı hataları en aza indirmek amacıyla çalışmaların başlık ve özet bölümleri iki farklı zaman diliminde (Nisan 2026 ve Mayıs 2026) sistematik olarak gözden geçirilmiştir.

Başlık ve özet kısmında yeterli bilgi bulunmayan çalışmaların detaylı değerlendirilmesi için tam metinlerine ulaşılmış ve gerekli veriler bu şekilde incelenmiştir. Araştırma sürecinde dışlanan çalışmalar kayıt altına alınmış ve dışlanma nedenleri açık bir şekilde belirtilmiştir.

Şekil 1. İnceleme Sürecinde Kullanılan Arama Terimleri

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilme ve Dışlama Kriterleri

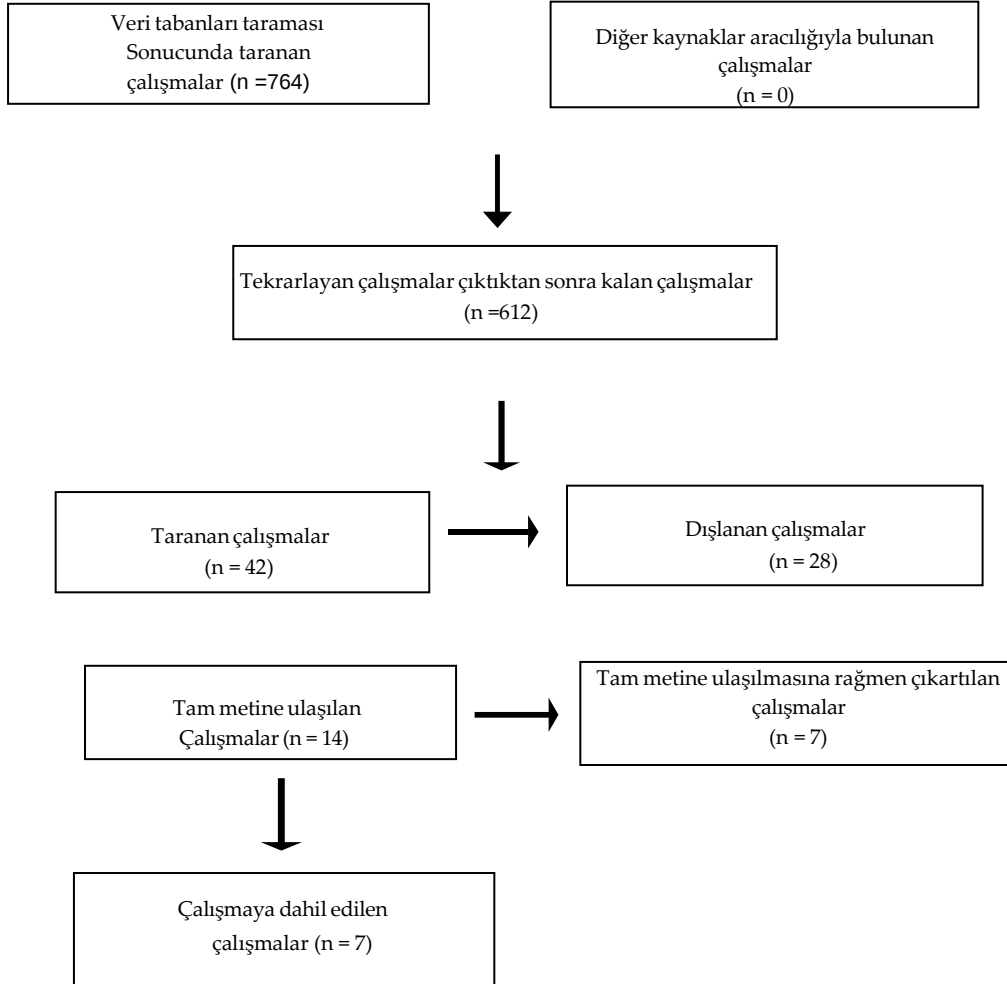
Dahil Etme Kriterleri	Dışlama Kriterleri
Anoreksiya nervoza ve Bilişsel Davranışçı Terapi ile ilgili konuları ele alan çalışmalar, Google Akademik ve PubMed veri tabanlarında yer alan İngilizce çalışmalar, randomize kontrollü çalışma (RCT) tasarımına sahip araştırmalar konuyla ilgili deneysel ve klinik araştırmalar	Gri edebiyat, tezler ve yayımlanmamış çalışmalar, çalışma protokolleri, editöryal yazılar ve derleme dışı raporlar, olgu sunumları, meta analiz çalışmaları, konu ile doğrudan ilişkili olmayan çalışmalar

Bulgular

Google Akademik ve PubMed veri tabanlarında gerçekleştirilen tarama sonucunda “anoreksiya nervoza”, “bilişsel davranışçı terapi” ve “randomize kontrollü çalışma” anahtar kelimeleri kullanılarak toplam 764 çalışmaya ulaşılmıştır. Yapılan ön eleme sürecinin ardından başlık ve özet açısından uygunluk gösteren çalışmalar değerlendirilmiş ve dahil edilme kriterlerini karşılayan 7 randomize

kontrollü çalışma incelemeye alınırken, uygun olmayan çalışmalar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. İncelenen çalışmaların İngiltere, Kanada, Almanya, Avustralya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Yayın yılları incelendiğinde, çalışmaların 2009 ile 2023 yılları arasında dağılım gösterdiği; 2009 ve 2011 yıllarında birer çalışma, 2013 yılında iki çalışma, 2014, 2022 ve 2023 yıllarında ise birer çalışma bulunduğu görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların örneklem büyüklüklerinin 56 ile 242 katılımcı arasında değiştiği ve katılımcıların genel olarak ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki bireylerden oluştuğu belirlenmiştir. Çalışmalarda kullanılan ölçme araçları, uygulanan müdahale yöntemleri ve elde edilen bulgular Tablo 2'de ayrıntılı olarak sunulmuş olup, çalışma seçim süreci PRISMA akış diyagramı ile gösterilerek Şekil 2'de verilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında belirlenen kriterlere uymayan, psikofarmakolojik müdahaleleri içeren veya takip verisi bulunmayan çalışmalar, tam metinlerine ulaşılmış olsa dahi inceleme dışında bırakılmıştır.

Şekil 2: Çalışmanın Prisma Akış Diyagramı

Çalışmaların yöntemsel özellikleri Örneklem, Yaş ve cinsiyet dağılımı

İncelenen çalışmalar katılımcı özellikleri açısından değerlendirildiğinde, araştırmaların hem ergenlik hem de yetişkinlik dönemindeki bireyleri kapsadığı görülmektedir. Katılımcıların yaş

aralıklarının çoğunlukla 18 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu, ancak bazı çalışmalarda daha geniş yaş aralıklarına da yer verildiği dikkat çekmektedir (ör. Fairburn vd., 2009; 18–65 yaş). Cinsiyet dağılımı incelendiğinde, bazı araştırmaların yalnızca kadın katılımcılarla yürütüldüğü (ör. Carter vd., 2011; Fitzsimmons-Craft vd. 2023), bazı çalışmaların ise hem kadın hem erkek katılımcıları kapsadığı görülmektedir (ör. Fairburn vd., 2009). Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunda kadın katılımcıların daha fazla yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tanı

Çalışmalar tanı açısından incelendiğinde, araştırmaların büyük bir bölümünün doğrudan anoreksiya nervozaya tanısı almış bireyler üzerinde yürütüldüğü görülmektedir. Bu kapsamda Carter vd. (2011), Zipfel vd. (2014), Dalle Grave vd. (2013), Touyz vd. (2013), Brockmeyer vd. (2022) ve Fitzsimmons-Craft vd. (2023) çalışmalarında anoreksiya nervozaya tanılı bireyler yer almaktadır. Bununla birlikte bazı çalışmaların daha geniş yeme bozukluğu örneklemelerini kapsadığı belirlenmiştir. Örneğin Fairburn vd. (2009) çalışmasında farklı yeme bozukluğu tanılarına sahip bireyler değerlendirilmiştir.

Örneklem Büyüklüğü

İncelenen çalışmalarda katılımcı sayılarının 56 ile 242 arasında değiştiği belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde, bazı çalışmaların daha geniş katılımcı gruplarıyla yürütüldüğü, bazılarının ise daha sınırlı örneklem büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir. En yüksek katılımcı sayısına sahip çalışmanın Zipfel vd. (2014) tarafından yürütüldüğü, en düşük katılımcı sayısına sahip çalışmanın ise Carter vd. (2011) çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Bazı araştırmalarda örneklem büyüklüğünün düşük olması, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlayabilecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir (ör. Carter vd., 2011; Touyz vd., 2013).

Tedavi ve Kontrol / Karşılaştırma Grubu

Çalışmalar tedavi ve karşılaştırma grupları açısından incelendiğinde, bilişsel davranışçı terapi temelli müdahalelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmalarda CBT ve özellikle CBT-E'nin farklı uygulama biçimlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Fairburn vd. (2009) çalışmasında CBT-E'nin farklı versiyonları karşılaştırılmış, Zipfel vd. (2014) çalışmasında CBT-E, psikodinamik terapi ve standart tedavi ile karşılaştırılmıştır. Dalle Grave vd. (2013) çalışmasında yatılı CBT-E programı uygulanmış, Touyz vd. (2013) çalışmasında ise CBT müdahalesinin etkileri incelenmiştir. Brockmeyer vd. (2022) çalışmasında CBT'ye ek olarak bilişsel iyileştirme terapisi (CRT) kullanılmış, Fitzsimmons-Craft vd. (2023) çalışmasında ise CBT temelli dijital müdahale programı standart tedavi ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Kullanılan ölçme araçları

Araştırmalarda kullanılan ölçme araçları incelendiğinde, en sık kullanılan değerlendirme araçlarının Eating Disorder Examination (EDE; Yeme Bozukluğu Değerlendirme Görüşmesi) ve Body Mass Index (BMI; Beden Kitle İndeksi) olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı çalışmalarda Eating Disorder Examination Questionnaire (EDE-Q; Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği – Öz-bildirim formu) ve Beck Depresyon Envanteri (BDI) gibi ek ölçme araçlarının da kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durum, çalışmaların yalnızca fiziksel değişkenleri değil, aynı zamanda yeme bozukluğu psikopatolojisi ve psikolojik belirtiler gibi değişkenleri de değerlendirdiğini göstermektedir (Fairburn vd., 2009; Brockmeyer vd., 2022; Fitzsimmons-Craft vd., 2023).

Tablo2. Anoreksiya Tedavisinde BDT Terapi Kullanımı

Yazar / Yıl / Ülke	Araştırma Tasarımı	Örneklem	Ölçekler	Müdahale	Sonuçlar
Fairburn vd., /2009/İngiltere	Randomize kontrollü çalışma	154 katılımcı 147 kadın 7 erkek 18-65 yaş	EDE BMI	CBT-E 20 hafta	CBT-E tedavisinin yeme bozukluğu belirtilerini azaltmada etkili olduğu bulunmuştur.
Carter vd., /2011/Kanada	Randomize kontrollü çalışma	56 kadın	EDE BMI	CBT	BDT grubunda yeme bozukluğu belirtilerinde azalma ve nüks oranında düşüş görülmüştür.
Dalle Grave vd.,/2013/İtalya	Randomize Kontrollü Çalışma	80 katılımcı	EDE BMI	CBT-E 20 hafta	Yatılı CBT-E programının ciddi anoreksiya nervoza hastalarında hem beden kitle indeksinde artış sağladığı hem de yeme bozukluğu belirtilerinde belirgin iyileşme oluşturduğu belirlenmiştir.
Touyz vd.,/2013/Avustralya	Randomize Kontrollü Çalışma	63 katılımcı	EDE BMI	SSCM CBT 30 seans	CBT uygulanan grupta yeme bozukluğu belirtilerinde ve yaşam kalitesinde iyileşme görülmüş, ancak beden kitle indeksinde sınırlı değişim olduğu belirlenmiştir.
Zipfel vd.,/2014/Almanya	Randomize Kontrollü Çalışma	242 kadın	BMI EDE	CBT FPT TAU 10 ay	CBT ve psikodinamik terapi gruplarında BMI ve semptomlarda iyileşme görülmüş ve standart tedaviye göre daha etkili bulunmuştur.
Brockmeyer vd., /2022/Almanya	Randomize Kontrollü Çalışma	167 katılımcı	BMI EDE	CRT CBT 8 hafta	CRT eklenmesi bilişsel esnekliği artırmış ve tedavi sürecinde bazı yeme bozukluğu belirtilerinin azalmasına katkı sağlamıştır.
Fitzsimmons-Craft vd.,/2023/ABD	Randomize kontrollü çalışma	90 kadın	EDE-Q BMI	CBT TAU	CBT temelli dijital müdahalenin yeme bozukluğu belirtilerinde azalma sağladığı ve tedaviye erişimi kolaylaştırdığı belirlenmiştir. Ancak beden kitle indeksi üzerindeki değişimlerin daha sınırlı olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bu sistematik derleme kapsamında, anoreksiya nervozada tedavisinde bilişsel davranışçı terapi temelli müdahalelerin etkililiğini değerlendirmek amacıyla randomize kontrollü çalışmalar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bilişsel davranışçı terapinin ve özellikle geliştirilmiş formu olan CBT-E'nin yeme bozukluğu belirtilerinin azaltılmasında ve belirli düzeyde kilo kazanımının desteklenmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte tedavi sonuçlarının hastalığın süresi, şiddeti ve uygulanan müdahalenin yoğunluğu gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca daha yoğun ve yapılandırılmış müdahale programlarının özellikle ağır ve kronik olgularda daha belirgin sonuçlar sağladığı, bu tür durumlarda tedavi hedeflerinin yalnızca kilo artışı ile sınırlı kalmayıp yaşam kalitesi ve işlevsellik gibi alanları da kapsamı gerektiği görülmektedir. Bunun yanında bazı çalışmalarda bilişsel iyileştirme terapisi gibi ek müdahalelerin tedavi sürecine katkı sağlayabileceği ve önleyici yaklaşımların risk altındaki bireylerde etkili olabileceği belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, bilişsel davranışçı terapi anoreksiya nervozada tedavisinde etkili ve kanıta dayalı bir yaklaşım olmakla birlikte, tek başına tüm bireyler için yeterli olmayabileceği ve tedavi sürecinin bireysel özelliklere göre planlanmasının önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma

Bu sistematik derleme kapsamında, anoreksiya nervozada tanısı almış bireylerde bilişsel davranışçı terapi (BDT) temelli müdahalelerin etkililiğini inceleyen randomize kontrollü çalışmalar değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, özellikle geliştirilmiş bilişsel davranışçı terapi modeli (CBT-E) başta olmak üzere BDT temelli yaklaşımların yeme bozukluğu belirtilerini azaltmada, psikopatolojik belirtilerde iyileşme sağlamada ve belirli düzeyde kilo artışını desteklemede etkili olduğunu göstermektedir.

BDT'nin temelinde, bireyin yeme davranışlarına ve beden algısına ilişkin işlevsel olmayan düşünce kalıplarını yeniden yapılandırarak psikolojik sıkıntıyı azaltmak ve işlevselliği artırmak yer almaktadır (Fairburn, 2008). Bununla birlikte, literatürde yer alan bazı bulgular BDT'nin diğer psikoterapi yaklaşımlarına kıyasla her durumda üstünlük sağlamadığını ve özellikle uzun dönem etkilerinin sınırlı olabileceğini ortaya koymaktadır.

Özellikle ağır ve kronik anoreksiya nervozada olgularında daha yoğun ve yapılandırılmış müdahalelerin daha etkili olabileceği (Dalle Grave vd., 2013), bazı durumlarda ise BDT'ye eklenen müdahalelerin tedavi sonuçlarını güçlendirebileceği belirtilmektedir (Brockmeyer vd., 2022). Bu durum, tedavi etkinliğinin hastalığın şiddeti, süresi ve uygulanan müdahalenin yoğunluğu gibi faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir.

İncelenen çalışmalar karşılaştırıldığında, Fairburn vd. (2009) çalışmasında CBT-E'nin yeme bozukluğu belirtilerini azaltmada etkili olduğu ve bu bulgunun Agras vd. (2000) çalışmasıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte bazı araştırmalar, özellikle düşük kilolu bireylerde CBT-E'nin etkisinin daha sınırlı olabileceğini belirtmektedir (Watson ve Bulik, 2013).

Carter vd. (2011) ve McIntosh vd. (2005) çalışmalarında psikoterapilerin kısa vadede etkili olduğu ancak uzun vadeli sonuçların daha sınırlı kaldığı ifade edilmiştir. Buna karşın Le Grange vd. (2014) çalışması, aile temelli müdahalelerin özellikle ergenlerde daha kalıcı sonuçlar sağlayabileceğini göstermektedir.

Dalle Grave vd. (2013) çalışmasında yatılı CBT-E programının ciddi anoreksiya nervozada olgularında hem beden kitle indeksinde artış hem de semptomlarda iyileşme sağladığı belirtilmiştir. Buna karşılık Gowers vd. (2007) çalışması, ayaktan tedavi yaklaşımlarının da benzer sonuçlar verebileceğini ortaya koymaktadır.

Touyz vd. (2013) çalışmasında kronik anoreksiya nervozada hastalarında yaşam kalitesinde

iyileşme sağlanmasına rağmen beden kitle indeksindeki değişimin sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu durum, kronik vakalarda tedavi hedeflerinin yalnızca kilo artışı ile sınırlı olmaması gerektiğini desteklemektedir (Hay vd., 2013).

Zipfel vd. (2014) çalışmasında BDT'nin etkili olduğu ancak diğer psikoterapilere belirgin bir üstünlük sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgunun Dare vd. (2001) çalışması ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı araştırmalar, yapılandırılmış terapi yaklaşımlarının standart tedaviye kıyasla daha sistematik ilerleme sağlayabileceğini belirtmektedir (Fairburn, 2008).

Brockmeyer vd. (2022) çalışmasında bilişsel iyileştirme terapisinin (CRT) BDT'ye eklenmesinin bilişsel esneklik üzerinde olumlu etkiler sağladığı görülmüştür. Benzer şekilde Tchaturia vd. (2014) çalışması da bilişsel katılığa yönelik müdahalelerin tedavi sürecine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ancak bu müdahalelerin doğrudan kilo artışı üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğu ifade edilmektedir.

Fitzsimmons-Craft vd. (2023), BDT temelli dijital müdahalelerin semptomları azalttığını göstermektedir. Bu bulgu, Stice vd. (2006)'nın BDT temelli müdahalelerin yalnızca tedavi sürecinde değil, aynı zamanda risk azaltıcı ve destekleyici bir rol oynadığını ortaya koyan sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, bilişsel davranışçı terapi anoreksiya nervoza tedavisinde etkili bir yaklaşım olmakla birlikte, tek başına tüm hasta grupları için yeterli olmayabilir. Tedavi sürecinin bireysel özelliklere göre uyarlanması ve gerektiğinde diğer psikososyal müdahalelerle desteklenmesi daha etkili sonuçlar sağlayabilir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, dahil edilen çalışma sayısının sınırlı olması yer almakta olup, bu durum elde edilen bulguların genellenebilirliğini kısıtlayabilecek bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

Anoreksiya nervoza tedavisinde bilişsel davranışçı terapi temelli müdahalelerin etkililiğinin daha kapsamlı biçimde ortaya konulabilmesi için, daha geniş örneklem gruplarına sahip ve uzun dönemli izlem içeren randomize kontrollü çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle tedavi süresi, müdahale yoğunluğu ve farklı terapi yaklaşımlarının birlikte kullanımının etkilerinin karşılaştırılması önem taşımaktadır. Klinik uygulamalar açısından değerlendirildiğinde, BDT ve CBT-E gibi kanıta dayalı yaklaşımların yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, ağır ve kronik olgularda daha yapılandırılmış ve yoğun müdahale programlarının uygulanması tedavi sonuçlarını olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca belirli hasta gruplarında ek müdahalelerin kullanılması ve risk altındaki bireylere yönelik önleyici programların tedavi süreçlerine dahil edilmesi, uzun vadeli sonuçların iyileştirilmesine katkı sağlayabilir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-

Sorumlu Yazar:	Gizem Kaya
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Gizem Kaya
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Fairburn, C. G., Cooper, Z., Doll, H. A., O'Connor, M. E., Bohn, K., Hawker, D. M., Wales, J. A. & Palmer, R. L. (2009). Transdiagnostic cognitive-behavioral therapy for patients with eating disorders: a two-site trial with 60-week follow-up. *The American Journal of Psychiatry*, 166(3), 311–319. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2008.08040608>
- Brockmeyer, T., Schmidt, H., Leiteritz-Rausch, A., Zimmermann, J., Wunsch-Leiteritz, W., Leiteritz, A. & Friederich, H. C. (2022). Cognitive remediation therapy in anorexia nervosa: A randomized clinical trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 89(10), 805–815. <https://doi.org/10.1037/ccp0000675>
- Zipfel, S., Wild, B., Groß, G., Friederich, H. C., Teufel, M., Schellberg, D., Giel, K. E., de Zwaan, M., Dinkel, A., Herpertz, S., Burgmer, M., Löwe, B., Tagay, S., von Wietersheim, J., Zeeck, A., Schade-Brittinger, C., Schauenburg, H., Herzog, W. & ANTOP Study Group (2014). Focal psychodynamic therapy, cognitive behaviour therapy, and optimised treatment as usual in outpatients with anorexia nervosa (ANTOP study): randomised controlled trial. *Lancet (London, England)*, 383(9912), 127–137. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61746-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61746-8)
- Treasure, J., Duarte, T. A. & Schmidt, U. (2020). Eating disorders. *The Lancet*, 395(10227), 899–911. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30059-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30059-3)
- World Health Organization. (2022). *Eating disorders*. <https://www.who.int> (Erişim Tarihi: 21.03.2026).
- Touyz, S., Le Grange, D., Lacey, H., Hay, P., Smith, R., Maguire, S., Bamford, B., Pike, K. M. & Crosby, R. D. (2013). Treating severe and enduring anorexia nervosa: a randomized controlled trial. *Psychological Medicine*, 43(12), 2501–2511. <https://doi.org/10.1017/S0033291713000949>
- Dalle Grave, R., Calugi, S., Conti, M., Doll, H., & Fairburn, C. G. (2013). Inpatient cognitive behaviour therapy for anorexia nervosa: a randomized controlled trial. *Psychotherapy and Psychosomatics*,

- 82(6), 390–398. <https://doi.org/10.1159/000350058>
- Carter, F. A., Jordan, J., McIntosh, V. V., Luty, S. E., McKenzie, J. M., Frampton, C. M., Bulik, C. M., & Joyce, P. R. (2011). The long-term efficacy of three psychotherapies for anorexia nervosa: a randomized, controlled trial. *The International Journal of Eating Disorders*, 44(7), 647–654. <https://doi.org/10.1002/eat.20879>
- Keski-Rahkonen, A. & Mustelin, L. (2016). Epidemiology of eating disorders in Europe. *Current Opinion in Psychiatry*, 29(6), 340–345. <https://doi.org/10.1097/YCO.0000000000000278>
- Hay, P. (2013). A systematic review of evidence for psychological treatments in eating disorders. *International Journal of Eating Disorders*, 46(5), 462–469. <https://doi.org/10.1002/eat.22103>
- Culbert, K. M., Racine, S. E., & Klump, K. L. (2015). Research review: What we have learned about the causes of eating disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(11), 1141–1164. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12441>
- National Institute for Health and Care Excellence (NICE). (2017). *Eating disorders: Recognition and treatment*. <https://www.nice.org.uk/guidance/ng69>
- Smink, F. R. E., van Hoeken, D., & Hoek, H. W. (2012). Epidemiology of eating disorders: Incidence, prevalence and mortality rates. *Current Psychiatry Reports*, 14(4), 406–414. <https://doi.org/10.1007/s11920-012-0282-y>
- Agras, W. S., Walsh, B. T., Fairburn, C. G., Wilson, G. T., & Kraemer, H. C. (2000). A multicenter comparison of cognitive-behavioral therapy and interpersonal psychotherapy for bulimia nervosa. *Archives of General Psychiatry*, 57(5), 459–466. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.5.459>
- Watson, H. J., & Bulik, C. M. (2013). Update on the treatment of anorexia nervosa: Review of clinical trials, practice guidelines and emerging interventions. *Psychological Medicine*, 43(12), 2477–2500. <https://doi.org/10.1017/S0033291712002620>
- McIntosh, V. V., Jordan, J., Carter, F. A., Luty, S. E., McKenzie, J. M., Bulik, C. M., Frampton, C. M., & Joyce, P. R. (2005). Three psychotherapies for anorexia nervosa: A randomized controlled trial. *The American Journal of Psychiatry*, 162(4), 741–747. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.162.4.741>
- Le Grange, D., Lock, J., Agras, W. S., Bryson, S. W., & Jo, B. (2015). Randomized clinical trial of family-based treatment and cognitive-behavioral therapy for adolescent bulimia nervosa. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 54(11), 886–94.e2. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2015.08.008>
- Gowers, S. G., Clark, A., Roberts, C., Griffiths, A., Edwards, V., Bryan, C., ... Barrett, B. (2007). Clinical effectiveness of treatments for anorexia nervosa in adolescents: Randomised controlled trial. *British Journal of Psychiatry*, 191(5), 427–435. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.107.036764>
- Dare, C., Eisler, I., Russell, G., Treasure, J., & Dodge, L. (2001). Psychological therapies for adults with anorexia nervosa: Randomised controlled trial of out-patient treatments. *British Journal of Psychiatry*, 178(3), 216–221. <https://doi.org/10.1192/bjp.178.3.216>
- Stice, E., Shaw, H., Burton, E., & Wade, E. (2006). Dissonance and healthy weight eating disorder prevention programs: A randomized efficacy trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(2), 263–275. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.2.263>
- Tchanturia, K., Lloyd, S., & Lang, K. (2014). Cognitive remediation therapy for anorexia nervosa: Current evidence and future directions. *International Journal of Eating Disorders*, 47(5), 492–499. <https://doi.org/10.1002/eat.22235>
- Fitzsimmons-Craft, E. E., Laboe, A. A., McGinnis, C., Firebaugh, M. L., Shah, J., Wallendorf, M., Jacobi, C., Bardone-Cone, A. M., Pike, K. M., Taylor, C. B., & Wilfley, D. E. (2023). A pilot randomized controlled trial of a cognitive-behavioral therapy guided self-help mobile app for the post-acute

- treatment of anorexia nervosa: A registered report. *The International journal of eating disorders*, 56(3), 654–661. <https://doi.org/10.1002/eat.23891>
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>
- Pollock, A., & Berge, E. (2018). How to do a systematic review. *International Journal of Stroke*, 13(2), 138–156. <https://doi.org/10.1177/1747493017743796>